

IV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

Tartalomjegyzék

Tanulmányok

- A közös tulajdon bírói gyakorlatának elemzése és annak tanulságai – *Rakvács József* / 3
- A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban – *Kemenes István* / 7

Hírek

- A koncepció vitái / 27
- Az új Polgári Törvénykönyv bevezető rendelkezései – *Menyhárd Attila* / 28

Külföldi kitekintés

- A saját részvények megszerzésének szabályozása a tőkevédelmi irányelvben és a német jogban – *Fuglinszky Ádám* / 30

Polgári jogi kodifikáció

ISSN 15851168

Kiadja a HVG-ORAC Lap és Könyvkiadó Kft. 1137 Budapest, Radnóti M. u. 2. • Telefon: 340-2304, 340-2305 • Fax: 349-7600

Email: hvgorac@hvgorac.hu • Internet: <http://www.hvgorac.hu>

Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője

Szerkesztőbizottság: Dr. Vékás Lajos, Dr. Boytha György, Dr. Gadó Gábor, Dr. Kisfaludi András, Dr. Lábady Tamás, Dr. Petrik Ferenc, Sáriné dr. Simkó Ágnes, Dr. Sárközy Tamás, Dr. Weiss Emília, Dr. Zlinszky János

Megjelenik kéthavonta. Példányonkénti ára: 1188 Ft+áfa. Megrendelhető és megvásárolható a Kiadónál.

A Polgári Jogi Kodifikáció információinak átvételéhez, az írások bármilyen célú felhasználásához és újraközléséhez, másolásához a Kiadó előzetes engedélye szükséges.

Nyomás: ETOPrint Nyomdaipari Kft. • Felelős vezető: Balogh Mihály

Tanulmányok

A közös tulajdon bírói gyakorlatának elemzése és annak tanulságai

A társasház tulajdon

A közös tulajdonban álló dolog birtoklása és használata (hasznosítása)

A közös tulajdon vitás kérdéseinek elemzése előtt utalnom kell arra, hogy a tulajdoni formákra vonatkozó hatályos rendelkezések lényeges eltérést mutatnak. Az ítékezés során természetesen érvényesül az az alkotmányos rendelkezés, hogy „a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesül” (az Alkotmány köztulajdonként az állami és a települési önkormányzatok tulajdonát említi). Az egyenjogúság azonban nem jelenti azt, hogy köztulajdon esetén ugyanúgy lehet a tulajdonosi jogokat gyakorolni, mintha egyéb tulajdonról lenne szó. Köztudomású, hogy mind az állami, mind az önkormányzati tulajdonra (a használatra, hasznosításra, illetve az elidegenítésre) számos korlátozó rendelkezés van hatályban.¹ Kötelező rendelkezések megsértése esetén a bíróságok alkalmazzák a Polgári Törvénykönyvben meghatározott jogkövetkezményeket. Erre azonban csak akkor kerülhet sor, ha a vagyontárgy az állam vagy az önkormányzat *kizárólagos* tulajdonában áll. Ha a dolog az állam (az önkormányzat) *közös* tulajdona, a közös tulajdon vitás kérdéseinek megoldása mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás során nehézséget okoz. A lakásoknál (helyiségeknél) ez a kérdés megoldottnak mutatkozik,² de más vagyontárgya közös tulajdona esetén tisztázatlan, hogy az állam (önkormányzat) tulajdoni hányadára lehet-e (kell-e) alkalmazni az állami (önkormányzati) tulajdonra irányadó kötelező rendelkezéseket.

A közös tulajdon keletkezésének eseteit a Ptk. XII. fejezete nem sorolja fel. Helyesnek tartanám, ha ez a jövőben is így lenne. A közös tulajdon keletkezésének olyan szerteágazó lehetőségei vannak (ráépítés, bővítés, öröklés, szerződés stb.), amelyeket továbbra is a megfelelő helyen kell szabályozni.

A Polgári Törvénykönyvnek a közös tulajdonra vonatkozó rendelkezései – alapvető kérdésekben – a gyakorlatban helyesnek bizonyultak. Gyökeres változtatásokra tehát nincs szükség. A Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának – a közös tulajdonra vonatkozó és ma is alkalmazandó – állásfoglalásait (PK 8., 9. és 10. sz.) azonban az új szabályozás során célszerű figyelembe venni.

A hatályos törvényi szabályozás hiánya, hogy nem tesz különbséget házingatlanok (lakások) és minden más dolgok közös tulajdona között. Szótöbbséges határozattal tehát el lehet dönteni a közös tulajdonban lévő ház (lakás) használatát és a határozatot végre is lehet hajtani. Még olyan korlátozó rendelkezés sincs, hogy a lakásban lakó tulajdonostársat nem lehet a lakás használatától megfosztani. Igaz, hogy a bíróság a végrehajtást felfüggesztheti, de ha már megtörtént a végrehajtás, nincs mit felfüggeszteni.

Törvényi rendelkezés hiányában a PK 8. számú állásfoglalás indokolása ad irányutat arra nézve, hogy a bíróság a közös tulajdonban lévő házingatlan használatát milyen szempontok alapján rendezze. E szerint „... ha pl. a tulajdonostársak által lakott családi házban a helyiségek és telek birtoklása, használati módjáról van szó, pusztán erre az arányra és ebből kiindulva a helyiségek számára, térfogatára és a telek térmértékére alapított elrendezés helytelen eredményre vezethet. A személyes körülmények, a bennlakók száma, az ésszerű lakáskialakítás, az egyes helyiségek közös használatának lehető mellőzése, a kertnek, vagy gazdasági célra egyébként használható teleknek minél gazdaságosabb és vizálkalmatosebb tényleges elhatárolása mind olyan szempontok, amelyek a tulajdoni hányad szerinti megosztástól való eltérést indokolhatják”.

Tisztázatlan a helyzet, ha a közös tulajdonban lévő lakás pl. társasházban van.

Az új szabályozásnak tartalmaznia kellene, hogy a bíróság a közös tulajdonban lévő házingatlanok és egyéb lakások használatát milyen rendelkezések alapján döntse el. A bíróság kötelezheti-e a lakásban lakó tulajdonostársat – akarata ellenére – a lakás kiürítésére és a tulajdonostársat jogosítja fel a lakás kizárólagos használatára. Ismeretes, hogy a Családjogi törvény – házastársaknál – a használat ilyen rendezésére lehetőséget ad.

A szótöbbséggel hozott határozatot a kisebbség támadhatja meg bíróság előtt. A megtámadás lehetőségét a *többség* számára is lehetővé kell tenni, mert „Megtörténhet ..., hogy a kisebbség létesít erőszakosan olyan helyzetet, amely miatt a másik fél bírói rendezést lát szükségesnek” (PK 8. sz.).

Ha a bíróság egyetértés hiányában a tulajdonostársak között felmerült birtoklása és használati (hasznosítási) vitát bírálja el, olyan szempontok merülhetnek fel, amelyek a tulajdoni hányad szerinti megosztástól való eltérést indokolhatják. A tulajdoni hányadot meghaladó használat a hasznokból való részesedésen nem változtat, ezért a Legfelsőbb Bíróság kifejtette, hogy ilyen esetben a szükségesnek mutató időszakos pénzbeli kiegyenlítésről is gondoskodni kell, sőt a megóvási és fenntartási költségek arányát is a tulajdoni hányadtól eltérően, a valóságos birtoklás és használat arányához képest lehet megállapítani (PK 8. sz.).

A tulajdoni hányadtól eltérő használat azonban nemcsak bírói döntés, hanem a tulajdonostársak egyező akaratán is alapulhat. A tulajdonostárs ebben az esetben is igényelhet időszakos pénzbeli kiegyenlítést, és kérheti azt is, hogy a bíróság a megóvási, fenntartási költségek arányát a tulajdoni hányadtól eltérően, a valóságos birtoklás és használatnak megfelelően állapítsa meg. A kifejtett okoknál fogva a kollégiumi állásfoglalásban kifejtett elveket indokolt figyelembe venni az új szabályozás során.

A jogalkalmazás során nincs egységes álláspont arra nézve, hogy a közös tulajdonban álló házingatlan és egyéb építmény átalakítására, bővítésére – egyetértés hiánya esetén – van-e lehetőség. A Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntésében³ kifejtette, hogy „közös tulajdonban álló ingatlanon az egyik tulajdonostárs építkezéséhez szükséges tulajdonostársi hozzájáruló nyilatkozat pótlása iránt indított perben pontosan meg kell jelölni, hogy milyen méretű az ingatlan, mely részén, milyen célra szolgáló építkezésről van szó, s csak valamennyi lényeges körülmény tisztázása után lehet dönteni abban a kérdésben, hogy a hozzájárulás megtagadása joggal való visszaélésként minősül-e”.

Ismeretes olyan álláspont is,⁴ hogy „... egyhangú határozat szükséges ahhoz a beruházáshoz, amely a közös tulajdonban lévő vagyontárgy értékét számottevően gyarapítja, annak állapotát megváltoztatja. A rendes gazdálkodás körét meghaladó kiadásnak kell tekinteni pl. az épület bővítésével, az épületben új helyiségek kialakításával stb. kapcsolatban felmerült kiadásokat. Ilyen esetekben bármely tulajdonostárs ellenvéleménye megakadályozhatja a kiadást. Egyhangúság hiányában egyik tulajdonostárs sem határozhat egyedül a kiadásokról, illetőleg ezeket a munkálatokat saját költségén sem végezheti el”.

Véleményem szerint – de lege ferenda – helyesnek tartanám, ha a meglévő épület átalakítását, korszerűsítését, bővítését, esetleg emeletráépítést a tulajdonostárs hozzájárulásával lehetne elvégezni. A jognyilatkozatot megtagadás esetén bírói ítélettel lehetne pótolni, ha annak törvényi előfeltételei fennállanak.

Végül meg kell említenem a közös tulajdon használatával kapcsolatban azt az – igen gyakran előforduló – esetet, amikor a

tulajdonostársak egyike kizárólagosan használja a házigatlant (lakást). Tiltó szabályozás hiányában a bentlakó tulajdonostárs a lakásba bárkit befogadhat. Ez viszont súlyosan sértheti a többi tulajdonostárs érdekeit. 1999. január 1-jén hatályba lépett a lakásbérleti törvény szigorúan korlátozta a bérlő által befogadható személyek körét.⁵ Helyesnek mutatkozna, ha a közös tulajdon esetén is törvény határozná meg, hogy a lakásban lakó tulajdonostárs kit fogadhat be a tulajdonostársak hozzájárulása nélkül.

A tulajdonostárs elővásárlási és előbérleti joga

A Ptk. 145. § (2) bekezdése alapján a tulajdonostárs tulajdoni hányadára a többi tulajdonostársat harmadik személlyel szemben elővásárlási, előbérleti, illetőleg előhaszonbérleti jog illeti meg.

A jogalkalmazás során bizonytalanság volt tekintetben, hogy a tulajdonostársat – a tulajdoni hányadának értékesítése során – milyen kötelezettségek terhelik tulajdonostársa irányában. Ezért a Legfelsőbb Bíróság a 9. számú Polgári Kollégiumi állásfoglalásában részletes iránymutatást adott a Ptk. 145. § (2) bekezdésének értelmezésére. Az állásfoglalás I–X. pontja közül a I., II., V., VI., IX. és X. pontban foglaltakat az új szabályozás során indokolt figyelembe venni.

I. pont. Az állásfoglalás indokolása szerint „ha a tulajdonostárs a tulajdoni illetőségét el kívánja adni, a kívülálló személytől eredő vételi ajánlatot köteles közölni minden egyes tulajdonostársával, kivéve, ha a közlés az elővásárlásra jogosult tartózkodási helye vagy más körülményei miatt rendkívüli nehézséggel, vagy számottevő késedelemmel járna. Ilyen – a közlési kötelezettség alól mentesítő – kivételnek számíthat a tulajdonostársak viszonylag nagy száma is.

Az állásfoglalás első mondata vitatható; a gyakorlatban nem érvényesül. A kívülálló személytől eredő ajánlat közlésének akkor van értelme, ha azt az eladó (a tulajdonostárs) elfogadta. Ha nem fogadta el, nincs értelme a közlésnek. Véleményem szerint nem az ajánlatot, hanem a szerződést kellene közölni a tulajdonostársal. Az elővásárlási jog gyakorlásának az ingatlan (tulajdoni hányad) értékesítésénél van komoly jelentősége. Ingatlan tulajdonjogának átruházásánál mind az ajánlatot, mind az elfogadó nyilatkozatot írásba kell foglalni. Ennek megfelelően olyan gyakorlat alakult ki, hogy a tulajdonostárs mint eladó, és a kívülálló személy mint vevő a szerződést írásban megkötöi, majd ezt követően az eladó levélben közli a tulajdonostársával, hogy a vevő milyen feltételek mellett hajlandó a tulajdoni hányadot megvásárolni. A tulajdonostárs előtt ismeretlen, hogy az eladó (tulajdonostárs) milyen feltételek mellett fogadta el a vevő ajánlatát. Ezzel a lehetőséggel élve gyakran előfordul, hogy pl. a vételár összegére mást tartalmaz az írásbeli szerződés és mást a tulajdonostársnak küldött levél. Az elővásárlásra jogosult pedig nem ellenőrizheti a földhivatalnál, hogy valójában milyen tartalmú adásvételi szerződés jött létre.

Véleményem szerint – ingatlan tulajdoni hányad értékesítése esetén – az írásbeli szerződést kellene közölni a tulajdonostársal. A tulajdonostárs mind az ajánlat, mind az elfogadó nyilatkozat ismeretében kerül olyan helyzetbe, hogy mérlegelje kíván-e elővásárlási jogával élni.

Az állásfoglalás I. pontjában foglalt egyéb tartalmi kérdéseket az új szabályozás során elfogadhatónak tartom.

II. pont. A Ptk. 145. § (2) bekezdése nem tartalmaz rendelkezést arra nézve, hogy több tulajdonostárs esetén az elővásárlási jogot hogyan lehet gyakorolni. A kollégiumi állásfoglalás II. pontja erre nézve a következőket tartalmazza „A tulajdonostársak az elővásárlási jogot az eladásra kerülő tulajdoni illetőségre (illetőségrészre) közösen, egymás között egyenlő arányban gyakorolhatják.

Ha ilyen értelemben közöttük megegyezés nem jön létre, de van olyan tulajdonostárs, aki – másik tulajdonostársal közösen – az eladásra kerülő egész tulajdoni illetőségre (illetőségrész-

re) a vételi ajánlatot magáévá teszi, az elővásárlási jog egyedül őt, illetőleg őket illeti meg.

Ha több ilyen – egyedül fellépő – tulajdonostárs van, közülük ez eladó választ, s ez esetben az elővásárlási jog a választott tulajdonostársat illeti meg.

Az állásfoglalás indokolása a jog gyakorlásának lehetőségét az alábbiakkal magyarázza. „A Ptk. 336. §-ának rendelkezéséhez képest a tulajdonostársakat az elővásárlási jog egymás között egyenlő arányban – megosztva – illeti meg. Ha ennek ellenére közöttük ilyen értelemben megegyezés nem jön létre, arra kell figyelemmel lenni, hogy az elővásárlási jognak jogszabályon alapuló intézménye az eladóval szemben a tulajdonjogból folyó rendelkezési jog (Ptk. 112. §) korlátozása, amelynek viszont háttér szab az eladó jogos érdekeinek érvényesülése. Az eladó jogos érdekéhez tartozik az, hogy a tulajdonostársak közötti esetleges ilyen tárgyú vita a vagyontárgy feletti rendelkezési jogának gyakorlását számottevően ne nehezítse meg. Ebből következik, hogy abban az esetben, ha a többi tulajdonostárs között a fenti értelemben megegyezés nem létesül, de van olyan tulajdonostárs, aki az eladásra kerülő egész tulajdoni illetőségre (illetőségrészre) nézve a vételi ajánlatot magáévá teszi, az elővásárlási jog egyedül őt illeti meg.

Ha több ilyen – egyedül fellépő – tulajdonostárs van, a késedelem elhárítása érdekében közülük az eladó tulajdonostárs választ.”

V. pont. Az állásfoglalás utal arra, hogy az elővásárlási jogot akkor is lehet gyakorolni, ha a tulajdonostárs az ingatlan-nyilvántartásba nincs bejegyezve. Az ingatlan-nyilvántartáson kívüli résztulajdonosok esetében a közlési kötelezettség elmulasztásából folyó jogkövetkezmények viszont nem alkalmazhatók azzal a vevővel szemben, aki a szerződés megkötésénél jóhiszeműen járt el. Állásfoglalás indokolása utal arra, hogy „A Ptk. 117. §-a (3) bekezdésének rendelkezése szerint ingatlan tulajdonjogának átruházásához az erre irányuló szerződéssel vagy más jogcímen felül a tulajdonosváltásnak az ingatlan-nyilvántartásba (telekkönyvbe) való bejegyzése is szükséges ugyan, jogrendszerünk azonban bizonyos esetekben elismeri az ingatlan-nyilvántartásba (telekkönyvbe) való bejegyzés nélkül szerzett tulajdont is. Így pl. az ingatlan-nyilvántartásba (telekkönyvbe) való bejegyzéstől függetlenül a Ptk. 673. §-ának (2) bekezdése értelmében az örökös minden további joglépés nélkül, a Csjt. 27. §-a értelmében pedig az együttélés alatt az egyik házastárs által különvagyoni ráfordítás nélkül visszatérően szerzett vagyontárgy felett – házassági vagyoni szerződésbe foglalt eltérő megállapodás hiányában – a másik házastárs is tulajdonjogot szerez.

A jogszabály az elővásárlási jog tekintetében nem tesz különbséget az ingatlan-nyilvántartásba (telekkönyvbe) bejegyzett és az ilyen teljes jogú, de az ingatlan-nyilvántartásba (telekkönyvbe) be nem jegyzett résztulajdonos között. Ezért, ha az eladó előtt nyilvánvaló, hogy az ingatlan ilyen ingatlan-nyilvántartáson (telekkönyvön) kívüli résztulajdonosai is van, részéről az ajánlat közlésének kötelezettsége azzal szemben is fennáll, ha csak a közlésnek nincs rendkívüli nehézsége.

Az ingatlan-nyilvántartás (telekkönyv) közhitelességének elvéből folyóan azonban ingatlan-nyilvántartáson (telekkönyvön) kívüli résztulajdonos esetében a közlési kötelezettség elmulasztásából folyó jogkövetkezmények nem alkalmazhatók azzal a vevővel szemben, aki a szerződés megkötésénél jóhiszeműen járt el.” Az új szabályozás során tehát nemcsak az ingatlan-nyilvántartáson kívüli résztulajdonosra kell tekintettel lenni, hanem a jóhiszeműen szerzett vevő érdekeit is szem előtt kell tartani.

Az állásfoglalás IX. és X. pontja a vételi ajánlat terjedelméről és a vételi ajánlat elfogadásának határidejéről szól.

Az elővásárlási jog gyakorlásának határidejéről – nézetem szerint – az új szabályozás során rendelkezni kell. Arra pedig már utaltam, hogy nem a vételi ajánlatot, hanem a szerződés teljes

terjedelmét kellene közölni az elővásárlásra jogosult tulajdonostársal.

A hatályos rendelkezés szerint a tulajdonostárs tulajdoni hányadára a többi tulajdonostársat harmadik személlyel szemben előbérleti, illetőleg előhaszonbérleti jog illeti meg. Ha a tulajdonostárs elővásárlási jogával él, tartalmában adásvétel jön létre. Ezzel szemben, ha a tulajdonostárs előbérleti (előhaszonbérleti) jogát gyakorolja lakásbérleti (haszonbérleti) jogviszony nem jön létre. A tulajdonostárs nem lesz bérbeadó, társa pedig bérlő. Ezt azért kell hangsúlyozni, mert a bérbeadó (bérlő) jogai és kötelezettségei nem azonosak a tulajdonostársak jogaival, kötelezettségeivel. Ezért az új szabályozás során olyan tartalmú szövegezésre lenne szükség, amely tartalmában azt fejezi ki, hogy a tulajdoni hányadot ellenérték fejében harmadik személy javára akkor lehet hasznosítani, ha a használatra – azonos feltételek mellett – a tulajdonostárs nem tart igényt.

A közös tulajdon megszüntetése

A Polgári Törvénykönyvnek a közös tulajdon megszüntetésére vonatkozó alapvető rendelkezései a gyakorlatban helyesnek bizonyultak. Értelmezési nehézség akkor merült fel, ha olyan közös ingatlanról volt szó, amelyben az egyik tulajdonostárs bennlakik, s kiköltözni a közösség megszüntetése esetére sem hajlandó. A vitás kérdések megoldására a Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiuma két állásfoglalást hozott.

A 10. számú állásfoglalás anyagi és eljárásjogi iránymutatásokat tartalmaz, míg a 11. számú állásfoglalás a közös tulajdonnak társasháztulajdonná való átalakításával foglalkozik.

A 10. számú állásfoglalás I. és II. pontjában foglaltakat az új szabályozás során indokolt figyelembe venni. Előre bocsátom, hogy az állásfoglalás néhány része az új lakásbérleti törvény hatálybalépésével meghaladottá vált, de ez nem jelenti azt, hogy a felvetett vitás kérdéseket az új szabályozás során mellőzni lehetne.

A 10. számú állásfoglalás I. pontjának indokolása a következőket tartalmazza.

„Ha a magához váltásra a bennlakó tulajdonostárs lesz köteles, illetőleg jogosult a bennlakás értékcsökkenő hatását elvileg egészen neki kellene viselnie. Ugyanez a helyzet árverési értékesítés esetén is, bár a lakáshasználat terjedelmének szűkítése esetén kisebb mértékben. Ezért ilyen esetekben a bíróságnak kétféle forgalmi értéket kell megállapítania. Egyrészt azt, amely a bennlakó tulajdonostárs bennlakása nélkül az ő lakásába való beköltözés esetén elérhető lenne. Másrészt azt, amely a bennlakás figyelembevételével elérhető. A nagyobb érték alapján kell megállapítani a benn nem lakó tulajdonostársnak a tulajdoni hányad alapján jutó magához váltási értéket (vételárat), árverési értékesítés esetén pedig azt az összeget, amely a tulajdoni hányad alapján neki jut. Ha az ítéletben megállapított legkisebb árverési vételárnál magasabb vételár érnek el, a többlét a tulajdonostársak között abban az arányban oszlik meg, amilyenben a meghatározott legkisebb vételár megoszlanak.

Ezt a számítási módot sem lehet azonban mindig mereven alkalmazni, mert az néha indokolható méltánytalan eredménnyel járhatna.

Meg kell tehát ilyen esetekben vizsgálni, hogy a bennlakó tulajdonostárs hogyan került az ingatlanba, nem a többi tulajdonostárs akaratából-e és az ő érdekükben is; nem óráá háru-l-e a szülők közvetlen gyámolítása, akik éppen azért tartották őt maguknál, míg a testvérek – a későbbi tulajdonostársak – a lakás-kérdésüket másként oldották meg.

Külön ki kell emelni, hogy a különváltan élő vagy a volt házastársak közös ingatlanának megosztása esetén is előfordul, hogy a közös ingatlanban csak az egyikük lakik. A bennlakás értékcsökkenő hatásának az elbírálásánál ilyenkor figyelembe kell venni a házastársak megállapodását, továbbá a közös lakásnak a használata kérdésében irányadó egyéb szempontokat is.

Az eredmény ennek alapján a körülmények szerint az is lehet, hogy a bennlakás által okozott értékcsökkenés következményeit egyáltalán nem lehet a bennlakóra hárítani, vagy ha igen, csak bizonyos mértékben.

Egyéb olyan körülmények is előfordulhatnak, amelyek azt indokolják, hogy nem lenne igazságos a bennlakás minden értékcsökkentő hatását a bennlakó tulajdonosra hárítani. Más esetekben viszont a bennlakó ellen szól az ő tűrhetetlen magatartása. Mindezeket a bíróságnak megfelelően értékelnie kell.”

Az állásfoglalás nem szól arról, hogy a bennlakó tulajdonostárs, ha nem hajlandó kiköltözni – a közös tulajdon megszüntetése után – milyen jogcímen használja a lakást. A joggyakorlatban általánosan elfogadott nézet, hogy lakott állapotban történő vétel esetén a bennlakó volt tulajdonostárs az általa használt lakásnak bérlője lesz. A lakásbérleti jogviszony ráutaló magatartással jön létre.⁶

Ez az álláspont vitatható, de ha a volt tulajdonostárs a lakás használatára érvényes jogcímet nem szerez, akkor jogcím nélküli használó és a vevő bármikor igényelheti a lakás kiürítését annak ellenére, hogy lakott állapotban vásárolta az ingatlant.

A volt tulajdonostárs – most már mint bérlő – akkor is bármikor kihelyezhető a lakásból, ha a vevő lakott állapotban vásárolta a lakást. Az 1993. évi LXXVIII. törvény 26. §-ának (7) bekezdése értelmében a nem állami és a nem önkormányzati lakásra a törvény hatályba lépése után létesített bérleti jogviszony – ha a felek másképpen nem állapodtak meg – írásban, cserelakás és a 24. § (1) bekezdés a)–d) pontjaiban meghatározott okok fennállása nélkül is felmondható. A felmondási idő nem lehet rövidebb három hónapnál.

Ha tehát a közös tulajdon megszüntetése során a volt tulajdonostárs bérlő lesz, lakásbérleti jogviszonya bármikor, indokolás nélkül felmondható. A korlátozás csupán annyi, hogy a felmondási idő három hónapnál rövidebb nem lehet. Ugyanez a helyzet akkor is, ha a végrehajtási árverés során (Ptk. 120. §-a) a volt tulajdonos válik a lakás bérlőjévé.

Nem tartanám jó megoldásnak, ha a lakott állapotban történő értékesítés esetén a szabad felmondásra – meghatározott időre – a törvény moratóriumot rendelne el. Köztudomású, hogy a lakásingatlanok értéke folyamatosan emelkedik, az ilyen befektetés az idő múlásával tiltás esetén is rendkívüli haszonnal járna.

Mindezekre tekintettel – nézetem szerint – ma már nem tartható – a kollégiumi állásfoglalásban megfogalmazott – az az elv, hogy a lakásban lakó tulajdonostársat a közös tulajdon megszüntetése során a lakás kiürítésére nem lehet kötelezni.

A kétféle forgalmi érték megállapítására vonatkozó joggyakorlat – kollégiumi állásfoglalás – nem tartható fenn, spekulációra, jogtalan vagyonszerzésre adna lehetőséget, ha az új szabályozás ilyen rendelkezést tartalmazna.

Ma már általános szabály, hogy a lakás kiürítésére kötelezett személy – ha a jogszabály vagy szerződés másként nem rendelkezik – másik lakásra nem tarthat igényt. Ezt az elvet a lakásingatlan közös tulajdonának megszüntetése során is alkalmazni kellene. A 10. számú kollégiumi állásfoglalás II. pontjában foglaltakat tehát az új szabályozás során – nézetem szerint – nem lehet figyelembe venni. Az árverési vevő és a volt tulajdonostárs jogvitáját (a lakáshasználat megszüntetését) az 1993. évi LXXVIII. törvény rendelkezései alapján kell elbírálni.

A Legfelsőbb Bíróság 11. számú Polgári Kollégiumi állásfoglalásának I. pontja szerint „A közös tulajdon megszüntetése során a másik (többi) tulajdonostárs illetőségét az ingatlant vagy egy részét birtokában tartó tulajdonostárs beleegyezése nélkül csak akkor lehet ennek a tulajdonába adni, ha ez a tulajdonostárs az ingatlanban lévő lakásban lakik.”

Indokolt volna az új szabályozás során utalni arra, hogy ez a rendelkezés a nem lakás céljára szolgáló helyiségekre akkor sem vonatkozik, ha a tulajdonostárs használja a helyiséget.

A közös tulajdon megszüntetése iránt indult perben a bíróság bármelyik tulajdonostárs kérelmére – ha annak feltételei fennállanak – a közös tulajdon társasház-tulajdonná alakíthatja át. Ennek lehetőségét a jövőben is biztosítani kellene, mert nem kívánatos, hogy a többlakásos épületek – a megengedés hiánya miatt – továbbra is közös tulajdonban maradjanak.

A társasház-tulajdon

A társasházról szóló 1997. évi CLVII. törvény (Ttv.) számos olyan új rendelkezést tartalmaz, amelyek a társasház alapítását széles körben lehetővé teszik. A bírói ítélezést segíti az a rendelkezés, hogy marasztalás esetén nem kell valamennyi tulajdonostársnak perben állnia, mert a társasház jogképes. Mind amellet több kérdésben állást kell foglalni a Polgári Törvénykönyv újraszabályozásánál.

Első felvetés az, hogy indokolt-e külön törvényben szabályozni a társasházakra vonatkozó rendelkezéseket. Ha elfogadjuk azt az álláspontot, hogy a társasház a közös tulajdon sajátos formája – ezt tükrözi a Ptk. 149. §-ának rendelkezései –, akkor nyilvánvaló, hogy az új Polgári Törvénykönyv megalkotásakor a közös tulajdonnál kell a társasház-tulajdonat szabályozni. Egységes elveket kell alkalmazni a közös tulajdon birtoklására, használatára, hasznosítására, de különösen a közös tulajdon megszüntetésére. Ez ma hiányzik a társasházi törvényből. A hiányosságok ellenére is előnyös, hogy átmeneti ideig külön törvény van hatályban. A rendszerváltás után több százezer önkormányzati (állami) lakás került magántulajdonba, s ezek társasházként működnek. Az új tulajdonosok megfelelő tájékoztatása végett szükségesnek mutatkozott az átlagoknál részletesebb jogszabály megalkotása.

Az új törvény nem mondja ki *expressis verbis*, hogy az alapító okirat szerződés. Pedig társasházat ma már felépítendő épületekre is lehet alapítani és ha „a használatba vételi engedély eltér az építési engedélytől, az épület közös vagy külön tulajdoni ingatlan részeit illetően, a bejegyzés feltétele, hogy a változás szerint az alapító okiratot módosítják” [Ttv. 8. § (3) bek.].

A gyakorlatban ismételt tapasztalható, hogy mire felépül a lakóház olyan nézeteltérések keletkeznek a tulajdonostársak között, hogy az alapító okirat módosításában nem tudnak meg egyezni. Ha az alapító okiratot nem tekintjük szerződésnek, akkor annak módosítására bírói úton sem kerülhet sor.

Az eltérő megítéléshez az is hozzájárul, hogy a Polgári Törvénykönyv jelenleg két helyen szabályozza a társasház rendelkezéseit. A XII. Fejezet során mint a közös tulajdon sajátos formájáról szól, míg a XLVI. Fejezetben a társasház-közösséget a társaságok közé sorolja.

Itt kell megemlítenem, hogy a Ttv. 11. § (2) bekezdése értelmében az alapító okirat megváltoztatásához – ha törvény másként nem rendelkezik – valamennyi tulajdonostárs hozzájárulása szükséges; a változást be kell jegyezni a földhivatalnak.

A szóban forgó rendelkezésnél kérdéses, hogy a változtatáshoz valamennyi tulajdonostárs *szerződési akarata*, vagy csak *hozzájárulása* szükséges. A kérdésnek azért van jelentősége, mert a szerződési akaratot a bíróság nem pótolhatja, ha viszont hozzájárulásról van szó, akkor a Ptk. 5. §-ának (2) és (3) bekezdésének alkalmazása szóba kerülhet.

A korábbi – hatályon kívül helyezett – társasházi törvényi rendelkezés is azonos szóhasználatot tartalmazott. Ilyen megfogalmazás mellett is a Legfelsőbb Bíróság a „megváltoztatást” a szerződés módosításának tekintette.⁷

A törvényben nem egyértelmű, hogy ha az épületben egy lakás és egy nem lakás céljára szolgáló helyiség van, azaz két önálló ingatlan kialakítható, akkor társasház létesíthető-e. Lehet, hogy ez értelmezéssel is megoldható, azonban nem ártana, ha ezt a lehetőséget a törvény is tartalmazná.

A társasházi törvény lehetővé teszi a közös tulajdonban lévő ingatlanrészek elidegenítését. Ennek megvalósítása azonban a

gyakorlatban szinte lehetetlen. Pedig sok leromlott műszaki állapotú társasháznak szüksége lenne olyan bevételre, amiből a legszükségesebb állagmegóvási munkálatokat elvégeztetnék. Emellett építés esetén az építető vállalná a homlokzat rendbehozását, elhasználódott vezetékek cseréjét stb.

Ha nem tulajdonostárs tart igényt a közös tulajdonban lévő ingatlanrész elidegenítésére, az alapító okirat adhat felhatalmazást arra, hogy az értékesítés jogát a közösség gyakorolja. Ebben az esetben a közgyűlés az összes tulajdoni hányad legalább kétharmados többségével rendelkező tulajdonostársak igenlő szavazatával dönthet az elidegenítésről. A határozatban rendelkezni kell a külön tulajdonhoz tartozó közös tulajdoni hányadok megállapításáról. A közgyűlés határozata az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzésre alkalmas okirat [Ttv. 3. § (2) bek.].

Az alapító okiratok ilyen felhatalmazást nem tartalmaznak, mert a korábbi társasházi jogszabály a szóban forgó értékesítésre nem adott lehetőséget. A meglévő társasházaknál tehát elsőként az alapító okiratot kell módosítani – a felhatalmazással kiegészíteni – valamennyi tulajdonostárs aláírásával. Ha az összes tulajdonostárs egyetért az alapító okirat módosításával (az értékesítéssel) akkor nincs szükség arra, hogy a közgyűlés gyakorolja az elidegenítés jogát.

Az a rendelkezés, hogy a közgyűlés értékesítheti a közös tulajdonban lévő ingatlanrészt, nemcsak megvalósíthatatlan, de – véleményem szerint – a hatályos polgári jogi alapelvekkel ellentétes. A közgyűlés nem jogi személy, nem jogképes, tehát nem lehet a közös tulajdonban lévő ingatlanrész eladója. Az is tisztázatlan, hogy a vevő kinek adja át a vételárat, az eladó szerződészegéséért ki köteles helytállni stb.

Az is vitatható, hogy a közgyűlés határozata – ami ingatlan tulajdonjogának átruházásáról szól – az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzésre alkalmas okirat. A törvény még azt sem írja elő, hogy a közgyűlés határozatában meg kell nevezni a vevőt és a vételár összegét.

Kedvezőbb a helyzet, ha a tulajdonostárs tart igényt a közös tulajdonban lévő ingatlanrésze (Ttv. 19. §). Ha a bíróság szünteti meg a közös tulajdon, akkor – nézetem szerint – szükségtelen a közgyűlés határozatát megkövetelni. Ez a törvényi előírás tehát felesleges.

Összegezve az a véleményem, hogy a társasház közös tulajdonát az általános szabályok szerint kellene megszüntetni. Ha a tulajdonostársak szerződéssel nem tudják a közös tulajdonban lévő ingatlanrész elidegeníteni, akkor bármelyik tulajdonostárs kérésére alapján a bíróság szüntesse meg a közös tulajdon. A megszüntetés módja lehet természetbeni megosztás,⁸ a tulajdoni hányadot megfelelő ellenérték fejében a bíróság egy vagy több tulajdonostárs tulajdonába adja, illetőleg ha önálló ingatlan kialakítható, árverési értékesítés.

Arról is rendelkezni kellene, hogy a közös tulajdon értékesítése során a tulajdonostársakat elővásárlási jog illeti meg.

A törvény 21. § (3) bekezdése értelmében az olyan társasházban, amelyben legfeljebb hat lakás van, a 21–38. §-ok helyett a Ptk.-nak a közös tulajdonra vonatkozó szabályait kell alkalmazni. Az önálló ingatlanra viszont jogszabályon alapuló elővásárlási és előbérleti jog nincs. Erről csak az alapító okirat rendelkezhet (Ttv. 15. §). Ennek helyessége vitatható. Ha az épületben legfeljebb hat önálló ingatlan van megfontolandó, hogy a tulajdonostársakat törvényen alapuló elővásárlási és előbérleti jog illesse meg.

A lakásban tervezett építkezésről értesíteni kell a közös képviselőt, illetőleg az intézőbizottság elnökét [Ttv. 13. § (1) bek. d) pont]. Ez a rendelkezés hiányos.

Minden lakásban (helyiségben) van olyan épületszerkezet, épület-berendezés, amely közös tulajdonban van. Erről a törvény is rendelkezik [Ttv. 16. § (2) bek.]. Kötelezően elő kell írni, hogy a tulajdonostársak hozzájárulása szükséges, ha a tervezett építkezés a közös tulajdon tárgyait érinti.

Rakvács József

- 1 Ptk. 172., 173. §-a, 1993. évi LXXVIII. törvény 55. § (4) bekezdés, 56. §
 2 1993. évi LXXVIII. törvény 88. §-a
 3 Bírósági Határozatok (BH) 1993/12. sz. 444.
 4 Polgári Törvénykönyv magyarázata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992. 446–447. o.
 5 1993. évi LXXVIII. törvény 21. §-a
 6 BH 1993/7. sz. 271., BH 1977/1. sz. 20. o.
 7 BH 1978/6. sz. 375.
 8 Az önkormányzati lakások értékesítése során a házfelügyelői lakások sok esetben a társasház közös tulajdonába kerültek. A társasházi törvény is utal arra [Ttv. 16. § (1) bek.], hogy a társasház közös tulajdonában lehet lakás és nem lakás céljára szolgáló helyiség.

A szerződés érvénytelenségének egyes kérdései a gazdasági szerződéses gyakorlatban

A polgári jog, amely a jogágak közül a piacgazdaság logikáját elsősorban hordozza a jogalkalmazási tapasztalatok szerint tartalmi megújuláson megy keresztül és ez jelenti az olyan klasszikus jogintézményeinek tartalmi megújulását is, mint az érvénytelenség. Utalhatunk az érvénytelenségi okok közül a jogszabályba ütköző, nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző szerződések problémájára, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti feltűnő aránytalansággal összefüggő fellángoló vitákra, az általános szerződési feltételek és tisztességtelen szerződési kikötések újszerű jogalkotási-joggyakorlati kérdéseire, vagy a képviselői jog és alakszerűség (cégszerű aláírás) egymással összefüggő, elsősorban az üzleti kapcsolatokban felmerült értelmezési nehézségeire. Hasonló problémákat vet fel az érvénytelenség jogkövetkezményeinek, így az eredeti állapot helyreállításának a gyakorlata, ezzel összefüggésben az is, hogy a semmisség körében a bíróság hivatalbóli eljárása meddig terjed, illetve mennyiben szükséges ebben a körben is egyfajta újabb szemlélet kialakítása. A tanulmány az érvénytelenség valamennyi joggyakorlati aspektusára nem tér ki, szűkebben elsősorban a jogszabályba ütköző és a nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző szerződések, valamint a semmisségi jogkövetkezmények aktuális jogalkalmazási problémáit kívánja körüljárni.

A jogszabályba ütköző, illetve a nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző szerződések megítélésének egyik *alapkérdése*: a szerződés érvénytelensége csak a polgári jogág keretei között fejtheti ki a hatását, vagy pedig ennél általánosabb jogi eszközként is alkalmazható, más szavakkal: csak a polgári jogág kógens szabályainak sérelme okoz érvénytelenséget, vagy más jogágak szabályait sértő szerződések is az érvénytelenség jogkövetkezményével járnak, még tágabban az erkölcsi normák sérelme releváns-e, illetve mikor és mennyiben a polgári jogág, az érvénytelenség szempontjából. A válaszhoz szükségesnek látszik bevezetőül rövid kitérőt tenni az *érvénytelenségnek* a téma szempontjából *lényeges jogi vonásaira*.

a) Az érvénytelenség nemcsak a polgári jogág, és azon belül nemcsak a szerződési jog intézménye.¹ A tanulmány mégis a jogintézményt a klasszikus értelmében, kifejezetten *szerződési jogi kategóriaként* kezeli. Az érvénytelenség tehát a szerződéshez, közelebbről a szerződés keletkezési folyamatához kapcsolódó jogintézmény, amely a szerződés megkötésének valamilyen rendellenessége miatt a felek által célzott joghatás beálltát kizárja. Egyfelől nevesíti a szerződéskötés rendellenességeit, vagyis az érvénytelenségi okokat, másfelől rendezi, milyen jogkövetkezményekkel jár, ha az adott szerződés megkötése során érvénytelenségi ok merült fel. Közelebbről ez azt jelenti, hogy az érvénytelenségi ok miatt nem állhat be az a joghatás, amit a felek a szerződéskötéssel elérni szándékoztak, feltéve, hogy a rendellenesség nem küszöbölhető ki. Az érvénytelenség tehát egyik oldalról az érvénytelenségi okok rendszerét tartalmazza, a másik oldala pedig a szankciós jogkövetkezményeket jelenti.

b) A jogintézményt a *komplexitás* jellemzi: az, hogy egy szerződés érvénytelen, nemcsak annyit jelent, hogy abban valamilyen érvénytelenségi ok van, hanem azt is, hogy mit kell tenni az ilyen

(érvénytelen) szerződéssel. Az érvénytelenségi okok rendszeréhez szervesen kapcsolódik az érvénytelenség szankciós oldala, amely arra ad választ, hogy az érvénytelenséget okozó magatartás milyen beavatkozást vált ki a szerződés megkötésének mechanizmusában. Az *érvénytelenség, mint szankció* azt jelenti, hogy az érvénytelenségi ok meglétéig a szerződéshez a felek által célzott joghatás nem fűződhet, beállását a polgári jog kizárja. A felek a szerződéshez általában azt a célzott joghatást kívánják fűzni, hogy a szerződést a másik fél (mindkét fél) kötelezően betartsa (szerződési kötőerő), illetve ha a másik fél önként a szerződésben foglaltakat mégsem tartaná be, úgy a szerződés teljesítése vele szemben állami eszközökkel kikényszeríthetővé váljék (a szerződés kikényszeríthetősége). Az érvénytelenség lényegi szankciós vonása, hogy éppen ezt a célzott joghatást zárja ki; az érvénytelen szerződés nem köti a szerződő feleket (érvénytelen szerződést nem kell teljesíteni), illetve az érvénytelen szerződést állami-bírósági úton kikényszeríteni nem lehet. A jogintézmény lényegét a törvényi szabályozás két, egymással egyenrangú módon fejezi ki.

– *A jogviszony felszámolása*: ebben az esetben a jog olyan helyzet megteremtésére törekszik, mintha a felek a szerződést meg sem kötötték volna. Más jogi módszereket kíván e szankció következő alkalmazása akkor, ha a szerződés alapján már történt árumozgás, és mást akkor, ha a teljesítésre még nem került sor. Mindkét esetre vonatkozik, hogy az érvénytelenség miatt a szerződés teljesítése – további teljesítése – nem követelhető. Ahol teljesítésre még nem került sor, a célzott joghatás kizárása ezáltal meg is valósult, ahol viszont történt árumozgás, további beavatkozásra is szükség van. A jogviszony tökéletes felszámolása úgy képzelhető el, ha a szerződés megkötése előtti, eredeti állapotot állítjuk vissza, minden ezt követő árumozgást a visszajára fordítunk. Az érvénytelenség ebben az esetben az addig nyújtott szolgáltatások visszaadását (in integrum restitutio) jelenti. Az eredeti állapot helyreállítása azonban nem alkalmazható minden érvénytelen szerződésre, a teljesített szolgáltatások egy része fogalmilag nem adható vissza, a szerződéskötés előtti állapotot előidézni lehetetlen. Kizárt azoknál a szerződéseknel, ahol a szolgáltatás valamilyen tevékenységben (pl. tartás, megbízás, letét) vagy használatban (pl. bérlet, haszonbérlet) áll, a tevékenységet vagy a használatot meg nem történtté tenni nem lehet. Mivel a teljesített szolgáltatás természeténél fogva irreverzibilis jellegű, szükségmegoldásként a jog a bíróságot hatalmazza fel arra, hogy az érvénytelen szerződést konstitutív hatályú ítéletével a határozathozatalig hatályossá nyilvánítsa, és a szerződést csak ettől kezdődően, a jövőre szólóan (ex nunc hatállyal) számolja fel. A jövőben további szolgáltatással a felek egymásnak nem tartozhatnak, és a hatályossá nyilvánításig terjedő idő alatt nyújtott szolgáltatás ellenértékének a megtérítéséről a bíróságnak intézkednie kell.

Az eredeti állapot helyreállítása (ex tunc hatályú érvénytelenség), illetve a szerződés jövőre szóló felszámolása közül elsősorban az eredeti állapot helyreállítására kell törekedni. Ezért az eredetileg reverzibilis, utólag azonban irreverzibilissé vált szolgáltatások esetén az eredeti állapot helyreállítása megvalósítható:

pénzbeli ellenértéket akkor lehet megállapítani visszajáró szolgáltatásként, ha a természetbeli visszaadás valamilyen okból (pl. a dolog elidegenítése, elpusztulása, felhasználása stb.) folytán utóbb nem lehetséges (Legfelsőbb Bíróság PK 32. számú állásfoglalás).

– *Az érvénytelen szerződés érvényessé nyilvánítása:* az érvénytelenség, mint szankció a felek által célzott joghatást azért zárja ki, mert a szerződés megkötése folyamatában valamilyen rendellenesség, érvénytelenségi ok merült fel. Nincs szükség e jogkövetkezmény fenntartására, ha az érvénytelenség oka utóbb kiküszöbölhető, és így a szerződés megmenthető. A jog ebben az esetben olyan helyzet megteremtésére törekszik, mintha a felek már eredetileg is érvényes szerződést kötöttek volna. Amennyiben az érvénytelenség oka megszüntethető, a törvény a bíróságot feljogosítja, hogy a szerződés tartalmát megfelelően módosítsa és a szerződést – most már az érvénytelen rész nélkül, módosított tartalommal – érvényessé nyilvánítsa (ex tunc hatályú érvényessé nyilvánítás). Az érvényessé nyilvánított szerződés alapján a felek a továbbiakban is kölcsönös teljesítéssel tartoznak egymásnak, sőt a szerződés megszegése miatti igényeiket is érvényesíthetik.

Nyomatékkal szükséges hangsúlyozni, hogy a szerződés „felszámolása” (az eredeti állapot helyreállítása, Ptk. 327. § (1) bekezdés), illetve a szerződés „megmentése” [a szerződés érvényessé nyilvánítása Ptk. 237. § (2) bekezdés] a törvényi szabályozás szintjén is egymással teljesen egyenértékű jogkövetkezmények,² az újabb jogi jelenségek pedig egyértelműen a szerződés megmentése irányában hatnak. Elsősorban az üzletszerű gazdasági kapcsolatok kívánják azt a célszerűbb megoldást, amely a célzott joghatás kizárását nem a jogviszony teljes felszámolásával kívánja elérni, hanem az egyébként működő szerződésben az érvénytelenség okát szünteti meg és a módosított tartalommal a szerződés érvényessége elé akadályt nem gördít.

– *A részleges érvénytelenség:* a működő szerződések megmentését célozza a törvényi szabályozás a részleges érvénytelenség főszabállyá tételével, ha ugyanis a szerződés részben érvénytelen, az egész szerződés csak akkor dől meg, ha a felek azt az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg. A részleges érvénytelenség a célját tekintve mutat rokon vonásokat az érvénytelenség okának kiküszöbölésével, a működése azonban más jellegű. Az érvénytelenségi ok ilyenkor csak a szerződés bizonyos részét, egyes szerződéses kikötéseket érint, amelyek természetesen részei az egységes szerződési megállapodásnak. A jogkövetkezmények alkalmazása elvileg kétféle lehet: az egységes szerződéses megállapodásból kiindulva az érvénytelen kikötés az egész szerződés érvénytelenségét okozza, vagy pedig az érvénytelenség kizárólag az érvénytelen rész, kikötés tekintetében áll be. A főszabály az, hogy csak a szerződés meghatározott részére áll be az érvénytelenség. Az érintett részkikötés tekintetében azonban már alkalmazni lehet az érvénytelenség általános jogkövetkezményeit: az adott rész tekintetében az eredeti állapot helyreállítását (hatályossá nyilvánítást), vagy etekintetben az érvénytelenség ok kiküszöbölését, és a szerződés e részének is érvényessé nyilvánítását.

c) Az érvénytelenség gyakran említett vonása, hogy *objektív:* jogkövetkezményeinek beállta szempontjából nincs jelentősége az ügyletkötő felek jó- vagy rosszhiszemű magatartásának. Objektív természete elvontan, általános vonásként igaz; az érvénytelenségi okok egy része ugyanis olyan, amely független a szerződő felek (felróható) magatartásától, az érvénytelenség a felek magatartásának milyenségétől függetlenül is beáll. Az érvénytelenségi okok egy másik része viszont feltételezi a felek (valamelyikének) felróható eljárását, ilyenkor valójában az érvénytelenség felróható (rosszhiszemű, csalárd) magatartást szankcionál. Más érvénytelenségi okoknál azonban ez a körülmény közömbös.

Az objektív vonás arra utal, hogy az érvénytelenség nem „büntetés”, a szerződés érvénytelenségének elsődlegesen nem az az oka, hogy a felek vagy valamelyikük felróható, rosszhiszemű, csalárd magatartást tanúsított. Az érvénytelenség elsősorban nem a felekre hatni kívánó szankció, hanem az a feladata, hogy

megakadályozza a piaci árukapcsolatok normális rendjét megzavaró, abnormális áruviszonyok kialakulását és beteljesedését, vagyis elsősorban nem a feleket, hanem általánosabban a piaci áruviszonyok rendjét kívánja védeni. A két vonás persze szorosan összefügg, az érvénytelenségi okok valamelyik fél számára általában azért sérelmesek, mert a normális árukapcsolatokhoz fűződő alapvető érdekeit sértik. Az érvénytelenségben tehát kifejeződik a polgári jogág alapvető feladata, a vagyoni-áruvesztésvédelem, a jogág speciális reparatív-helyreállító eszközeivel, szankcióival.

Mindebből és az érvénytelenség komplexitásából az is következik, az érvénytelenségi ok feltételezi, hogy az érvénytelenség szankciós mechanizmusa képes a rendellenességet orvosolni. Értelmetlen dolog a szerződés megkötésének olyan rendellenességét érvénytelenségi okként deklarálni, amelyre az érvénytelenség, mint szankció egyszerűen nem alkalmazható. A téma szempontjából: értelmetlen az olyan más jogági jogszabályba ütköző szerződést érvénytelennek minősíteni, ahol az érvénytelenség polgári jogi szankcióként a hatását kifejezni nem tudja, szankciós szempontból az ilyen szerződéssel nem tud mit kezdeni.

Visszatérve a kiinduló kérdéshez; az érvénytelenség a polgári jogágon kívül tágabb körben – más jogági vagy erkölcsi norma sérelme esetén – csak akkor alkalmazható indokoltan és eredményesen, ha a röviden felvázolt jogági jellemzői, vonásai alapján a szerepét, funkcióját adott körben érdemlegesen be tudja tölteni.

I. A jogszabályba ütköző szerződések

A szerződés megkötésének lényeges vonása a jogilag szabad, befolyásmentes akarat kifejlődése és az alakszerűségi követelményeknek is megfelelő akaratnyilvánítás, a szabályszerű akaratmegegyezés azonban a szerződésnek csak az egyik, formai oldala. A szerződés másik, lényeges tartalmi oldala az a joghatás, amelyet a felek elérni kívánnak, és amely a szerződés tartalmát képező jogokban és kötelezettségekben, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás viszonyában testesül meg. Alapvető elv, hogy a felek a szerződés tartalmát szabadon állapítják meg [Ptk. 200. § (1) bekezdés]. Az elérni kívánt joghatás a felek akarat megegyezésétől függ, a főszabály alól azonban lényeges kivételek vannak: – nem ütközhet a szerződés jogszabályba, vagy nem irányulhat jogszabály megkerülésére (tilos szerződések); – nem ütközhet nyilvánvalóan a jó erkölcs követelményébe; – nem eredményezheti a szerződési egyenértékűség és egyenjogúság (mellérendeltség) durva sérelmét; – nem irányulhat eleve lehetetlen célra.

Ha a felek a szerződés tartalmát mégis e törvényi korlátok megsértésével határozzák meg, a szerződés a célzott joghatás hibája folytán lesz érvénytelen.

A Ptk. 200. § (2) bekezdése úgy rendelkezik, semmis az a szerződés, amely jogszabályba ütközik, vagy amelyet jogszabály megkerülésével kötöttek, kivéve, ha ahhoz a jogszabály más jogkövetkezményt fűz.

1. Amennyiben *polgári jogszabály* – a Ptk. vagy más polgári jogi szabály – kivételesen *kógens rendelkezést* tartalmaz, az ebbe ütköző szerződés (kikötés) érvénytelen, semmis. Az érvénytelenségi jogkövetkezményeit – az érvénytelenség szankciós oldalát – akkor (és csak akkor) nem lehet alkalmazni, ha a Ptk. (vagy más polgári jogi jogszabály) egyúttal azt is tartalmazza, hogy a kógens rendelkezésnek milyen más – az érvénytelenség helyett alkalmazandó – jogkövetkezménye van. A „más jogkövetkezmény” értelme helyesen tehát az, hogy a jogszabály a megsértéséhez az érvénytelenség *helyett alkalmaz más* polgári jogi jogkövetkezményt; annak nincs akadálya, hogy a törvény a megsértéshez kapcsolódóan – az esetleges érvénytelenség *mellett* – *további* („többlet”) szankciót írjon elő.

Más jogkövetkezményt írnak elő pl. azok a kógens rendelkezések, amelyek a szerződés kötelező tartalmát írják elő. Ha a felek ettől eltérnek, a szerződésre nem az érvénytelenség jogkövetkez-

ményeit kell alkalmazni, hanem a szerződés a kógens tartalmú rendelkezésnek megfelelően alakul, az lesz a szerződés része. Ez arra az esetre is vonatkozik, ha a kógenca csak az egyik felet érinti, a polgári jogszabály érvényesülése ilyenkor is mindenképp kötelező, az egyoldalú kógenca éppen a másik felet kívánja rendszerint védelemben részesíteni. Például a Ptk. 567. § (1) bekezdése szerint a biztosítási szerződésre vonatkozó fejezet rendelkezéseitől a biztosítási szabályzat és a felek szerződése a biztosított hátrányára a törvény kifejezett engedélye nélkül nem térhet el, amennyiben a biztosítási szerződésbe mégis ilyen kikötés kerülne, a szerződés nem érvénytelen, hanem a Ptk. szerinti tartalommal érvényes. Hasonlóképpen a Ptk. 314. § (2) bekezdése szerint a szerződésszegésért való felelősséget jogszabályi kivételektől eltekintve nem lehet kizárni és korlátozni, a kikötés érvénytelensége annyit jelent, hogy a szerződés egyébként a felelősségkizáró klauzula nélkül lesz érvényes. Megjegyezzük, a részleges érvénytelenség a most írt esetektől különbözik, a részleges érvénytelenségnél külön jogszabályi rendelkezés nem tartalmaz más jogkövetkezmenyt, hanem valójában az érvénytelenség jogkövetkezmenyeit kell alkalmazni, de nem a szerződés egészére, hanem az érvénytelenségi okkal érintett részére vonatkozóan.

A más jogkövetkezmeny nemcsak azt jelenti, hogy a kógens jogszabályi rendelkezés válik kötelezően a szerződés tartalmává. A tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény, pl. számos olyan tiltott magatartást fogalmaz meg, amely a szerződéskötésre, a szerződés tartalmára, a célzott jogi hatásra vonatkozik (különösen a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés esetei). Az egyébként magánjogi szerződéses jogsértésekhez azonban a versenytörvény külön, speciálisan szabályozott jogkövetkezmenyeket és eljárási rendet kapcsol, vagyis a tiltott tartalommal az érintett szerződések ugyan jogszabályba – a versenytörvénybe – ütköznek, azonban az adott jogszabály (a versenytörvény) az érvénytelenség helyett más jogkövetkezmenyeket fűz a jogszabályba ütköző magatartáshoz.

Összefoglalva:

– *Kógens polgári jogszabályba ütköző szerződés* esetén az érvénytelenség jogkövetkezmenyei csak akkor nem alkalmazhatók, ha a polgári jogszabály az érvénytelenség helyett alkalmaz más jogkövetkezmenyt.

– Az érvénytelenség helyett alkalmazandó más jogkövetkezmeny lehet az, hogy a kógens jogszabályi rendelkezés válik a szerződés tartalmává, illetve a kógens rendelkezéssel ellentétben, abba ütköző kikötés nem válik a szerződés részévé (ún. „nem írottak” kell tekinteni). Megjegyezzük, ez a fajta érvénytelenség a speciális társasági jogi szabályozás ellenére a társasági szerződésekre is megfelelően irányadó.

– Más jogkövetkezmeny továbbá az is, ha külön törvény (pl. versenytörvény) az egyébként magánjogi rendelkezéseit sértő, tiltott szerződésekhez az érvénytelenség helyett eltérő, másféle anyagi jogi és eljárási jogi szankciórendszerrel kapcsol (ha az érvénytelenséget emellett mégis alkalmazni kívánja, ezt a külön törvénynek ez esetben kifejezetten tartalmaznia kell).

2. Más jogágak szabályaiba ütköző szerződések

A nem polgári jogi, hanem más jogágak – főként a közigazgatási jog, pénzügyi jog, büntetőjog, munkajog – szabályainak a megsértése az érvénytelenség szempontjából differenciált közelítést igényel. A más jogági kötelező normák ugyanis a megsértésük esetére csaknem mindig tartalmaznak saját jogági jogkövetkezmenyt, szankciót, amiből formálisan olyan következtetésre lehetne jutni, hogy a más jogági szabályok megsértése a polgári jogi szerződés érvénytelenségét nem okozhatja (van olyan felfogás, amely a „jogszabályba ütköző szerződések” alatt kizárólag csak a polgári jogi kógens jogszabályokba ütköző szerződést érti, és kizárja az érvénytelenség köréből a más jogági jogszabályokba ütköző szerződéseket). Valójában ebben a körben különösen igaz, a „más jogkövetkezmeny” értelme helyesen az, hogy a jogszabály a megsértéséhez az érvénytelenség helyett alkalmazzon más jogi jogkövetkezmenyt. Önmagában a más jog-

ágak jogszabálysértés miatt alkalmazott szankciói nem a polgári jogi szerződés érvényességét érintik, nem ugyanarra a jogsérelemre kívánnak reagálni. A közigazgatási bírság, eltiltás, vagy a büntetőjogi büntetés nyilvánvalóan nem a jogszabályba ütköző szerződés szankciója, e más jogági szankciók tehát az érvénytelenség alkalmazását önmagában nem zárják ki. Az érvénytelenség és a más jogági büntetés az egyazon magatartással megvalósuló, de nem ugyanazt a jogsértést értékeli, ezért nem „más jogkövetkezmeny”. Más oldalról az is helytelen eredményre vezetne, ha bármilyen más jogági jogszabály, kötelező jogi norma sérelme automatikusan a polgári jogi szerződés érvénytelenségét is okozná. A differenciált közelítés szükségessége hangsúlyosan merült fel a joggyakorlatban, az ún. *kontárszerződések* megítélése során.

Kontárszerződések az olyan vállalkozási szerződések, ahol a vállalkozó nem rendelkezik a tevékenység folytatásához szükséges engedéllyel (vállalkozói igazolvánnyal vagy más képesítési engedéllyel), ezért a szerződés az egyéni vállalkozás általános szabályait, illetve a konkrét tevékenységre vonatkozó képesítési, a szakma gyakorlására irányadó egyéb jogszabályi előírásokat sérti. Az ilyen vállalkozási szerződéseket a Legfelsőbb Bíróság közzétett eseti döntései alapján a bírói gyakorlat hosszú évtizedeken keresztül jogszabályba ütközőnek, ezért semmissnek minősítette. A kereseti kérelemről függetlenül az érvénytelenséget hivatalból észlelte, a felek között mesterséges elszámolást alkalmazott, az esetleges hibás teljesítés jogkövetkezmenyei helyett a kártérítést alkalmazta. Az ítélkezési gyakorlatban változást a Legfelsőbb Bíróságon 1993. szeptemberben tartott polgári konzultatív tanácskozás hozott, ahol az előterjesztett vitaanyag alapján a tanácskozás megállapította, hogy a kérdésben kialakult bírói gyakorlat idejétmúlt, nem tartható fenn, és ajánlást fogalmazott meg egy újfajta bírói gyakorlat kialakításához (megjelent a Bírósági Határozatok 1993/12. szám Fórum rovatában). Az ajánlás szerint ma is időszerű a *Kúria 53. számú* (1932. június 21-én kelt) jogegységi döntésében kifejtett iránymutatás: „Ha bizonyos ügyletekkel való iparszerű foglalkozást jogszabály hatósági jogosítványhoz (iparigazolványhoz, iparendélyhez vagy más nemű engedélyhez) köt, akkor az a körülmény, hogy az ügyletet – esetleg iparszerűen üzött foglalkozás keretében – olyan személy kötötte, aki az említett hatósági igazolvánnyal nem rendelkezik: magának az ügyletnek az érvényességét nem érinti, kivéve, ha az a jogszabály az ügyletet kifejezetten semmissnek nyilvánítja, vagy ha az ügylet tartalma más jogszabályba vagy a jó erkölcsbe ütközik, vagy ha a magánjog szabályai szerint megtámadható”. A döntésben kifejezett elv azért is rendkívül időszerű, mert a Kúria nemcsak az iparendély hiányának következményeit vizsgálta, hanem több, különböző engedélyhez kötött tevékenységnek (pl. bankügyletek, értékpapír kereskedés, pénzkölcsön és ingatlanközvetítés) a tárgyában született egymással ellentétes tartalmú döntések részletes elemzéséből vonta is a következtetését. Álláspontja szerint minden egyes jogszabály egyedi értelmezése útján kell azt megállapítani, hogy a jogalkotó szándéka kiterjed-e a szerződés ügyleti hatályának megszüntetésére vagy sem. Általában akkor lehet arra következtetni, hogy a jogalkotó szándéka a más jogági norma megsértése esetén a szerződés érvénytelenségére is kiterjedt, ha a (más jogági) törvény a szerződés felek által meghatározott *tartalmát*, vagy az abban kikötött *szolgáltatást tiltja*. Egyéb esetekben a törvény megsértése és a büntetés kilátásba helyezése önmagában még nem teszi semmissé az ügyletet.

A *Legfelsőbb Bíróság* a konzultatív tanácskozáson ilyen elvek alapján fogalmazta meg *ajánlását*:

– a vállalkozói igazolvány vagy képesítési előírás nélkül végzett vállalkozói tevékenység önmagában nem teszi semmissé a vállalkozó és a megrendelő közötti szerződést;

– következtetésképpen a kontárszerződésből ugyanolyan joghatások fakadnak; mintha a vállalkozó rendelkezett volna ezen megkövetelt engedélyekkel, vagyis a vállalkozó szavatossági fele-

lősséggel tartozik, a jogvitát a felek szerződése, a Ptk. általános és különös szabályai szerint kell elbírálni.

A bírói gyakorlat a megfogalmazott ajánlást azóta elfogadta és magáévá tett.³

Az ajánlás ugyanakkor szűken a kontárszerződések megítélésére korlátozódik, általánosabban a jogszabályba ütköző szerződésekre – bár visszautal a vitaanyagra – következtetéseket nem fogalmaz meg. *A vitaanyagként* kezelt tanulmány pedig (történeti kitekintés és az álláspontok érveinek ütköztetése után) a következő lényegi megállapításokat teszi:

– Kiindulópont, hogy a polgári jog a maga sajátos szankciórendszerével milyen különbséget tud tenni az egymástól eltérő jogi helyzetben keletkezett ügyletek között; hogyan húzható meg azoknak a jogszabályoknak a köre, amelyek megsértése a Ptk. 200. § (2) bekezdésében foglalt érvénytelenséget kiváltja. Alapvető a polgári jogi, illetve a közigazgatási jogviszonyok, hatáskörök, valamint jogkövetkezmények elkülönítése. A szerződés tartalmának szabad kialakítása olyan civilisztikai alapjog, amelyet az államigazgatás jogkörébe tartozó közigazgatási szabályok nem szoríthatnak korlátok közé.

– Semmilyen civilisztikai érdek nem fűződik ahhoz, hogy az iparendély hiányában létrejött, de a feleket hátrányosan nem érintő ügylet, akár egymásközi viszonylatukban, akár jóhiszemű személlyel szemben semmissé váljon. Az érvénytelenség ebben a körben egyébként sem töltheti be szerepét: az elszámoláson alapuló marasztalás az érvényesség elismerése, vagy az érvénytelenség kimondása esetén számottevően nem tér el egymástól. Általában ugyanis az a jellemző, hogy az eredeti állapot helyreállítása csak kivételesen lehetséges, ezért az ilyen szerződést határozathozatalig hatályossá kell nyilvánítani, és rendelkezni kell az ellenszolgáltatás nélkül maradó érték visszatérítéséről. A vállalkozó díja mesterségesen a költségekre nem szorítható, az adó és tb. szabályok sérelme pedig nem tartozhat a bíróság kompetenciájába.

A fenti (ma már aligha vitás) megállapításokon túl a vitaanyag azonban általánosabb érvénnyel a következőket is tartalmazza:

– A Ptk. 200. § (2) bekezdésében írott érvénytelenség kiváltásához az szükséges, hogy a megkötött ügylet tartalmát vagy a kikötött szolgáltatás tárgyát valamely külön jogszabály – azaz maga a jogalkotó – ne csak tilalmazza, hanem ezt meghaladóan a megállapodás érvénytelenségére irányuló akaratát is *kifejezésre juttassa*. Ha ilyen esetre csupán külön, sajátos, önálló joghátrányt (bírságot, büntetést) állapít meg, az önmagában és automatikusan nem vonja maga után az érintett szerződés megoldását.

– A Ptk. 200. § (2) bekezdésében írott érvénytelenség feltétele az is, hogy a semmisséget megalapozó tényhez vagy körülményhez más jogszabály *egyéb jogkövetkezményt ne fűzzön*. Ha a bíróság kifejezett törvényi rendelkezés nélkül vonná le az érvénytelenség jogkövetkezményeit, ugyanazt a jogsértést kétszeresen értékeli, és ennek során különböző jogágakhoz tartozó szankciókat alkalmazna.

Leegyszerűsítve ez azt jelenti, a más jogági jogszabályba ütköző szerződés csak akkor lehet érvénytelen, ha a más jogági szabály kifejezetten, külön érvénytelenné is nyilvánítja a szerződést, illetve a más jogági jogszabály egyéb jogkövetkezményt ugyanahhoz a jogsértéshez nem fűz. Véleményem szerint a Ptk. 200. § (2) bekezdésének ilyen tartalmú értelmezése a jogszabályba ütköző szerződések körét indokolatlanul leszűkítené – lényegesen szűkebb és merevebb, mint a Kúria 53. számú jogegységi döntésében adott elvi határvonal –, és ebben *a szűk értelmezésben nem felel meg* a joggyakorlat igényeinek sem.

– Egyfelől önmagában az, hogy a jogsértő magatartásra különböző jogágak különböző szankciókkal reagálnak, nem jelenti feltétlenül ugyanannak a jogsértésnek kétszeres értékelését. A különböző szankciókban ugyanis a jogágak eltérő funkciója, szerepe jut kifejezésre, ezért a különböző jogági szankciók nem halmozódnak, hanem a jogsértő magatartáshoz kapcsolódóan egymás mellett más-más hatást kívánnak elérni. Ha pl. egy ma-

gatartás bűncselekményt valósít meg, akkor ahhoz egyfelől büntetőjogi büntetés kapcsolódik, másfelől ugyanezen magatartás miatt polgári jogi szempontból – ha a magatartás vagyoni hátrányt okozott – természetesen kártérítési szankció is kapcsolható. Vagyis, ha a – magatartás a büntetőjog, közigazgatási jog, pénzügyi jog stb. szempontjából jogellenes és hozzá az adott jogág represszív szankciója kapcsolódik, ettől a polgári jogi jogellenesség esetén polgári jogi szankció – pl. kártérítés, szerződésszegés, vagy adott esetben az érvénytelenség – ugyancsak kapcsolódhat anélkül, hogy ez a jogsértő magatartás kétszeres értékelését jelentené. Más kérdés, hogy a más jogági jogszabályt sértő szerződés nem jelenti automatikusan és szükségképpen azt, hogy polgári jogi jogellenesség is megvalósult, vagyis a szerződés polgári jogi szempontból érvénytelen lenne.

– Ha a más jogági törvény kifejezetten rögzíti, hogy az adott jogi norma megsértése egyúttal a szerződés semmisségét is okozza, a jogalkotói szándék egyértelmű, értelmezésére szükség nincsen. Ebből nem következik, hogy más esetekben, amikor a más jogági szabály ilyen kifejezett rendelkezést nem tartalmaz, akkor a szerződés érvénytelensége jogszabályba ütközés miatt soha ne lenne megállapítható. A merev szétválasztás helyett a Kúria jogegységi döntésében írt szempont látszik változatlanul helyesnek; minden egyes jogszabály egyedi értelmezése útján kell megállapítani, hogy a jogalkotó szándéka kiterjedt-e a szerződés semmisségére vagy sem. Általában ez megállapítható akkor, ha a törvény a szerződés felek által meghatározott tartalmát vagy az abban kikötött szolgáltatást – vagyis a *magatartást* – tiltja. Ezt az intenciót tartalmazza a Ptk. 200. § (2) bekezdéséhez fűzött eredeti miniszteri indokolás is; „Lehetséges természetesen, hogy csupán a jogszabályok egybevetéséből tűnik ki, hogy a tilalom megszegéséhez a jogszabály nem semmisséget, hanem más következményt kíván fűzni; nem mindig szükséges tehát, hogy a jogszabály ezt kifejezetten kimondja” (Ptk. miniszteri indokolása 154. oldal).

3. A jogszabályba ütköző szerződések körének közelebbi megragadásához az szükséges tehát, hogy a legfontosabb *külön jogszabályokat* ebből a szempontból *megvizsgáljuk*. A gazdasági-üzleti szerződések körében különös jelentősége van a más jogági vagy külön törvények közül a versenytörvénynek, a közbeszerzési eljárásról szóló törvénynek, a pénzügyi szolgáltatásokról és pénzügyi intézményrendszeréről szóló törvénynek, az értékpapír befektetésekről szóló törvénynek, a devizakódexnek, a különböző gazdasági tevékenységek engedélyezéséről szóló jogszabályoknak, az állami vagyon hasznosítására, kezelésére, értékesítésére vonatkozó törvénynek, az új fogyasztóvédelmi jogszabályoknak, illetve a Büntető Törvénykönyvnek, főként a gazdasági bűncselekményekkel foglalkozó rendelkezéseinek. Elsősorban ezek azok a más jogági vagy külön törvények, amelyek különböző előírásokat, illetve tiltásokat fogalmaznak meg, és amelyek kapcsán egyenként szükséges elemezni, hogy valamelyik jogi norma megsértése egyúttal a polgári jogi szerződés érvénytelenségét is okozza-e vagy erre a jogalkotói szándék már nem terjed ki.

a) *A tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény (Tpt.)*

A Tpt. olyan, anyagi jogi szempontból alapvetően polgári jogi törvény, amely – a tiltott versenyjogi magatartásokat törvényi tényállásokban nevesíti, és a tiltott magatartásokat fejezetekben csoportosítja (tisztességtelen verseny tilalma; a fogyasztói döntések tisztességtelen befolyásolásának tilalma; a gazdasági versenyt korlátozó megállapodás tilalma; a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés tilalma);

– a tiltott magatartások elkövetéséhez a törvény külön, alapvetően közigazgatási jellegű (versenyhivatali) eljárást és ennek során kiszabott külön jogkövetkezményeket fűz.

A tiltott, nevesített magatartások jelentős része olyan, amely szerződési szolgáltatásra vonatkozik. A törvényben tiltott maga-

tartással létrejött szerződés tehát a versenytörvénybe ütközik, azonban adott esetben olyan külön jogszabályról van szó, amely a jogsérelemhez – az érvénytelenség helyett – más jogkövetkezményt fűz, ezért a jogszabályba ütköző szerződés ellenére az érvénytelenség nem alkalmazható. Ez magából a törvényből is egyértelműen kitűnik. A Tpt. 11. § (3) bekezdése ugyanis tartalmazza, hogy: „Azokat a jogkövetkezményeket, amelyeket e törvény az (1) bekezdésben meghatározott tilalom megszegéséhez fűz, együttesen kell alkalmazni a Polgári Törvénykönyvben a jogszabályba ütköző szerződésre előírt jogkövetkezményekkel”. A hivatkozott 11. § (1) bekezdés a gazdasági versenykorlátozó megállapodásokat, vagyis a kartelleket tiltja, és a törvény csak az e fejezetben szereplő megállapodásokra juttatja külön kifejezésre, hogy egyúttal a szerződés érvénytelenségének a jogkövetkezményét is alkalmazni kell. A többi, más fejezetben szereplő tiltott magatartásra ilyen kifejezett rendelkezést a törvény nem tartalmaz, amiből következik, hogy azokra a szerződés érvénytelensége nem alkalmazható. A jogalkotói szándékot világosan tükrözi a miniszteri indoklás: „Fontos dogmatikai és gyakorlati probléma a kartell tilomba ütköző szerződések semmisségének kérdése. Mint ismeretes, a Polgári Törvénykönyv 200. § (2) bekezdése értelmében akkor semmis a jogszabályba ütköző szerződés, ha ahhoz a jogszabály más jogkövetkezményt nem fűz. A Legfelsőbb Bíróság a versenytárgyaláson elkövetett szabálytalanságok ügyében e szabályból kiindulva kimondta: a versenytárgyalási szabályok megsértésével kötött szerződés nem semmis, mivel a jogszabály e szabálytalanságokhoz más jogkövetkezményt fűz¹ a joggyakorlat minden bizonnyal ezt az értelmezést tenné magáévá a Tpt. tekintetében is; versenyjogi jogsértést megvalósító szerződésekhez nem társítaná a semmisség jogkövetkezményét, hanem a Tpt.-ben előírt szankciókat alkalmazná. A hazai szabályozás és joggyakorlat jelenlegi helyzetéből adódó probléma úgy oldható meg, ha ... egyértelművé tesszük, hogy a versenytörvényben a kartell tilalom megszegéséhez fűzött jogkövetkezmények addicionális jellegűek a Ptk.-ban szabályozott semmisséghez képest... etekintetben a Ptk.-ban foglalt és a törvényben szabályozott jogkövetkezményeket párhuzamosan kell alkalmazni (11. §)”.

A jogalkotói szándék rögzítése azért is fontos, mert pl. a gazdasági erőfölénnyel való visszaélés körében a törvény külön tiltja az üzleti kapcsolatokban a tisztességtelen feltételek, indokolatlan előny kikötését vagy másutt a fogyasztók megtévesztésével kötött szerződéseket, mégis egyértelmű, ezek a szerződések önmagukban azért nem semmiek, mert a Tpt. rendelkezéseibe ütköznek, illetve az ott tiltott magatartásokat megvalósítják.

Fontos továbbá azért is, mert a Tpt. 7. § szerint: „Tilos a versenyztetés – így különösen a versenytárgyalás, pályázatás, az árverés –, a tőzsdei ügylet tisztaságát bármely módon megsérteni”. E jogszabályhely esetében ugyanakkor a törvényalkotó – az idézett miniszteri indoklásból kitűnően tudatosan – mellőzi azt a kitétel, hogy a tilalom megsértése egyúttal a szerződés semmisségét is okozza, tehát csak a versenytörvényben írt jogkövetkezmények alkalmazhatók. Különösen érthető a jogalkotói szándék a további törvényszöveg tükrében: „E tilalmat csak azokra a magatartásokra kell alkalmazni, amelyeket e törvény más rendelkezése, vagy külön törvény nem szabályoz”. A tilalom tehát szubszidiárius szabály, a versenytörvényt is csak akkor kell alkalmazni, ha más külön jogszabály a versenyztetést külön nem rendezi. Ilyen külön törvény pl. a közbeszerzési törvény (Ld. miniszteri indoklás), továbbá az állami vagyon értékesítésére, hasznosítására vonatkozó jogszabályok, a felszámolási törvény (Cstv.) és a végrehajtási törvény (Vht.) is.

b) *A közbeszerzésekről szóló 1995. évi XL. törvény*

A törvény valójában magánjogi kérdést, a szerződés megkötését szabályozza meghatározott körben, közelebből milyen alanyi kör (állami, önkormányzati szervek), milyen értéki és jellegű szerződési szolgáltatásokra, milyen eljárás és formai szabályok megtartása eredményeként köthetnek szerződést.

Tartalmazza azt is, hogy „a közbeszerzési eljárás során megkötött szerződésekre egyebekben – a törvényben írt eltérésekkel – a Ptk. rendelkezéseit alkalmazni kell”. Ugyanakkor a közbeszerzési törvény a jogsérelemek esetére külön fórumot (Közbeszerzési Döntőbizottság) és külön eljárási rendet írt elő, ahol az eljáró lényegében közigazgatási szerv a jogsértések esetére határozatában külön jogkövetkezményeket alkalmazhat. Ebből a joggyakorlat azt a következtetést vonta le, hogy a közbeszerzési eljárás során kötött szerződésekre a semmisség jogkövetkezményei nem alkalmazhatók akkor sem, ha a közbeszerzési törvény valamely kögens rendelkezését a szerződést kötő felek megsértették. Ilyen esetben ugyanis a külön törvény más jogkövetkezményt ír elő és csak a Közbeszerzési Döntőbizottság járhat el. Más kérdés, hogy az így megkötött szerződés érvénytelenségét más ok miatt rendes bíróság előtt lehet kérni, illetve a szerződéskötéssel összefüggő más igény (pl. kártérítés) címén ugyancsak a rendes bíróság előtt lehet fellépni.

A közbeszerzésekről szóló törvényt módosító, 1999. szeptember 1. napján hatályba lépő, 1999. évi LX. törvény azonban a törvény új, 88. § (7) bekezdését vezeti be: „Az e törvény szerinti jogkövetkezmények alkalmazása nem zárja ki a Ptk. 200. § (2) bekezdésének alkalmazását az e törvénybe ütköző módon kötött szerződés semmisségének megállapítása tekintetében”. A törvényalkotó ezzel külön kifejezésre juttatta, hogy a közbeszerzési törvényt sértő szerződéskötések nem csak a külön jogszabályban írt jogkövetkezményekkel járnak, hanem egyúttal a szerződés semmisségét is okozzák. A hatálybalépést követő időpontban közbeszerzési eljárás keretében kötött szerződéseknél tehát a törvény sérelme semmisséget okoz.

c) *Az állami vagyon értékesítésére és hasznosítására kötött szerződések*

Az állam tulajdonában álló vagyon vagy kincstári vagyonként, vagy az állam vállalkozói vagyonaként jelenik meg. A kincstári vagyon tekintetében a tulajdonosi jogok gyakorlását a Kincstári Vagyon Igazgatóság látja el és a polgári jogi jogviszonyokban az államot képviseli. A kincstári vagyont a KVI értékesítheti, koncesszióba adhatja, illetve ún. vagyonkezelési szerződést köthet arra. Az ebben a körben létrejövő szerződések megkötésének előfeltételeit, speciális szabályait külön jogszabályok rendezik (az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény, működési rendjéről szóló 217/98. (XII. 30.) Korm. rendelet, a kincstári vagyon kezeléséről, értékesítéséről szóló 183/1996. (XII. 11.) Korm. rendelet, a kincstári vagyon értékesítésére vonatkozó versenyztetési szabályzatról szóló 1048/1997. (V. 13.) Korm. határozat, a koncesszióról szóló 1991. évi XVI. törvény).

Az Áht. külön is rögzíti, hogy a kincstári vagyon értékesítésére vonatkozó jogszabályok megsértésével kötött szerződés – a polgári jog szabályai szerint is – semmis. A jogalkotó tehát külön kifejezésre juttatta, hogy a felsorolt jogszabályokba ütköző szerződések – az egyéb jogkövetkezmények mellett – polgári jogi érvénytelenséget is okoznak.

– Az állam vállalkozói vagyonáról az 1995. évi XXXIX. törvény rendelkezik, az állam tulajdonosi jogait etekintetben az ÁPV Rt. gyakorolja. A privatizációs törvény szabályozza, hogy az állami vagyon átruházására irányuló adásvételi szerződést, illetve az időleges hasznosítására irányuló vagyonkezelési szerződések milyen előfeltételek, eljárás után – milyen privatizációs technikák betartásával – lehet megkötni (versenyztetés, egyszerűsített privatizáció, részletfizetés, privatizációs lízing stb.). A törvény valójában a polgári jogi szerződéskötésre tartalmaz az állami vagyon tekintetében garanciális rendelkezéseket, külön azonban e törvény nem tartalmazza, hogy a törvényi feltételek, előírások sérelme esetén a megkötött szerződés a Ptk. 200. § (2) bekezdésébe is ütközik. Alkalmazva azonban azt az elvet, hogy a törvényt a jogalkotói szándék szempontjából egyedileg kell értelmezni, véleményem szerint, ha az állami vagyon átruházására irányuló szerződések a privatizációs törvény előírásait sértik, a szerződéskötés során e törvénybe ütköző módon jártak el, akkor

– mivel e törvény a jogsértéshez (2) bekezdése szempontjából is jogszabályba ütköző, ezért semmis szerződések.

A Legfelsőbb Bíróság a 4/1999. PJE számú jogegységi határozatában ezzel összefüggésben a következőket fejté ki: „Valamely vagyontárgy privatizációs pályázat útján való értékesítése alapvetően piaci magatartás és nem államigazgatási hatósági tevékenység. A pályázat kiírója és a pályázat nyertese között polgári jogi szerződés megkötésére kerül sor. Márpedig bármely polgári jogi szerződés semmisségének a megállapítása bírósági útra tartozó kérdés. ...A szerződés létrehozására irányuló kereseti kérelem azonban – ahogy azt a Legfelsőbb Bíróság már több eseti döntésében (pl. Gf. IV. 32. 517/1994., Pf. VI. 22. 842/1995., Gf. I. 33. 041/1996.) is kifejtette – nem lehet alapos, mert a pályázat kiíróját nem terheli szerződéskötési kötelezettség, A kiírót ugyanis – meghatározott feltételek mellett – megilleti az a jog, hogy a pályázat során ajánlatot tett egyik ajánlattevőt se nyilvánítsa győztesnek, és ily módon a pályázatot eredménytelennek minősítse. ...A bírói út lehetősége nem terjed odáig, hogy a bíróság átvegye a pályázat elbírálásával kapcsolatos döntési jogkört, mást nyilvánítson a pályázat győztesének, pályázatot eredménytelennek, valamely ajánlatot érvénytelennek minősítsen vagy új pályázatot írjon, illetve írasson ki.”

Ugyanakkor a jogegységi döntés szerint a sérelmet szenvedett a szerződés semmisségének megállapítása iránt pert indíthat, keresetét a bíróságnak érdemben kell elbírálnia: „Az, aki egy privatizációs pályázati felhívásnak eleget téve, szabályszerű pályázatot nyújt be, ezáltal nyilvánvalóan érdekeltté válik a pályázat szabályos lebonyolításában és elbírálásában. Minden pályázónak joga van ahhoz, hogy a pályázaton más pályázókkal azonos eséllyel, azonos feltételek mellett indulhasson, és hogy pályázatát a jogszabályok, a versenyszabályzat és a pályázati felhívásban közöltek alapján szabályszerűen bírálják el. A pályázat benyújtásakor a pályázó csak annak a kockázatát vállalja, hogy a pályázatot szabályszerű elbírálás után más nyeri meg, és a kiíró mással fog szerződést kötni. Ha azonban a kiíró a pályázatot nem szabályszerűen bírálja el, akkor ezáltal a pályázót sérelem éri, ami abban nyilvánul meg, hogy a pályázató jogsértő magatartása folytán eleve esélytelenné válik, elesik a tisztességes megmérettetés, a pályázata jogszerű elbírálásának a lehetőségétől. Mindebből okszerűen következik, hogy ha a szabályszerű pályázatot benyújtó, a pályázati szabályok megsértésére hivatkozva indít a kiíró és a nyertesnek nyilvánított pályázó közötti szerződés semmisségének a megállapítása iránt pert, keresetét nem lehet a keresetiségi jog hiányára alapítottan elutasítani, hanem érdemben kell megvizsgálni azt a kérdést, hogy történt-e szabályszegés és annak kihatása van-e a megkötött szerződés érvényességére.”⁵⁵

Ugyanígy jogszabályba ütköző, ezért semmis a szerződés, ha a koncesszióról szóló 1991. évi XVI. törvénynek a pályázattásra, a szerződéskötés mechanizmusára vonatkozó rendelkezéseit sértő módon kerül sor koncessziós szerződés megkötésére. Így foglalt állást a Legfelsőbb Bíróság is egyik esti döntésében.⁶

d) A csodeljárásról, a felszámolási eljárásról és a végelszámolásról szóló 1991. évi II. törvény (Cstv.)

A Cstv. olyan vegyes jogági, elsősorban eljárásjogi rendelkezéseket tartalmazó külön törvény [Cstv. I. § (1) bekezdés], amely azonban számos polgári jogi, anyagi jogi rendelkezést is tartalmaz. A szerződés érvénytelensége szempontjából azok a rendelkezései lényegesek, amelyek az adós vagyonának értékesítésére vonatkoznak. Ebben a körben a Cstv. szabályai valójában olyan kógens polgári jogi szabályok, amelyeknek a megsértése a Ptk. 200. § (2) bekezdése alapján a semmisség jogkövetkezményével jár, kivéve, ha a Cstv. ahhoz más jogkövetkezményt fűz.

– Ilyen kógens rendelkezés pl. a Cstv. 34. § (2) bekezdése, amely szerint a felszámolás kezdő időpontjától a gazdálkodó szervezet vagyonával kapcsolatos jognyilatkozatot csak a felszámoló tehet. Az adós tulajdonosa, vezető tisztségviselője érvényes jognyilatkozatot nem tehet, az ingatlan-nyilvántartásban való tu-

lajdonjog bejegyzéshez is a felszámoló tehet csak érvényes jognyilatkozatot.

Amennyiben az adós vagyonával kapcsolatos szerződéskötések során nem a felszámoló jár el, a szerződés a kógens jogszabályi rendelkezés folytán semmis lesz.

– A Cstv. részletesen szabályozza, hogy a felszámoló az adós vagyontárgyait milyen formában – nyilvánosan, pályázat vagy árverés keretében – köteles értékesíteni (Cstv. 49. §, 49/A. §, 49/8. §), Részletesen szabályozza a törvény a nyilvános pályázat, illetve az árverés eljárási mozzanatait is. A szerződéskötés sajátos mechanizmusára – a pályázattásra és árverésre – vonatkozó kógens polgári jogi szabályok sérelméhez azonban a törvény más jogkövetkezményt fűz. A Cstv. 49. § (5) bekezdése értelmében ugyanis, ha a felszámoló a vagyontárgy értékesítése során az e törvényben foglalt – az értékesítés formáira és a közjegyző igénybevételére vonatkozó – rendelkezéseknek nem tesz eleget, az érdekelt fél az értékesítéstől számított 30 napon belül az értékesített – így különösen a pályázat, árverés – eredményeként megkötött adásvételi szerződés a bíróságnál keresettel megtámadhatja. A határidő elmulasztása jogvesztéssel jár. Más szavakkal; a Cstv. szerződéskötéssel kapcsolatos szabályainak a megsértése – a külön törvény rendelkezése folytán – nem a semmisség, hanem a megtámadhatóság jogkövetkezményével jár, azzal, hogy a megtámadási határidő az általános egy éves elévülési határidő helyett 30 napos jogvesztő határidő.

– Egyebekben azzal, aki a legmagasabb vételárat ígéri – a nyertessel – a kiíró köteles megkötni a szerződést. Az árverési jegyzőkönyvben tett, kiíró nyilatkozattal együtt a legmagasabb licit előszerződésnek tekinthető, mely szerződéskötési kötelezettséget keletkeztet [Ptk. 208. § (1) bekezdés]. A végleges szerződés megkötésétől a felszámoló egy újabb, jobb, magasabb ajánlat miatt nem zárkozhat el, a hitelező kifogása nyomán a bíróság a felek között a szerződést létrehozhatja [Ptk. 208. § (3) bekezdés]. A végleges szerződés megkötését jogosan a felszámoló csak a Ptk. 208. § (1) bekezdésében felsorolt valamennyi körülmény bizonyítása esetén tagadhatja meg, az eredményes árverés utóbb nem hatálytalanítható. Kógens polgári jogi rendelkezés viszont az, hogy az árverési vevő a vételárat az adóssal szemben beszámítással nem rendezheti [Cstv. 49. § (4) bekezdés], amely tilalom sérelme nem a szerződés érvénytelenségét jelenti, hanem azal jár, hogy a vevőnek a vételárat tényleges fizetéssel kell kiegyenlítenie.

Kógens jogszabályi tilalom folytán viszont semmis a szerződés, ha az értékesítésen a felszámoló (tulajdonosa, vezető tisztségviselője, közeli hozzátartozója) szerezné meg a tulajdonjogot vagy más vagyoni értékű jogot [Cstv. 49. § (3) bekezdés].

A felszámolás tulajdonképpen nem más, mint az adós teljes vagyonára vezetett, a teljes hitelezői kör kielégítése érdekében folytatott totális (generális) végrehajtás. Az adós vagyontárgyainak értékesítésére az egyedi (szinguláris) végrehajtás keretei között is sor kerülhet, különösen a bírósági végrehajtás keretében. Az 1994. évi LIII. törvény (Vht.) 118–162. §-ai részletesen szabályozzák az ingó és ingatlan árverést, amelynek során a végrehajtó az adós vagyontárgyait értékesíti. A felszámoláshoz hasonlóan felmerülhet a kérdés, hogy az árverésre vonatkozó törvényi rendelkezések sérelme esetén az árverési vétel jogszabályba ütköző, ezért semmis szerződésnek minősül-e, vagyis az érvénytelenség jogkövetkezményeit kell-e alkalmazni, Véleményem szerint el kell határolni a Ptk. 117. §-a szerinti átruházással történt tulajdonszerzést – ahol a tulajdonjog megszerzéséhez az átruházásra irányuló érvényes szerződésre van szükség [Ptk. 117. § (2) bekezdés] – a Ptk. 120. §-a szerinti hatósági határozattal és árverés útján történő tulajdonszerzéstől. A Vht. szabályai nem hagynak kétséget a felől, hogy a bírósági végrehajtás során nem az adós köt szerződést az árverési vevővel, hanem a jogszerzés egy olyan önálló – nem szerződésen alapuló – jogcímen, az árverésen alapszik, amelyet a végrehajtó lebonyolít, eljárási szabályai pedig a törvény részletesen rendez. A Vht. 127. § (1) bekezdése szerint

az árverésen eladott ingóság az árverési vevő a vételár kifizetésével tulajdonjogot szerez, a Vht. 153. § (2) bekezdés b) pontja szerint pedig ingatlan esetében a földhivatal az árverési vevő tulajdonjogát az ingatlan-nyilvántartásba a végrehajtó által megküldött árverési jegyzőkönyv alapján jegyzi be – nem valamilyen szerződés, hanem az árverés jogcímén. Megjegyzendő, ha az ingó, vagy ingatlan értékesítésére a Vht. felhatalmazása alapján nem árverésen, hanem azon kívül kerül sor, a Vht. szövegezése szerint a vagyontárgyat maga a végrehajtó adja el, de árverési vétel hatályával [Vht. 133., 157. § (1) bekezdés]. Mindebből egyértelműen következik, hogy a Vht. árverésre, az adós vagyónak értékesítésére vonatkozó szabályai sérelme esetén – mivel a jogszerzés nem szerződésen, hanem más, önálló jogcímén, az árverésen alapul – a szerződésre vonatkozó szabályok, így a jogszabályba ütköző szerződés semmisségére vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók. Ilyen esetben a Vht. jogorvoslatra vonatkozó szabályait kell alkalmazni, így pl. a Vht. 217. §-a szerinti végrehajtási kifogás intézményével lehet élni, amely viszont már eredményezheti a törvénybe ütköző árverés megsemmisítését, amely egyúttal az árverési jogszerzést is megsemmisíti.

e) Fogyasztóvédelmi jogszabályok

A fogyasztóvédelem körében – az Európai Közösség ajánlásainak megfelelően, a jogharmonizáció keretében – az utóbbi időben számos új jogszabály (illetve korábbi jogszabályok módosítása) született.

A fogyasztóvédelmi jogszabályok (pl. fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi LV. törvény, az üzletek működéséről szóló 4/1997. (II. 22.) Korm. rendelet, a házaló kereskedésről szóló 44/1998. (III. 11.) Korm. rendelet, a távollevők között kiűtött szerződésről szóló 17/999. (II. 5.) Korm. rendelet, a vásárokról és piacokról szóló 35/1995. (IV. 5.) Korm. rendelet stb.) sajátossága, hogy részletesen szabályozzák a gyártót, forgalmazót terhelő jogszabályi kötelezettségeket, a törvényi kötelezettségek megszegése esetére új eljárási és intézményi fórumokat vezetnek be, a Ptk.-tól eltérő külön jogkövetkezményeket azonban nem tartalmaznak. Ebből – e jogszabályok egyedi értelmezése útján – arra a jogalkotói szándékra lehet következtetni, hogy a *fogyasztóvédelmi törvényben* és más jogszabályban írtak megsértése esetén, az ott rendezett eljárások keretében a fogyasztók elsősorban a *Ptk.-ban írt rendes polgárjogi szankciókat*, igényeket érvényesíthetik a jogsértő szervezetekkel szemben. E külön jogszabályok megsértése önmagában nem a Ptk. 200. § (2) bekezdése szerinti jogszabályba ütköző szerződést valósít meg, hanem – a törvényi követelmény jellegétől függően – különböző polgári jogi szankciók alkalmazhatóak. Más kérdés, hogy e jogszabályoknak vannak olyan kógens rendelkezéseik, amelyeknek a megsértéséhez maga a külön jogszabály fűzi a semmisség következményét (így pl. a fogyasztóvédelmi törvény a fogyasztási kölcsönszerződés érvényességéhez külön alaki és tartalmi követelményeket ír elő, amelyek egyoldalú kógenáciát jelentenek, a fogyasztók hátrányára eltérő szerződési kikötés (relatív) semmis; vagy pl. házaló kereskedés esetén az eladó a szerződés megkötésekor a fogyasztót írásban nem tájékoztatja jogairól, nem adja át a használati-kezelési útmutatót, jótállási jegyet, a szerződés a külön jogszabály rendelkezése folytán semmis stb.).

A fogyasztóvédelem körében külön kell említést tenni az *általános szerződési feltételekről*, az érvénytelenséggel való összefüggésükről. A Ptk. módosításáról szóló 1997. évi IL. törvény az általános szerződési feltételek jogi kérdéseit újraszabályozta, a törvényi szövegezésben az „indokolatlan egyoldalú előny” kategóriájába helyébe a „tiszteességtelen szerződési feltétel” elnevezés került. A Ptk. 209. § (1) bekezdéséből egyértelműen megállapítható, hogy a tiszteességtelen kikötést tartalmazó általános szerződési feltétel *nem semmis*, hanem a kikötést a sérelmet szenvedő fél (vagy külön jogszabályban meghatározott szervezet) *megtámadhatja*. Itt kell megjegyezni azt is, hogy a fogyasztó a gazdálkodó szervezettel kötött szerződés esetén a tiszteességtelen kikötést akkor is megtámadhatja, ha az nem minősül általános szerződési

feltételnek, hanem egyedi szerződéskötésről van szó (Ptk. 209/A. §).

A törvény azt is körülírja, hogy mi minősül *tiszteességtelen kikötésnek*:

- a generálklauzula szintjén egyrészt a feltételeket kidolgozó fél a jóhiszeműség követelményeit megsértve jár el (szubjektív vonás), másrészt ezzel összefüggésben a szerződésből eredő jogosultságait és kötelezettségeit egyoldalúan és indokolatlanul a másik fél hátrányára állapítja meg (objektív oldal). Különösen akkor minősül egyoldalúan és indokolatlanul hátrányosnak a jogok és kötelezettségek közötti egyensúly megbomlása, ha: – a szerződésre irányadó lényeges (diszpozitív) rendelkezéstől jelentősen eltér; – vagy összeegyeztethetetlen a szerződés tárgyával, illetve rendeltetésével. (Itt jegyzem meg, a probléma különös súllyal vetődik fel a joggyakorlatban a biztosítéki célú opciós kikötések, vagy visszavásárlási jog kikötése esetén).

- A tiszteességtelen szerződési kikötések szabályozása azonban nemcsak a Ptk.-ban történik, hanem maga a Ptk. 209/B. § (4) bekezdése utal arra, külön jogszabály meghatározhatja azokat a feltételeket, amelyek a fogyasztóval kötött szerződésben tiszteességtelennek minősülnek, vagy amelyeket az ellenkező bizonyításig tiszteességtelennek kell tekinteni. A külön jogszabály az 1999. március 1-jén hatályba lépett 18/1999. (II. 5.) Korm. rendelet. *Ez a jogszabály egyfelől felsorolja azokat a feltételeket, amelyek mindenképpen tiszteességtelennek minősülnek és ezért tilos (semmis) kikötést jelentenek* (ún. feketelista), a feltételek más része pedig abban a felsorolásban szerepel, amelyet vélelem szerint tiszteességtelennek kell minősíteni, az alkalmazója azonban bizonyíthatja az ellenkezőjét (ún. szürkelistát). A tételesen felsorolt tiszteességtelen feltételek csak az ún. fogyasztói szerződésekre vonatkoznak, ahol az egyik, a sérelmet szenvedett szerződő fél a fogyasztó (a fogyasztót tág értelemben kezelve: a fogyasztó ugyanis nemcsak természetes személy lehet, hanem a gazdasági vagy szakmai tevékenység körén kívül szerződést kötő természetes vagy jogi személyek). A jogszabályban részletesen felsorolt ún. fekete listás kikötések esetén (pl. a bizonyítási teher megfordítása, vagy a közreműködőért való felelősség korlátozása, az igényérvényesítési lehetőségek korlátozása stb.) a szerződési kikötést nem megtámadni kell, hanem *ezek a kikötések jogszabályba ütközők és ezért semmiek*.

Mindez azt jelenti, hogy:

- a tiszteességtelen szerződési kikötések bármilyen súlyos visszaélést jelentenek, vagy súlyos jogsérelmet okoznak főszabályként nem minősülnek jogszabályba ütköző, és ezért semmis kikötéseknek, hanem a szerződésnek a sérelmet szenvedett részéről történő megtámadását teszik lehetővé;

- szűkebben a fogyasztói szerződéseknel (a fogyasztót tág értelemben kezelve) a külön kormányrendeletben tételesen felsorolt fekete listás kikötések azonban eleve tilos, jogszabályba ütköző és semmis kikötések. Az ilyen kikötés semmis akkor is, ha általános szerződési feltételként szerepel, de akkor is, ha a gazdálkodó szervezet egyedileg megkötött szerződésben alkalmazza a fogyasztó sérelmére.

- Az érvénytelenség jogkövetkezménye szempontjából sajátos, hogy csak és kizárólag a sérelmes, tiszteességtelen szerződési kikötés – és nem a szerződés – lesz érvénytelen (nem jöhet szóba az eredeti állapot helyreállítása, a határozathozatalig történő hatályossá nyilvánítás, vagy az érvénytelenségi ok kiküszöbölésével az érvényessé nyilvánítás sem – a Ptk. 237. § (2) bekezdésének szövegezését a törvény erre figyelemmel módosította). A tiszteességtelen kikötés érvénytelensége (fekete listás kikötés semmissége) azt eredményezi, hogy a szerződés a tiszteességtelen kikötés nélküli tartalommal – külön bírói érvényessé nyilvánítás nélkül is – érvényes marad (a tiszteességtelen kikötést „nem írottak” kell tekinteni).

- Fogyasztóvédelmi összefüggése miatt jegyezzük meg, hogy az újraszabályozott Ptk. 314. § (2) bekezdése értelmében a szerződésszegésért való felelősség kizárása (korlátozása) ma már ál-

talában, mindenkire nézve tilos, semmis kikötés, vonatkozik tehát természetes személyekre, és nem jogi személy társaságokra is. Az esetleges felelősségkizáró klauzula nemcsak általános szerződési feltételekben érvénytelen, továbbá a kikötés megtámadására nincs szükség, hanem a bárkik között létrejövő bármilyen szerződés esetén hivatalból is észlelendő semmis kikötés.

f) *A pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény*

Pénzügyi szolgáltatásról beszélünk, ha a polgári jogi pénzkötelmek a feleknek (illetve egyiküknek) üzletszerű tevékenysége során – azaz rendszeresen folytatott, nyereségszerzésre irányuló gazdasági tevékenysége körében – jönnek létre. Az ilyen pénzügyi szerződések egyik alanya a tevékenységre feljogosított pénzügyi intézmény (hitelintézet, bank). A törvény nevesítve, tételesen felsorolja, hogy mely üzletszerű gazdasági tevékenységet tekinti pénzügyi szolgáltatásnak, a felsorolás lényegében különböző jogügyleteket tartalmaz (pl. pénzkölcsön, betétügylet, pénzügyi lízing, bankszámlavezetés, kezesség és bankgarancia, letét, ügynöki szolgáltatás stb.).

A pénzügyi szolgáltatások körében felsorolt tevékenységek üzletszerűen csak engedéllyel végezhetők, az engedélyt a törvényi tételes rendelkezése szerinti megoszlásban az Állami Pénz- és Tőkepiaci Felügyelet, illetve a Magyar Nemzeti Bank adja ki.

Az érvénytelenség szempontjából egyértelműnek tűnik, hogy az eseti jelleggel, nem nyereségszerzés érdekében (nem üzletszerűen) kötött pénzügyi szerződéseket – még ha formálisan a pénzügyi szolgáltatások között szerepel is – bárkik és érvényesen megköthetik. A kérdés az, hogy az *engedély nélkül, üzletszerűen végzett egyes pénzügyi szolgáltatások* körében kötött konkrét szerződések (pl. pénzkölcsön, pénzközvetítés, pénzügyi lízing, faktoring stb.) az engedély hiánya esetén *érvénytelenek-e*. A jogszabály egyedi elemzése eredményeként a következő vonások emelhetők ki:

– Az üzletszerű pénzügyi tevékenységhez szükséges engedély kiadása közigazgatási-pénzügyi jogi hatáskörben történik; az engedély hiánya esetén az Állami Pénz- és Tőkepiaci Felügyelet közigazgatási hatósági jogkörben jogosult eljárni, és ennek során az 1996. évi CXIV. törvényben írt külön jogkövetkezményeket alkalmazhatja.

– A külön törvény az engedély hiányában kötött pénzügyi szerződéseket kifejezetten nem minősíti semmisnek, ezen túl maga a szerződési szolgáltatás (magatartás) általában nem tilos, csak üzletszerűség esetén engedélyhez kötött.

– A törvény csak az egyik szerződő félre tartalmaz kötelező előírást (engedélyt), amelynek meglétét a másik fél gyakran nem is ismerheti fel; az ilyen szituáció pedig általában érvénytelenséget nem okozhat (Ptk. miniszteri indoklás 154. oldal).

– Összességében az engedély nélkül végzett pénzügyi tevékenység a jogi vonásait tekintve erőteljesen analóg az ún. kontárszerződéssel, amely az újabb bírói gyakorlat szerint nem érvénytelen.

Elfogadva a kontárszerződéseknel is kifejtett érveket, véleményem szerint a hatósági engedély nélküli tevékenység körében kötött pénzügyi szerződések nem minősülnek jogszabályba ütköző, ezért semmis szerződéseknek, hanem egyéb, a törvényben írt más jellegű jogkövetkezményeket vonnak maguk után (a jogosulatlan pénzügyi tevékenységet egyébként a Btk. gazdasági bűncselekményekről szóló fejezete is büntetni rendeli).

A tulajdonképpen a kontárszerződésekkel kiinduló elv rögzítése azért nagy jelentőségű, mert több olyan alapvető fontosságú külön törvény is ismeretes (pl. 1996. évi CXI. törvény, Épt.), amely egyes gazdasági *tevékenységek üzletszerű folytatásához* közigazgatási-pénzügyi jogi *engedélyt ír elő*, az engedély hiányát hatósági jogkörben szankcionálja is, az üzletszerű gazdasági tevékenység ugyanakkor konkrét polgári jogi szerződéseken keresztül bonyolódik. Általánosítva azokat a szempontokat, amelyeket a Legfelsőbb Bíróság a kontárszerződésekkel összefüggésben fejtett ki, véleményem szerint olyan esetekben, amikor külön törvény valamely gazdasági tevékenység üzletszerű folytatásához

közigazgatási engedélyt kíván meg, és ezzel az érintett szerződő fél nem rendelkezik, a bírósági jogértelmezésben az engedély hiánya nem jelenti azt, hogy a szerződés emiatt jogszabályba ütközik és az érvénytelenség jogkövetkezményét vonná maga után, hanem az engedély hiányának más jellegű, külön törvényekben írt közigazgatási (illetve büntetőjogi) jogkövetkezményei vannak.

Előállhat persze olyan eset, amikor a szerződő fél olyan (pénzügyi) szolgáltatást vállal fel, amelynek teljesítésére – esetleg az engedély hiánya miatt, vagyis személyében rejlő szubjektív ok miatt – képtelen, *jogi okból lehetetlen*. Ebben az esetben a másik jóhiszemű fél érvényesítheti a szerződés felróható megszegése miatt felmerült kárát.

Az előzőektől eltérően más a helyzet, amikor a *hivatkozott külön törvények* a szerződések alakszerűségére, vagy tartalmi követelményeire *kógens rendelkezéseket* fogalmaznak meg (pl. írásbeliség, a szerződés lényeges tartalmi kellékeinek meghatározása). Tiltja a Hit. a belső információ felhasználásával kötött ügyleteket, illetve az Épt. a bennfentes értékpapír kereskedelemmel kötött szerződéseket, ezek érvénytelensége megállapítása iránt az ügyészt külön is feljogosítja a perindításra.

A törvény korlátozza az ún. belső hiteleket is, amelyeket az intézmény a tulajdonosainak (vezetőinek, alkalmazottainak) nyújthat, a törvényi feltételek megsértése a gyakorlat szerint ebben az esetben már érvénytelenséget okoz.⁸ Valójában arról van szó, hogy az említett törvények vegyes jogági jellegűek, és az adott speciális körben létrejövő szerződésekre (alakszerűsügre, tartalmukra) különös, kifejezetten *polgári jogi kógens előírásokat* is tartalmaznak. A kógens polgári jogi rendelkezések sérelme pedig más jogkövetkezmény hiányában – az általános polgári jogi jogkövetkezményeket, az érvénytelenséget [Ptk. 200. § (2) bekezdés] vonja maga után.

g) *A devizáról szóló 1995. évi XCV. törvény*

A devizakódex elsősorban a devizabelföldinek belföldön és külföldön végzett olyan jogügyleteire vonatkozik, amelynek tárgya deviza, valuta, belföldi fizetőeszköz és vagyoni érték. Amennyiben a törvény másként nem rendelkezik, csak devizahatósági engedéllyel lehet olyan szerződést kötni, amely arra irányul, hogy devizabelföldiek és devizakülföldiek egymásra tekintettel devizát, valutát, belföldi fizetőeszközt, vagyoni értéket belföldön és külföldön átruházzanak. Eltérő rendelkezés hiányában devizabelföldiek között tilos fizetési kötelezettség teljesítésével kapcsolatban olyan kikötést alkalmazni, amely deviza, valuta valóságos szolgáltatására irányul. Főszabály szerint a deviza műveletek tehát engedélyhez kötöttek, másfelől a törvény célja a korábbi korlátozások lehetséges lebontása volt, ezért az egyes jogügylet típusok körében – főleg az üzletszerű vállalkozásokra nézve – maga a törvény nagyszámú mentesítést tartalmaz, a devizaügyleteket liberalizálja. A devizakódex pénzügyi jogági jogszabály, rendelkezéseinek megsértése devizahatósági, szabálysértési és büntető jogkövetkezményekkel is jár. Kérdés, hogy a más jogági kódex rendelkezéseit sértő szerződés – amely tehát külön szankciókat is kivált – polgári jogi szempontból érvénytelennek minősül-e.

A jogi rendezés egyedi vizsgálata ebben a körben véleményem szerint arra az eredményre vezet, hogy a devizakódex tiltó rendelkezéseit sértő szerződések semmiesek. A törvény rendelkezései ugyanis kifejezetten az adott tartalommal megkötött megállapodásokat tiltják, vagyis az abban rejlő szolgáltatást, annak teljesítését. Ezen kívül a Ptk. 231. § (3) bekezdése az adott körben egy utaló szabályt tartalmaz: „A devizagazdálkodásra vonatkozó jogszabályok határozzák meg, hogy mikor lehet valósággal (effektíve) idegen pénznemben vagy aranyban való fizetést érvényesen kikötni vagy teljesíteni”. A devizával kapcsolatos jogügyletek tartalmi, érvényességi feltételeit tehát maga a Ptk. a devizagazdálkodásra vonatkozó jogszabályokra utalással határozza meg. A bírói gyakorlat szerint a devizajogszabályokba ütköző szerződések a Ptk. 200. § (2) bekezdése folytán érvénytelenek, semmiesek.⁹

h) A Büntető Törvénykönyv (1978. évi IV. törvény)

A bűncselekményt megvalósító magatartások polgári jogi, szerződési jogi megítélése különösen differenciált közelítést igényel.

A Btk.-ban szereplő bűncselekmények egy része ugyanis kétségtelenül olyan, mint amelyek abszolút értelemben tiltott magatartásokat nevesítenek. Amennyiben e magatartások valamely szerződésben a megállapodás tartalmát adó vállalt kötelezettségként – szolgáltatásként – jelennek meg, polgári jogi szempontból is nyilvánvalóan tiltottak, és az ilyen szerződés jogszabályba ütközik, semmis (annak ellenére, hogy a bűncselekményt megvalósító magatartáshoz a büntető jogág büntetést is fűz). Ilyen pl.: amikor polgári jogi vállalkozási, megbízási (bizományi) szerződés keretei között ellenérték fejében büntetőjogilag (is) tiltott magatartásokat vállalnak fel: emberölésre (bérgyilkos), testi sértés elkövetésére (pl. tartozások behajtása érdekében), kábítószert, fegyvert, robbanóanyag beszerzésére, értékesítésére. Az ellenérték fejében felvállalt szolgáltatás lehet továbbá olyan, amely a hivatali visszaélés, vesztegetés különböző formáit valósítja meg. Aligha képzelhető el, hogy az ilyen szerződéseket a polgári jog érvényesként fogadná el, és pl. a bérgyilkosnak járó vállalkozói díjat – a vállalkozási szerződés teljesítése esetére – bírói úton is kikényszeríthetővé tenné. Nyilvánvaló, hogy a más jogági büntető szankció mellett az érvénytelenség alkalmazása nem jelenti „ugyanannak a jogsélemnek kétszeres értékelését”, hanem ugyanazon magatartásra a polgári jogág a maga szankcióival – más szerepet betöltve – indokoltan hatni kíván.

Eltérő azonban az olyan magatartás felelősségi megítélése, amely bár bűncselekményt valósít meg, azonban a polgári jogban is külön szabályozott, külön megítélés és elbírálás alá esik. A polgári jogi igény szempontjából ilyenkor a polgári jogi (speciális) szabályozás szerint kell eljárni. A Legfelsőbb Bíróság a Bírósági Határozatok 1996/5. számában 253. alatti jogesetben fejtegette ki, önmagában az a körülmény, hogy a kölcsönszerződés adósa a felvett pénzkölcsönt már a szerződés megkötésekor eleve nem akarta visszafizetni büntetőjogi szempontból megvalósíthatja a „csalás” tényállását (a hozzátartozó káreredménnyel együtt), polgári jogi szempontból ugyanez a körülmény a kölcsönszerződés semmisségét nem eredményezi, hanem a tévedésbe ejtés miatt a szerződés megtámadható, és ha a megtámadás eredményre vezet, nem a kártérítés, hanem az érvénytelenség jogkövetkezményeit kell alkalmazni. Ugyanazon magatartás büntetőjogi, illetve polgári jogi felelősségi megítélése tehát szétválik; „a büntető ítéletben megállapított csalás büntette a szerződéssel kapcsolatban a tévedésbe ejtésre, illetve tévedésben tartásra utal, ami nem semmisségi, hanem megtámadási ok”. A Bírósági Határozatok 1999/4. számában 157. szám alatti jogesetben pedig a Legfelsőbb Bíróság kiemeli: „valamely magatartás büntetőjogi megítélése a Pp. 9. § (1) bekezdésében meghatározott keretben köti a polgári perben eljáró bíróságot. Ez azonban nem jelenti azt; hogy valamely bűncselekmény elkövetése miatti elítélés a polgári jogi jogkövetkezmények szempontjából a Ptk. 200. § (2) bekezdése szerinti semmisséget eredményez. A büntetőjogilag bűncselekményként értékelt magatartás a polgári jogi jogviszony: az adott szerződés szempontjából annak megtámadására ad lehetőséget. Az adott esetben tehát a csalásnak minősített magatartás az adásvételi szerződéssel kapcsolatban a tévedésbe ejtést, illetőleg a tévedésben tartást valósítja meg”.

A Büntető Törvénykönyvben számos más olyan bűncselekmény törvényi tényállása szerepel, amelyeket megvalósító magatartásokat a polgári jog külön szabályozza, és amelyekhez külön polgári jogi, felelősségi jogkövetkezményeket kapcsol. Néhány példa; tartozás fedezetének elvonása (bűncselekmény) – fedezetelvonó szerződés hatálytalansága; rossz minőségű termék forgalomba hozatala – hibás teljesítés; fogyasztó megtévesztése, áru hamis megjelölése – versenytörvényi tényállások és jogkövetkezmények;¹⁰ bennfentes értékpapír kereskedelem – értékpapír törvény szerinti tényállások; jogosulatlan pénzügyi tevékenység

– a pénzügyi szolgáltatásokról szóló törvény külön rendelkezései; hitelező jogtalan előnyben részesítése, csődbüntett – felszámolási eljárásról szóló törvény külön rendelkezései; a gazdasági társaság vezetőjének visszaélése – a gazdasági társaságokról szóló külön törvény felelősségi szabályai.

Ha például a felszámolási eljárással összefüggésben a hitelezők kielégítésének meghiúsítására irányuló adásvételi szerződés csődbüntettet valósít meg, az ilyen szerződés a Ptk. általános szabályai szerint lehet fedezetelvonás, vagy megtámadható valamilyen érvénytelenségi ok alapján (akár a Cstv. 40. § szerint), továbbá lehet adott esetben nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző, de önmagában azért, mert ezeket a polgári jogilag jogellenes helyzeteket súlyos esetben a büntetőjog a csődbüntett tényállásában is értékeli és büntetni rendeli, nem „csatolhat vissza” a polgári jogban úgy, hogy az ilyen fedezetelvonó szerződés a Btk.-ba – jogszabályba – ütközik, és ezért semmis. Éppen ezért véleményem szerint téves, hibás logikai levezetésen alapszik etekintetben a BH 1999/8/382. számú jogeset indokolásában kifejtettek; „...a büntető bíróság megállapítása; az alperes férjének a felbujtására a felperes ügyvezetője a hitelezők kielégítésének a meghiúsításával csődbüntettet követett el, melynek tárgya az adásvételi szerződéssel elidegenített lakóingatlan volt, amelyet nevezettek elvontak a hitelezők követeléseinek kielégítését biztosító vagyoni körből. A bűncselekménynek tehát anyagi jogi kihatása van: fedezetelvonás, vagyoni hátrány okozása, amely bűncselekmény, így a szerződés megkötése jogszabályba ütközött”.

Különösen zavarba ejtő és a bizonytalanságot fokozza, ha a fedezetelvonó jogügyletek jogkövetkezményeit illetően – a bírósági végrehajtásról szóló jogszabályok módosítására vonatkozó koncepció részeként – maga a jogalkotó is „dogmatikailag nem indokolható koherencia zavarokra” utal: „Míg a Ptk. 203. §-ának (1) bekezdése az említett ügyleteket a (relatív) hatálytalanság jogkövetkezményével sújtja, addig a lényegében hasonló célzatú, ám a Btk.-ba ütköző – az elhatárolás alapja többek között a Ptk. 203. §-a, valamint a Btk. 297. §-a (tartozás fedezete elvonásának büntette) és 330. §-a (hitelsértés vétsége) között az elvont vagyoni tényleges lekötöttsége – magatartások a polgári jogi megítélés szempontjából az érvénytelenség abszolút formájával, a semmisséggel szankcionáltak [Ptk. 200. §-ának (2) bekezdés – jogszabályba ütköző szerződések]. Tovább árnyalja a képet a Csődtörvény 14. és 40. §-a, melyek a vagyonfelügyelő és a felszámoló számára biztosítanak terminológiájában nehezen értelmezhető „megtámadási jogot” a fedezetelvonó szerződésekkel kapcsolatban, így nem egyértelmű, hogy ez a megtámadási jog az érvénytelenség Ptk. rendszeréből következő relatív formájával szinonim-e, vagy az egyéb (például az a fedezetelvonó szerződések tekintetében megállapítható hatálytalanság) igényérvényesítési lehetőségeket is magában foglalja”.¹¹

Véleményem szerint a tartozás fedezete elvonásának büntetettét, vagy a hitelsértés vétségét megvalósító magatartások a polgári jogi megítélés szempontjából – a korábbi okfejtés miatt – nem minősülnek jogszabályba ütköző szerződéseknek, önmagában ezért a semmisséggel nem szankcionálhatók. A Cstv. 40. §-a pedig külön törvényben szabályozott speciális megtámadhatósági (érvénytelenségi) okot nevesít.¹²

Általában elmondható, a gazdasági bűncselekmények olyanok, amelyek elkövetési magatartásai a polgári törvényhozásban önállóan nevesítettek, és külön felelősségi jogkövetkezményeket vonnak maguk után (főként a Btk. XVII. fejezetében szereplő tényállások). Valójában a magatartást elsősorban éppen a polgári jog minősíti jogellenessé, a különösen súlyos esetekben azonban a jogalkotó a magánjogi jogellenességhez, a magánjogi szankciókon felül büntetőjogi felelősséget, büntetést is hozzárendel. Amennyiben az ilyen, bűncselekményt megvalósító magatartások a szerződésekben jelennek meg, akkor nem jogszabályba (Btk.-ba) ütköző, vagyis nem érvénytelen (semmis) szerződésekről van szó, hanem a megfelelő polgári jogi felelősségi jogkövetkezményeket, szankciókat kell alkalmazni. Hasonlókép-

pen olyan bűncselekményeknél, mint pl. a kuruzslás, zugírászat, a polgári jogi megbízási szerződés nem feltétlenül érvénytelen, ezek a szerződések ugyanis nagyfokú hasonlóságot mutatnak az iparendély nélküli tevékenységet megvalósító kontárszerződésekkel, amelyek érvényesek.

i) Nem a jogszabályba ütköző szerződésekhez, hanem az alak-szerűségi hiba miatti érvénytelenségi okhoz tartozik, a különböző jogági jogszabályok eltérő jogkövetkezmenyei miatt mégis megemlítjük, hogy az egyszerű okiratba foglalt, polgári jogilag érvényes szerződés nem minden esetben felel meg a más jogági, pl. a *közgazgatási – földhivatal* eljárás során. Ingatlan tulajdonjogának átruházására irányuló adásvételi (vagy más) szerződés érvényes létrejöttéhez elegendő az egyszerű okiratba foglalás, a földhivatali tulajdonjogi átírásnak azonban további, minősített okirati követelményei vannak. Amennyiben az érvényes szerződés ellenére valamelyik fél utóbb a földhivatali tulajdonjog bejegyzéshez a szükséges további írásba foglalást megtagadja, a tulajdonjog átruházása vele szemben a szerződés érvényességének megállapítása iránti bírósági perben kényszeríthető ki.¹³

4. Általános következtetések

A más jogági vagy a – különösen az üzleti-gazdasági viszonyokat szabályozó törvények körében gyakoribb – vegyes jogági jogszabályok a polgári jogi érvénytelenség szempontjából differenciálhatók:

– A kógens jogi normák egyik része olyan, amelyek a jogági jellettől *függetlenül abszolút érvénnyel* a tevékenység természetétől *tiltják valamely magatartás* kifejtését, ezek tilosak akkor is, ha a magatartást (tevékenységet) valamely szerződés szolgáltatásaként, a szolgáltatás teljesítéséeként fejtik ki. Az ilyen norma a közrend védelmét általános érvénnyel fejezi ki, és általában valamennyi jogalanya általános tilalmat fogalmaz meg.

– A más jogági szabályok másik része olyan, amelyek sérelme *csak az adott jogág relációjában*, a jogág funkciójához (közigazgatási, pénzügyi jog, büntetőjog stb.) képest jogellenes, és ezért csak a külön jogág által szankcionált. A polgári jog szempontjából ezeknek a jogszabályoknak a sérelme közömbös, a polgári jogág feladatát, funkcióját nem érinti (irreleváns). Ebbe a körbe tartoznak azok az esetek is, amikor a jogi norma gyakran *csak az egyik szerződő félre tartalmaz* tiltást vagy engedélyhez kötött korlátozást.

A *közrendet* általában védő más jogági tiltó normák sérelme a polgári jog szempontjából is releváns, és a szerződések körében érvénytelenséget, semmisséget okoz.

Az eredeti magyar kodifikációs kísérletek a törvénybe és a jó erkölcsbe ütköző szerződések mellett külön a közrendbe ütköző szerződéseket is semmisséggel szankcionálták. A közrendbe ütköző ügyleteket a korabeli jogirodalomban Szladits közvetve törvényellenesnek minősíti, ugyanis olyan jogi alapelvekbe ütközik bele, amelyek általában a jogrend, vagy bizonyos közjogi intézmények alapjául szolgálnak. A Ptk. külön közrendbe ütköző szerződésekről nem szól, a magyarázat azonban fellelhető a kodifikációt követő jogirodalomban: „A szocialista országok valamennyiének írott alkotmánya van, amelyek elsősorban hivatottak rögzíteni a közrendi jellegű szabályokat, de ezen kívül a szocialista jogszabályalkotásban elég általánossá vált egy-jogág, esetleg közrendi jellegűnek is minősülő alapelveinek az illető jogágat kodifikáló törvénykönyv élén alapelvek vagy bevezető rendelkezések cím alatt rendezése. A közrendi jellegű szabályok védelme tehát továbbra is igen nagy jelentőségű ugyan, de megsértésük az ügyletérvénytelenség szempontjából belefér a jogszabályba ütköző szerződés tilalmába” (*Weiss Emília: A szerződés érvénytelensége a polgári jogban.* 56., 236. oldal).¹⁴

A hatályos jogi szabályok értelmezése szempontjából ez azt jelenti, hogy a közrend védelmét kifejező, alkotmányos vagy más jogági elvi szintű kógens normák sérelme – amennyiben a szerződésben célzott joghatás beleütközik – a polgári jog szempont-

jából is jogszabályba ütköző szerződés, és ezért érvénytelenséget, semmisséget von maga után. Az ilyen magatartások gyakran egyébként is nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütközők lennének, azonban a más jogági jogszabály külön nevesítve a jogi norma szintjén tilalmazza az adott magatartást.

A „közrendbe ütközés” elbírálási szempontjait a Legfelsőbb Bíróság is vizsgálta egyik eseti döntésében.¹⁵ Eszerint: „A magyar jogirodalomban elfogadott meghatározás szerint a közrend tartalma nemcsak az Alkotmányban lefektetett és a feltétlen alkalmazást kívánó törvényeink célját védi, hanem politikai célkitűzéseinket, erkölcsi eszméinket is. A közrend lényege, hogy a fogalma alá vonható intézményeket és elveket a jog feltétlenül meg kívánja védeni, érvényre akarja juttatni. A közrend egyébként tartalmában változó kategória: időben és térben egyaránt mindig az adott gazdasági társadalmi berendezkedés és a politikai erkölcsi felfogás függvényeként értelmezhető. Nincs azonban egyértelműen kialakult jogirodalmi álláspont arra vonatkozóan, hogy melyek egy jogi norma feltétlen alkalmazást kívánó – imperatív jellegű – kritériumai, vagyis hogy mely jogszabályokat kell feltétlen alkalmazást kívánó természetűeknek tekinteni. A legelfogadhatóbb álláspont szerint azok a jogszabályok imperatív jellegűek, amelyek közvetlenül szolgálják és védik a gazdasági-társadalmi rendnek – többségükben az Alkotmányban is kifejezett – alapjait. Kétség esetén az illető jogszabály céljából kell kiindulni. A közrend lényegéről, tartalmáról kialakult, ismertetett jogirodalmi álláspontot elfogadva a Legfelsőbb Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a közrend fogalma nem szűkíthető le az Alkotmányban meghatározott garanciális szabályok vagy alkotmányos alapjogok és kötelezettségek sérelmére”.

Összefoglalva:

Azt, hogy az adott más jogági jogszabály megsértése a szerződés érvénytelenségét is okozza-e, minden egyes jogszabály egyedi értelmezése útján lehet megállapítani, és konkrétan kell vizsgálni, hogy a jogalkotó szándéka a szerződés ügyleti hatályának megszüntetésére is kiterjed-e. Általában a *más jogágak* kötelező jogi szabályait sértő szerződés a polgári jog szempontjából *akkor érvénytelen*, ha – a más jogági törvény *kifejezetten rögzíti*, hogy az adott jogi norma megsértése egyúttal a szerződés érvénytelenségét is okozza;

– vagy a törvény értelmezéséből, a *körülményekből megállapítható*, hogy a külön jogszabály – vagyis a jogalkotó – az egyéb, más jogági szankciók mellett a szerződés érvényességét sem kívánja megengedni. Különösen ez a helyzet, amikor a szerződéses szolgáltatás *általánosan tiltott, közrendet sértő magatartást* valósít meg. Ilyenkor a jogszabályba ütköző szerződés akkor is semmis, ha külön kifejezetten a más jogági norma nem mondja ki, hogy a szerződés érvénytelen; illetve akkor is, ha az adott jogág más szankciót kapcsol a magatartáshoz (pl. bírság, büntetés). A más jogági szankciónak más a szerepe, az érvénytelenség pedig nem „büntetés”, eltérő a funkciója, ezért nem jelenti a tiltott magatartás kétszeres értékelését.

Ha viszont a jogalkotó felismerhető célja a tilalmazott magatartás, illetve az előírt jogkövetkezmény jellege szerint az, hogy a külön jogszabályban előírt szankció legyen csak és kizárólag a jogszabálysértés következménye, akkor a szerződés polgári jogi szempontból a jogszabálysérelem ellenére nem érvénytelen. Különösen ide tartoznak azok az esetek, amikor a más jogági, külön jogszabály csak az egyik szerződő félre tartalmaz valamilyen közigazgatási feltételt, engedély beszerzését, de egyébként az adott szolgáltatás, magatartás meghatározott feltételek mellett nem tilos, engedély birtokában gyakorolható (pl. vállalkozói igazolvány, működési engedély hiánya). A közigazgatási tilalom (korlátozás) nem a szerződési tevékenységre, hanem adott szemlélyre vonatkozik. Az érvénytelenségi szankció nem kapcsolódhat olyan magatartáshoz, amelynek körében a polgári jogi érvénytelenség a célját, a rendeltetését, betölteni egyébként sem tudná.

– A jogalkalmazás számára a differenciált közelítést világosabban megfogalmazná egy, az alábbihoz hasonló normaszöveg:

„Semmis az a szerződés, amely kötelező polgári jogszabály rendelkezésébe ütközik, vagy amelyet ilyen jogszabály megkerülésével kötöttek, kivéve, ha ahhoz a jogszabály más jogkövetkezményt fűz. Semmis a szerződés akkor is, ha a felek által megállapított tartalmát külön jogszabály tiltja, vagy a közrendbe ütközik”.

II. Nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző szerződések

A szerződés érvénytelensége a polgári jog intézménye, adott esetben – mint láttuk – mégsem csak a jogág keretei között fejt ki hatását, hanem általánosabb jogi eszközként is alkalmazható. A szerződésben kikötött szolgáltatást megvalósító magatartás más jogágak közrendet védő, abszolút tiltást tartalmazó jogi normáiba ütközhet (jogszabályba ütköző szerződés), de ennél is tágabban a szerződéses magatartás az erkölcsi normák durva megsértését eredményezheti. A Ptk. 200. § (2) bekezdése értelmében nemcsak az a szerződés érvénytelen, amely jogszabályba ütközik, hanem az is, ahol a felek által célzott joghatás, a szerződésben felvállalt magatartás kifejtése nyilvánvalóan a jó erkölcsöt sérti. Tévesnek kell tartani azt a gyakran hangoztatott nézetet, hogy mindazt meg lehet szabadon tenni, amit jogszabály kifejezetten nem tilt; vagyis „etikátlan, de jogszerű” lehet a magatartás. A polgári jog kifejezetten rendelkezik arról, a szerződés érvénytelen akkor is, ha a magatartás kifejtése nem ütközik kifejezett jogszabályi rendelkezésbe, azonban nyilvánvalóan beleütközik a jó erkölcs követelményeibe.

Mindebből nem következik, hogy a szerződés érvénytelensége általánosságban mindenféle erkölcsi norma megsértéséhez kapcsolódhat. A jó erkölcs tartalmát az adott körben nyilvánvalóan az határozza meg, hogy az érvénytelenség, mint jogintézmény eredményesen és indokoltan alkalmazható-e az erkölcsi normaszöveg miatt. Elsősorban azok az *etikai normák* jöhetnek szóba, amelyek a polgári jogág szabályozási területét érintő *vagyoni-áruforgalmi viszonyokkal kapcsolatosak*.

A jogi norma szintjén a Ptk. *Alapelvei* adják a kiindulópontot. A Ptk. 4. §-a általános érvennyel rögzíti, hogy a polgári jogok gyakorlása és kötelezettségek teljesítése során a felek a jóhiszeműség és a tisztesség követelményének megfelelően kötelesek eljárni. A jóhiszeműség és tisztesség elvéből levezethető a vagyoni kapcsolatok, az üzletszerű gazdasági élet etikai normarendszere, a *tisztességes piaci magatartás követelménye*.

Tartalmát a továbbiakban a jogalkalmazás, elsősorban a bírósági ítélezési gyakorlat alakítja. Jogszabály a „jó erkölcs” tartalmi határait, kritériumait nem határozhatja meg, ha ugyanis az erkölcsi norma jogszabályi tartalmat kap és jogi normaként jelenik meg, a szerződés már nem „nyilvánvalóan jó erkölcsbe”, hanem a jogszabályba ütköző lesz. A jogalkalmazói – bírói gyakorlat hivatott tehát arra, hogy a társadalom közfelfogása szerinti erkölcsi normarendszert a szerződési jogban közvetítse. Az bizonyos, hogy a jó erkölcs sérelme nem másodlagos „szubszidiárius” érvénytelenségi ok, hanem egyenrangú más érvénytelenségi okokkal, másfelől viszont az erkölcsi norma megsértése jogi szempontból csak akkor releváns, ha nyilvánvaló, durva sérelmet okoz.

– A bírói gyakorlatban a vagyonátmentések kapcsán fejtette ki a Legfelsőbb Bíróság, hogy a rendszerváltozás folyamatát élő országban a felbomlott politikai és társadalmi struktúrához kötődő jelentős számú és nagy értékű vagyontárgy elidegenítésében érdekelt felekkel szemben a jó erkölcs követelményének szintjén megfogalmazott igény; győződjenek meg arról, hogy az ügyletük nem ellentétes-e a társadalmi közmegegyezéssel, nem sért-e a közmegegyezésen alapuló, már megindult jogalkotási folyamatokat is.¹⁶

– Ugyancsak a bírói gyakorlat a nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző jellege miatt minősítette érvénytelennek az ún. piramis-

játék keretében megkötött szerződéseket. A szervezők által vállalt ígervény ugyanis teljesíthetetlen, a vállalt kifizetések teljesítéséhez jelentős számú új belépő szükséges, a belépők száma pedig elméletileg sem növekedhet a végtelenségig. Ezért csak idő kérdése, hogy az ígért visszafizetések teljesítése ellehetetlenüljön. Az ígervény szerinti mértékű haszon vállalása pedig önmagában is nyilvánvalóan sérti a jó erkölcsöt, mert összeegyeztethetetlen a közfelfogással, vagyis azzal, hogy a befektetett pénznek egy éven belül több ezer százalékos arányát ajánljad. Megjegyzem, hogy egy másik eseti döntésében a Legfelsőbb Bíróság látszólag eltérő álláspontot foglalt el, a piramisszerűen felépített ún. önségélyező játékból eredő követelést a Ptk. 204. § (1) bekezdés a) pontja alapján bírósági úton nem érvényesíthető, játékból eredő követelésnek minősítette.¹⁸ A döntés annyiban nem kifogásolható, önmagában az állami engedély nélkül lebonyolított játékból való részvétel nem nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző, az ebből származó követelés csupán bírósági úton nem érvényesíthető. A kérdés azonban az, hogy a játékba bevont személyek köre mennyiben kiterjedt, vagy – mint az utóbbi jogesetben – zártkörű, és főként mit tartalmaz a játékba belépők számára adott ígervény. Más, durvább változatában a Legfelsőbb Bíróság a piramisjátékokot olyan gazdasági tevékenységnek minősítette, amelyre kifejezetten a versenytörvényt rendelte alkalmazni.¹⁹

– Egy másik eseti döntésben a személyi összefonódásokkal kapcsolatban fejtette ki a Legfelsőbb Bíróság, a jó erkölcsbe ütközik, és ezért semmis a szerződés, ha a kezességet vállaló cég igazgatója és annak a gazdasági társaságnak az ügyvezetője, akiért a kezességvállalás történt, azonos személy.²⁰

– Az üzleti tisztesség védelme körében rendelkezett úgy a Legfelsőbb Bíróság, ha az ingatlanközvetítő az ingatlan eladójának megbízottjaként eljárva, egy másik szerződés alapján – amelyről azonban az eladót nem tájékoztatta –, azt a vevőt közvetíti ki, akitől a tevékenysége miatt ugyancsak közvetítői díjat vett fel, a szerződés – mint jó erkölcsbe ütköző – semmis. Az indokolás szerint az ingatlanközvetítés komplex tevékenység, amelybe beletartozik az ingatlanok megbízás alapján történő felkutatása, a kapott szerződési ajánlatok közvetítése, a szerződő felek összehozása. E tevékenység során a közvetítő mind az eladó, mind a vevő érdekében tevékenykedik, részükre azonos tartalmú szolgáltatást teljesít, hiszen mindkét félnek közvetít, ezért az üzleti tisztesség íratlan normái szerint a közvetítésért díjat csak egyszer igényelhet.²¹ Az elv valójában nemcsak az ingatlanközvetítésre, hanem minden más ún. közvetítői megbízási szerződésre irányadó.

– A felszámolással összefüggésben az eset súlyától, jellegétől függően az egyébként más jogi megítélés alá eső fedezetelvonás (hitelezők kielégítésének megghiúsítása) – amely a Ptk. szerint hatálytalan, a Cstv. 40. § alapján megtámadható ügylet – nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző magatartással is megvalósulhat, ezáltal semmis szerződés lehet.

A BH 1999/8/382. számú jogesetben a Legfelsőbb Bíróság – egyebek mellett – rámutatott; „...a szerződés megkötése a csőd-eljárás kezdeményezését elhatározó taggyűlés előtti napon történt a gazdasági társaság szaktanácsadó – 97% mértékben tulajdonos – tagjának felesége által. Mindez a közfelfogás szerint a jó erkölcsbe ütközik, különös tekintettel a megállapított minimális vételárra is... a nagy összegű tartozásuk kielégítése után kétséges, hogy marad-e vagyona a gazdasági társaságnak”.

A BH 2000/1/24. számú jogeset szerint pedig a gazdasági társaság tulajdonosai (ügyvezetői) által bejelentett csődhelyzetet megelőzően a társaság által lízingelt személygépkocsik ügyvezetők részéről történő megvásárlása a jó erkölcsbe ütközik, mert elvonja a társaság hitelezőinek kielégítési alapját. Az ilyen adásvételi szerződések semmiek. Az indokolásból; „...az alperesek, akik a felperesi társaság tulajdonosai és egyben tisztségviselői voltak, nyilvánvalóan a jó erkölcsbe és az üzleti tisztességbe ütköző magatartást tanúsítottak, amikor az általuk előidézett csődhelyzetet azzal tetézték, hogy a felperesi társaságból – az öncsőd bejelentését hat nappal megelőzően kötött adásvételi szerződés-

sel – az értékes gépkocsikat kivonták. ...Nyilvánvalóan a gazdasági élet szereplőitől megkívánt jó erkölcs és üzleti tisztesség szabályaiba ütközött, és a gazdasági életben elfogadott közfelfogással ellentétes volt az az alperesi magatartás, amellyel... ily módon a hitelezők jogai és törvényes érdekei nyilvánvaló sérelmével őket lehetséges kielégítési alapjuktól fosztották meg”.

A jogesetektől kitűnik, mivel az erkölcsi normarendszer nem jogszabályokban rögzített, hanem elsősorban a *közfelfogás alakítja*, az érvénytelenség akkor alkalmazható, ha a szerződésben felvállalt magatartás ugyan konkrét jogszabályi rendelkezést nem sért, azonban a *közfelfogást – az abban megjelenő erkölcsi normákat – súlyosan, kirívóan, nyilvánvalóan irtálja*. Tendenciaszerűen az érvénytelenségi ok egyre inkább érvényesül az üzleti tisztesség védelmében, a tisztességtelen piaci magatartásokkal szemben, amelyek ugyan a fentiekben már kifejtettek szerint jogszabályba ütköző szerződést nem jelentenek, de nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző természetük miatt eredményezhetik a szerződés semmisségét.

Ez a felfogás tükröződik az utóljára említett, fedezetelvonó szerződéssel kapcsolatos jogesetben, ahol az adott tényállás mellett a szerződés nem relatíve hatálytalan, hanem a kirívó etikai sérelem miatt semmis. A bírói gyakorlat alakulhat úgy, hogy az általános szerződési feltételekben, fogyasztói szerződésekben szereplő tisztességtelen szerződési kikötést – amely a Ptk. hatályos rendelkezései szerint megtámadható – adott konkrét esetben, a tisztességes piaci magatartás erkölcsi normarendszerét különösen kirívó módon sértő helyzetekben minősítheti nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütközőnek, és ezért semmisnek. Elképzelhető az is, hogy a versenytörvényi tényállásokban nevesített magatartások – nem jogszabályba ütköző, hanem nyilvánvalóan a tisztességes piaci magatartás jó erkölcsébe ütköző minősítésük miatt – a semmisséget okozzák, vagy egyes megtámadható szerződések (pl. feltűnő aránytalanság miatt) az adott ügy körülményei között a nyilvánvaló erkölcsi normasérelem miatt semmisek.

III. Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek vitás kérdései

Az érvénytelenség általános vonásai körében (komplexitás, objektív jelleg) utalás történt arra, hogy az érvénytelenségi ok nem választható külön a kiváltott jogkövetkezményektől. A jogszabályba ütköző, illetve nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző szerződések semmisek, szükséges ezért vizsgálni a semmisségnek a téma szempontjából jellemző vonásait.

A Ptk. 234. § (1) bekezdése értelmében a semmis szerződés érvénytelenségére – ha a törvény kivételt nem tesz – bárki, határidő nélkül hivatkozhat. A semmisség megállapításához külön eljárásra nincs szükség.

1. Az, hogy a semmisségre *bárki hivatkozhat* annyit jelent, hogy főszabályként alanyi oldalról az érvénytelenségre való hivatkozás behatárolva nincsen (a főszabály alól maga a Ptk. is ismer kivételt: cselekvőképtelen személy szerződése esetén a szerződés semmisségére csak a cselekvőképtelen személy érdekében lehet hivatkozni, ún. relatív semmisség).

A joggyakorlatban kérdésként az merült fel, hogy a széleskörű hivatkozási lehetőség egyben *keresetindítási* jogosultságot is jelent-e. A Legfelsőbb Bíróság több eseti döntésében kifejtette, külön törvény – a Pp. – a semmisségre perindítás formájában történő hivatkozást korlátozza. A Pp. szabályai szerint keresetindítási joga az érdekeltnek van vagy annak, aki rendelkezik olyan jogosítvánnyal, hogy más jogának érvényesítése céljából keresetet indíthasson. A semmis szerződésekkel kapcsolatos perindítási lehetőséget ezért vagy a jogi érdekelttség (jogviszony) vagy a perlési jogosultságot biztosító törvényi (jogszabályi) felhatalmazás alapozza meg.²²

Külön, kifejezett jogszabályi felhatalmazást ad az *ügyész számára* a Ptké.-nek az 1995. évi LX. törvény 33. § (6) bekezdésével bevezetett 36/A. §-a, amelynek értelmében az ügyész kereset-

tet indíthat a semmis szerződéssel a közérdekben okozott sérelem megszüntetése érdekében a szerződés semmisségének megállapítása iránt.

A jogszabályhely értelmezése a joggyakorlatban több ügyben is felmerült. A Csongrád Megyei Bíróság P. 22. 244/1995/6. sorszámú ítéletében kifejtette, a törvényi rendelkezés helyes értelme szerint az ügyész – amennyiben valamely szerződés érvénytelenségi okaként semmisségi okra hivatkozik eljárásjogi szempontból keresetindításra minden esetben jogosult. A közérdek sérelme ugyanis általában a semmisséghez, mint az érvénytelenségi okok meghatározott csoportjához kapcsolódik. Elvileg éppen a semmisséget eredményező érvénytelenségi okok olyanok, ahol a közvetlen társadalmi érdeksérelem súlyosabb, mint a szerződő felek magánérdekei, míg a megtámadhatósági okok csoportjába tartoznak azok az érvénytelenségi okok, ahol elsősorban a közvetlen szerződő fél érdeke a meghatározó, az esetleges társadalmi érdeksérelem másodlagos vagy közömbös. Elvileg tehát a semmisségi okhoz a közérdek sérelme is hozzátartozik. Ez nem jelenti azt, hogy konkrét esetben, konkrét szerződés vonatkozásában a semmisséget eredményező érvénytelenségi ok valóban olyan súlyú, amely adott esetben a közérdek sérelmével jár. A szerződés semmisségének a súlyát, társadalmi kihatását, a közérdekre gyakorolt negatív összefüggéseit – az anyagi-érdemi kérdéseket – azonban csak a bizonyítási eljárás során lehet tisztázni, és érdemi határozatban elbírálni. A keresetlevél benyújtásakor ezért a bíróság nem bírálhatja el – nincs is abban a helyzetben –, hogy az adott konkrét semmisségi ok valóban okozza vagy okozhatja-e a közérdek sérelmét. Mindezt olyan esetben, amikor az ügyész egyébként semmisségi okra hivatkozással indít keresetet a szerződés érvénytelenségének megállapítása iránt, a bíróság az ügyet eljárásjogi okokból, az eljárásjogi legitimitáció hiánya miatt nem utasíthatja el [Pp. 130. § (1) bekezdés g) pont], hanem azt érdemben vizsgálnia kell. Ugyanakkor az ügy érdemében akár elutasító rendelkezést is hozhat, amennyiben az egyébként semmis szerződés a közérdekben sérelmet nem okoz. A szerződés semmissége és a közérdek sérelme az ügy érdemére tartozó olyan kérdés, amely a felperes – az ügyész – anyagi legitimitációja körében bírálható el.

A Csongrád Megyei Bíróság I. Gf. 40. 069/1997/4. sorszámú másodfokú határozatában pedig – az előzőeken túlmenően – azt is kifejtette, a vélelem az, hogy a semmisségi ok általában a közérdeket védi. Ebből következően ahhoz, hogy a Ptké. 36/A. §-ban írt feltétel megvalósuljon, nem szükséges többlettényállási elem, hanem ezzel ellentétben olyan körülmények merülhetnek fel, amelyek adott esetben alkalmazását – még ha a semmisségi ok fennáll is – mellőzhetővé teszik. Azt, hogy konkrét esetben a közérdek sérelme megvalósult-e vagy sem, a szerződés érvénytelenségét eredményező semmisségi ok természete alapján, az általa védett vagyonjogi érdekek körében – vagyis milyen szempontok miatt nem teszi lehetővé a felek által célzott joghatás beálltát – lehet vizsgálni és megítélni. A közérdek kifejezés más aspektusai – akár a szó köznapi értelme, akár más jogintézményekhez (pl. alapítvány) fűzött joggyakorlati értelmezése (Legfelsőbb Bíróság Közigazgatási Kollégium 2. számú állásfoglalás) – ebben a körben megfelelő eligazítást nem nyújtanak. Adott esetben a konkrét semmisségi ok által védeni szándékolt közérdek sérelme – ami miatt a szerződés érvénytelen – a releváns.

Az ügyész keresetindítási jogosultságával kapcsolatban hasonló következtetés jelent meg időközben a jogirodalomban is.²³

Felmerült a joggyakorlatban, az a személy hivatkozhat-e a szerződés semmisségére, aki a semmisségi okot *maga idézte elő*. Akadályát képezheti-e a semmisség megállapításának ilyen esetben a polgári jogi alapelv, amely szerint saját felróható magatartására előnyök szerzése érdekében senki nem hivatkozhat. A Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntésében²³ azt fejtette ki, hogy bár az érvénytelenségre a felperes hivatkozott, és az érvénytelenségi okot valóban maga idézte elő, az alperes javára a Ptk. 4. § (4) bekezdés mégsem alkalmazható. „A szerződésnek a jog-

szabályba ütköző voltából fakadó semmissége olyan szigorú jogkövetkezmény alkalmazását vonja maga után, amelynek érvényesülése kapcsán nincs jelentősége annak, hogy a szerződő felek melyikének róható fel, vagy egyáltalán felróható-e bármelyik félnek a semmisségi ok bekövetkezése.”

A nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző szerződések körében az elv fenntartása súlyos visszatetszést okozhat. Elfogadhatatlan lenne, ha a jó erkölcsöt durván sértő magatartást tanúsító fél utóbb az ügylettől úgy kívánna szabadulni, hogy saját jó erkölcsöt sértő magatartására hivatkozik. Ilyen esetben a Ptk. 4. § (4) bekezdésében írt alapelv megelőzi a semmisséghez fűződő érdek érvényesülését. A jogirodalomban megjelent, nemzetközi kitekintést nyújtó értékelés következtetései a joggyakorlatban is jól felhasználhatók.²⁵

2. A semmisségre való *határidő nélküli hivatkozás* a jogalkalmazásban úgy merült fel, hogy ez egyben az igényérvényesítés határidő nélkülségét is jelenti-e, vagy pedig az érvénytelenségből eredő jogkövetkezmények alkalmazásának az elévülés gátját képezheti-e.

A válasz szempontjából különbséget kell tenni az érvénytelenség jogkövetkezményei között. Az a jogkövetkezmény, hogy a semmisség a célzott joghatás beálltát kizárja a szerződéskötéstől eltelt idő tartamától függetlenül – tehát határidő nélkül – érvényesül. A semmis szerződés alapján teljesítést követelni – a szerződéskötés óta eltelt idő tartamától függetlenül – később sem lehet.

Másfelől viszont a joggyakorlat a semmisség miatt, az eredeti állapot helyreállítása címén visszajáró szolgáltatásokra – mint kötelmi természetű igényre – vonatkoztatja az elévülés általános szabályát. A Legfelsőbb Bíróság eseti döntése szerint a semmisségre határidő nélkül lehet ugyan hivatkozni, de a semmis szerződés alapján tartozatlanul fizetett pénzösszeg visszafizetésére irányuló igény a rá vonatkozó elévülési szabályok szerint ugyanúgy elévül, mint bármely más követelés.²⁶ Eszerint nincs ellentmondás a semmisségre történő határidő nélküli hivatkozás, valamint a jogkövetkezmények levonásából adódó, érvényes jogcím hiányában jogalap nélküli gazdagodást eredményező visszakövetelési igények elévülése között. Megjegyezzük azonban, hogy az elévülés nyugvásának (és félbeszakadásának) szabályait ebben az esetben is megfelelően alkalmazni kell.

3. A joggyakorlatban a legtöbb nehézséget a *semmisség hivatalból való észlelése és jogkövetkezményeinek hivatalból* való alkalmazása okozza.

Bár a törvényszöveg expressis verbis nem mondja ki, abból a rendelkezésből, hogy „a semmisség megállapításához külön eljárásra nincs szükség”, a bírói jogértelmezés olyan következtetésre jut, hogy a semmisséget a bíróságnak hivatalból kell észlelnie. Ez a jogértelmezés megfelel a korábbi magyar magánjogi felfogásnak is (Szladits: „A jogügylet semmis volta a felek akaratától független és a bíró azt hivatalból veszi figyelembe”).

A bíróság azonban a semmisséget gyakran olyan jogvitákban észleli, amelyekben a kereset szerződésszegéssel, teljesítéssel, elszámolással, károkozással kapcsolatos, a petitio is ehhez igazított, és a felekben sokszor fel sem merül az érvénytelenség lehetősége. Nem kétséges, hogy a semmisséget ilyenkor is – hivatalból – észlelni kell a bírónak. Újragondolást igényel viszont annak az eldöntése, hogy az érvénytelenségből fakadó jogkövetkezményeket a kereseti kérelem korlátaitól függetlenül, esetleg a felek kifejezett tiltakozása ellenére is le kell vonni.

A Legfelsőbb Bíróság a kérdésben következetes, határozott joggyakorlatot alakított ki; „Az érvénytelenség azt jelenti, hogy a jogrend a felek által létesíteni szándékolt jogviszonyt nem ismeri el, attól a célzott joghatásokat megtagadja. A szerződés érvénytelenségének megállapítása esetén ezért az ilyen szerződés alapján indult perben a bíróságnak – a Ptk. 237. §-ban foglalt rendelkezések alkalmazásával – hivatalból kell rendeznie a felek

jogviszonyát” (13. számú irányelvvél módosított 7. számú irányelv 4. pont). Az irányelvet időközben a Legfelsőbb Bíróság ugyan hatályon kívül helyezte, ebben a kérdésben azonban a joggyakorlatat lényegében továbbra is fenntartotta.²⁷ A jogkövetkezmények hivatalból történő alkalmazásának követelménye a legutóbbi időig nem kérdőjeleződött meg, a bírói beavatkozást szűkítő jogértelmezés csupán abban mutatkozott meg, hogy a gyakorlat a hivatalból alkalmazandó jogkövetkezmények terjedelmét egyes esetekben szűkebb határok között vontta meg.

– Az lényegében kezdettől nyilvánvaló, hogy a semmisség hivatalból alkalmazása az eredeti állapot teljes körű, *minden igényre* kiterjedő rendezésére *nem vonatkozik*. A Legfelsőbb Bíróság PK 32. számú állásfoglalásában kifejtettek szerint a szerződéskötés előtt fennállott helyzet rendezésére a Ptk. 237. §-ban foglalt törvényi tényállás jelenti az irányadó határt. Az érvénytelen szerződéshez többlettényállás is kapcsolódhat, a többlettényállásból adódó jogviták rendezésére azonban már a Ptk. más, megfelelő törvényi tényállásait, szabályait kell alkalmazni. Így károkozás esetén a kártérítésre, az alap nélküli gazdagodás esetén a jogalap nélküli gazdagodásra vonatkozó törvényi rendelkezések az irányadók, e kérdésekre a hivatalbóliség nem terjed ki.

– A Ptk. 237. §-a nyilvánvalóan vonatkozik az érvénytelen szerződés alapján teljesített szolgáltatásokra, ezek visszaszolgáltatási kötelezettségére.

Teljesítés esetén azonban a szerző fél rendszerint a dolgot, ingatlant birtokba veszi, használja, hasznait szedi, abba esetleg beruházásokat fektet, felújítja, vagy átépíti, illetve állagát megrongálhatja. A birtoklás és használat ellenértéke, a hasznok, költségek, károk felmerülése nem az (érvénytelen) szerződés visszatérítendő szolgáltatásának része, hanem a szerződésen kívüli olyan többlettényállások, amelyekhez az érvénytelen szerződés csupán a feltételt adta. Eredetileg a PK 32. számú állásfoglalás az eredeti állapot helyreállítását a hasznokra is kiterjesztette: „Az a fél, aki ingatlant visszaadására köteles, általában a szokásos bérnek – hasznbérnek – megfelelő összeget tartozik megfizetni a birtoklás időtartamára. Egyéb vagyontárgy birtoklásáért az eset körülményeinek megfelelő használati díjat kell felszámolni”.

A bírói gyakorlatban olyan döntések is születtek, amelyek a használati díjra, általában a hasznokra, károokra és költségekre a hivatalból elszámolást mellőzték. A használati díjat (hasznokat, költségeket) megtéríteni ugyanis nem azért kell, mert a szerződés érvénytelenségi okban szenvedett, hanem azért, mert az egyik fél az érvénytelen teljesítés folytán a használatlalt jogalap nélküli előnyhöz jutott, vagy a beruházással vagyoni hátrányt szenvedett. Ezeknek a tételeknek az elszámolásánál célszerű a jó- és rosszhiszeműség között differenciálni, a polgári jognak a hasonló helyzetekre már kidolgozott más törvényi tényállásait, szabályait alkalmazni. Eljárásjogi szempontból azért is szükséges a szűkítés, mivel az ilyen igények elbírálása az esetek igen nagy hányadában szakértői bizonyítást feltételezi, amelynek költségeit előlegezni kell. A bíróság ezekben a kérdésekben jelentős költséggel jár, hivatalból szakértői bizonyítást véleményem szerint nem rendelhet el.

Különösen megnehezíti az érvénytelenségi jogkövetkezmények alkalmazását, ha időközben a vétel tárgyát a vevő továbbértékesíti. A Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntésében²⁸ úgy foglalt állást, ha a vevő az ingatlant időközben továbbértékesíti, a restitució kötelezettsége miatt az utóbb kötött adásvételi szerződés érvénytelen, és az eredeti eladó kérheti a bíróságtól a tulajdonjogi bejegyzések törlését az ingatlan-nyilvántartásból. Egy ilyen jogkövetkezmény alkalmazása aligha történhet meg hivatalból, különösen az újabb szerző fél perbeállása nélkül.

Az érvénytelenség jogkövetkezményeinek hivatalból alkalmazása ezért legszűkebben a szerződés alapján közvetlenül nyújtott szolgáltatások visszaadására szorítkozhat, és ebben a körben is csak olyan mértékben, amilyen mértékben a bíróság a rendelkezésre álló perbeli adatok alapján külön szakértői bizonyítás felvétele nélkül is rendelkezni tud.

– Az eredeti állapot helyreállítása az ítélezési gyakorlat szerint kiterjed a visszajáró pénzösszeg kamatára is. A PK 32. számú állásfoglalás szerint „A pénz szolgáltatónak feléne vissza kell kapnia az általa szolgáltatott összeget a kifizetésétől számított kamatával együtt. A kamat azért jár, mert az érvénytelen szerződés alapján teljesített szolgáltatás visszakövetelése már a teljesítés időpontjától esedékessé válik, tehát a visszaadásra köteles fél ettől kezdve késedelembe van”. Véleményem szerint, ha az érvénytelen szerződés alapján a felek kölcsönösen teljesítették szolgáltatásaikat egymásnak, ez a felfogás nem tartható. Abból a vélelemből kell ugyanis kiindulni, hogy a szerződés alapján nyújtott szolgáltatás (pl. ingatlan, vagy más dolog), illetve annak pénzbeli ellenértéke – még ha a szerződés érvénytelen is – egymással arányos értékű. Az egymással azonos értékűként feltételezett szolgáltatás és ellenszolgáltatás használati ellenértéke sem térhet el egymástól. A visszajáró pénzösszeg „használati díja” – a kamat –, és a visszaadási kötelezettség alá eső dolog, ingatlan ugyanezen időre járó használati díja – mint két egyenértékű szolgáltatás kölcsönös használati díja – összecszerülésben sem térhet el egymástól. Ezért arra az időre, amíg a felek az érvénytelen szerződés folytán kölcsönösen a szolgáltatások tekintetében visszaadásra kötelesek, egymásnak a pénzösszeg, illetve a dolog után használati díjat (kamatot) nem kötelesek fizetni, mivel a két használati díj egymást kiegyenlíti, kompenzálja. Az eredeti állapot folytán visszaadási kötelezettség alá eső szolgáltatások tekintetében a felek – az érvénytelenségtől függetlenül – egyidejű „teljesítésre” kötelesek, ezért a késedelem szabályai ebben a körben nem alkalmazhatók. Kamat (illetve másfelől használati díj) csak abban az esetben ítélezhető meg, ha az érvénytelen szerződés alapján csupán az egyik fél teljesítette szolgáltatását a másik félnek. Kölcsönös visszaszolgáltatási kötelezettség esetén ezért véleményem szerint a hivatalbóli rendezés sem a használati díjra, sem a kamatra nem terjedhet ki, a legszűkebben csak a visszajáró szolgáltatásokról kell rendelkezni.

Az ellentmondásos ítélezésre jellemző a következő jogeset. A Csongrád Megyei Bíróság 4. G. 40. 201/1997/15. számú ítéletében az ingatlanra vonatkozó, érvénytelen adásvételi szerződés alapján – a szűkítő értelmezésnek megfelelően – az eredeti állapot helyreállításáról csak az ingatlan visszaadása, és a 22 000 000 Ft vételár visszafizetése tekintetében rendelkezett. Utalt arra, hogy az ingatlan után járó használati díj, és a vele egyenértékű vételár késedelmi kamata egymást szükségképpen kompenzálja, az egyéb, többtényállási elemek (pl. beruházások) tekintetében pedig külön per indítható. A Legfelsőbb Bíróság Gf. 30. 988/1998/7. számú részítéletében etekintetben az elsőfokú ítéletet hatályon kívül helyezte, és az elsőfokú bíróságot további eljárásra utasította. Az indokolás meglehetősen vitatható, merev álláspontot tükröz: „A szerződés teljesítését azonban a felek között fennállott huzamos, tartós jogviszony is kiegészítette, amely a felperesnek az alperes által kifizetett vételár, illetve az ingatlan alperesi használatában nyilvánult meg. Az ismertetett körben az eredeti állapot nem állítható helyre, ezért az érvénytelenség jogkövetkezményeit a Ptk. 237. § (2) bekezdése alapján kell levonni. Az elsőfokú bíróság megalapozatlanul állapította meg, hogy a felperes által visszafizetendő, az alperesnek járó tőke utáni kamatok szükségképpen megegyeznek azzal a használati díjjal, amely a felperest az alperes jogcím nélküli használatára alapján megilleti. Ez utóbbi mértéke további tisztázást, szükség esetén szakértői bizonyítást igényel... Az elsőfokú bíróság a szerződés érvénytelenségének helyes megállapítása mellett annak jogkövetkezményeit ítéletében nem vonta le, annak ellenére, hogy a szerződés érvénytelenségének megállapítása esetén a felek jogviszonyát a Ptk. 237. §-a alapján a bíróságnak hivatalból rendeznie kell”.

– A bírói ítélezési felfogásban a *legutóbbi időben olyan vélemény* is kezd megfogalmazódni, amely a bíró hivatalbóli eljárását semmisség esetén is a *lehető legszűkebb körre* korlátozná. Ez azt jelenti, hogy semmis szerződés esetén az érvénytelenségi ok-

nak – a semmisségnek – az észlelése a bírónak ugyan hivatalbóli kötelessége, a jogkövetkezmények hivatalbóli levonása azonban kizárólag annyit jelent, hogy a felek által célzott joghatás nem érhető el, vagyis az érvénytelen szerződés alapján a bíróság teljesítésre akkor sem kötelezhet, ha az érvénytelenségi, semmisségi okra a felek egyike sem hivatkozik (akár mindketten annak figyelmen kívül hagyását kérnék). Más szóval az érvénytelenség hivatalból alkalmazott jogkövetkezménye az, hogy a bíró az érvénytelen szerződés alapján előterjesztett igényt – mint alaptalan keresetet – elutasítja. Semmilyen más tekintetben azonban a bíróság nem rendelkezik az érvénytelenség más jogkövetkezményeiről, így az eredeti állapot helyreállításáról sem, hivatalból nem hoz döntést még a szerződés alapján közvetlenül nyújtott szolgáltatások visszatérítéséről sem. Amennyiben bármelyik fél a semmisnek (törvénytelennek) minősített szerződés alapján az egymásközti szerződési jogviszonyuk rendezését kívánja, úgy ehhez külön kereseti illetve viszontkereseti kérelem szükséges, mint ahogy az is lehetséges, hogy ezeket az igényeiket a felek külön peres eljárás keretei között rendezzék.

Egy ilyen, jelentős felfogásbeli változást feltételező bírói gyakorlat kialakulásával az álláspontom megegyezik. A következő főbb érvek hozhatók fel mellette:

a) Nem kerülhető meg a kérdés; honnan származik, milyen gyökerekből táplálkozik a teljes körű hivatalbóliságot évtizedeken keresztül következetesen érvényesítő, máig is ható ítélezési gyakorlat? A válasz *Benedek-Világby: A Polgári Törvénykönyv a gyakorlatban* című munkájában található meg: „...a szocialista polgári jog a vagyoni viszonyok jogi szabályozása során felhasználja az érvénytelenség múltból öröklött kategóriáját, és megtartja a semmisség és a megtámadhatóság megkülönböztetését is.

Ez azonban nem annyit jelent, hogy az érvénytelenség jogi szabályozása a szocialista polgári jogban minden részletében is ugyanolyan lehet, mint az a kapitalista magánjogban volt. Az érvénytelenség általános következménye természetesen itt is, ott is az eredeti állapot helyreállítása, tehát állami eszközökkel olyan körülmények létrehozása, mintha az érvénytelen szerződés létre sem jött volna. Lényeges különbségek vannak azonban abban a tekintetben, hogy az eredeti állapot helyreállítását itt és ott milyen körben és milyen módon alkalmazzák. A kapitalista jog rendszerint megelégszik azzal, hogy érvénytelenség esetére az eredeti állapot helyreállításának kötelezettségét mondja ki, egyébként pedig a felekre bízta, hogy kölcsönös kapcsolatukat a továbbiakban hogyan kívánják rendezni. A jogi szabályozás e módja teljesen megfelel annak, hogy a kapitalista államnak – legalábbis klasszikus alakjában – általában nem célja, hogy irányító, alakító módon beavatkozzék a felek egyedi jogviszonyaiba. ... A szocialista állam ezzel szemben a vagyoni viszonyok szabályozása területén sem elégedhet meg pusztán korlátok megállapításával, tiltó szabályok kibocsátásával s azok áthágása esetére az érvénytelenség kimondásával és az eredeti állapot helyreállításával. A szocialista állam eszköz a munkásosztály kezében arra, hogy alapvetően átalakítsa a társadalmi-gazdasági rendszert, a társadalmi viszonyokat s bennük az embereket is. Ezért, bár megtartja az érvénytelenségi szankciót és az eredeti állapot helyreállítását, mint ennek általános következményét, törekednie kell arra, hogy az állam szerveinek lehetőséget biztosítson a vagyoni viszonyok alakítására, a felek egymásközti viszonyának rendezésére, akkor is, ha általánosságban az eredeti állapot helyreállításának követelményéből kell kiindulni. Innen érthető, hogy a szocialista jog – egyebek között a szerződések érvénytelenségének esetkörében is – gyakran alkalmazza nevelő jelleggel az állam javára való marasztalást, mint a polgári jogviszonyok alakításának, rendezésének eszközt s hogy általában az érvénytelenség esetére több és minőségileg is más jogot biztosít az ügyben eljáró bíróságnak. A bíróságnak szocialista viszonyok között nemcsak, sőt nem is elsősorban az a feladata, hogy az érvénytelenség megállapításával együtt kimondja az eredeti állapot helyreállításának kötelezettségét, hanem elsősorban az, hogy alkotó módon köz-

remüködjenek a törvénysértő szerződés folytán előállott helyzet megoldásában, a felek egyedi kapcsolatának megnyugtató módon való rendezésében. Ilyen gondolatmenet alapján érthetőek meg egészükből a Ptk.-nak az érvénytelenségre, de még inkább annak következményeire vonatkozó rendelkezései.²⁹

Valóban. Nem biztos azonban, hogy a gondolatmenet piaccgazdasági viszonyok között, átalakult jogi környezetben is megállja a helyét.

b) Az *eljárásjogi szabályok* az utóbbi években *lényegesen megváltoztak*, a bíróságok szerepe, feladata a polgári perben koncepcionális változáson ment keresztül. Az eljárási törvény a felek rendelkezési jogát, autonómiáját csaknem teljessé tette, a bíróság hivatalbóli eljárásának lehetősége alól a talajt gyakorlatilag kihúzta. A Pp. 4. §-a szerint a bíróság a felek által előterjesztett kérelmekhez és jognyilatkozatokhoz van kötve, a Pp. 164. § (2) bekezdése szerint pedig a bíróság bizonyítást hivatalból csak akkor rendelhet el, ha azt törvény külön megengedi. Ilyen eljárásjogi törvényi rendelkezések mellett ma már nem képzelhető el, hogy a bíró a felek perbeli nyilatkozataitól függetlenül, azon kívül, vagy kifejezetten azok ellenére hozzon hivatalbóli döntést, illetve folytasson le hivatalbóli bizonyítást.

A Pp. módosításáról (is) rendelkező 1999. évi CXI. törvényhez fűzött miniszteri indoklásból a jogalkotói szándék világosan kitűnik. Az alapvető eljárásjogi elveket újraszabályozó I. fejezet kapcsán kiemeli, hogy a (korábbi) Pp.-től elvárható „igazságkövetelmény” elavult, ellentmondásos, a bírói döntésnek helyesen az anyagi jogi szabályokhoz kell igazodnia. A bíró feladata a per tisztességes lefolytatása és ésszerű időn belül történő befejezése. A jogalkotói cél a perbeli esélyegyenlőség megteremtése, egyidejűleg a hivatalbóliság elvének visszaszorítása. Kizárt ezért, hogy a pert vezető bíró az anyagi jogszabályok tartalmáról nyújtson az egyik félnek jogértelmező tájékoztatást; az ügy urai maguk a felek, akik meghatározzák a per tárgyát, a bíróság mozgásterét. A bizonyítékok rendelkezésre bocsátása a feleket terheli; csak a fél dönthet arról – a bizonyítási teherre vonatkozó elvek ismeretében –, hogy előterjeszt-e további bizonyítási indítványt vagy sem. Nincs arra mód, hogy a bíró a bizonyítást addig folytassa, amíg szerinte ez szükséges.

A Pp. 164. § (2) bekezdése szerint a bíróság bizonyítást hivatalból csak akkor rendelhet el, ha azt törvény külön megengedi – ilyen törvényi engedélyt a semmisségre vonatkozóan sem a Ptk., sem más jogszabály nem tartalmaz, a hatályos eljárásjogi szabályok kizárólag a személyállapotú perek esetében ismeri el létjogosultságát.³⁰

A semmisség körében folytatott eddigi joggyakorlatot a legújabb eljárásjogi jogirodalomban Gadó Gábor a következők szerint helyteleníti: „A Legfelsőbb Bíróság nyilvánosságra hozott eseti döntése szerint pl. „nem zárhatja ki a további bizonyítást a másodfokú bíróság a bizonyítékok késedelmes előterjesztése miatt, ha a marasztalt alperes fellebbezési tényállításaiból és a megjelölt bizonyítékokból arra vonható következtetés, hogy a követelés részben vagy egészben jogszabályba ütközik.” Álláspontom szerint az idézett rendelkezés alapvetően félreérti a tényállási elv funkcióját és egyben a Pp.-nek a VI. Ppn.-nel megállapított 140. § (6) bekezdését. Az előzőekben már hivatkozott 5. számú Ajánlás azt tartja követendőnek, hogy „Amennyiben az egyik fél megsérti a perbeli szabályait, az eljárási cselekményeket és eszközöket a per nyilvánvaló kérelmetése érdekében alkalmazza, a bírónak jogában álljon akár rögtön érdemi döntést hozni, akár pedig jogvesztő rendelkezést, pénzbírság megfizetésére vagy az okozott kár megtérítésére kötelezést alkalmazni”. A Legfelsőbb Bíróság idézett döntése ettől eltérően feltételezésem szerint – azon a megfontoláson alapult, hogy mivel a per elsődleges célja az anyagi jogi igazság kiderítése, a fél rosszhiszemű magatartása a bíróság kötelezettségét nem érinti. A mulasztó felet adott esetben „meg kell büntetni”, mivel „akadályozta a bíróság munkáját”, de ez nem jelent felmentést az igazság kiderítésének követelménye alól. Ez a – véleményem szerint – hibás szemlélet

egyben jól példázza, miként válhat az „igazságra törekvés” az „eljárás igazságosságának” akadályává.³¹

c) Semmisség esetén az érvénytelenség jogkövetkezményeinek hivatalbóli alkalmazását elsősorban az indokolta – az időközben hatályon kívül helyezett irányelvben kifejtettek szerint –, hogy a közérdek védelmének adott esetben a felek magánérdekeivel szemben is feltétlenül érvényesülnie kell. Időközben azonban a jogszabályi változások folytán a Ptké. 36/A. §-a az ügyészt kifejezetten feljogosítja, hogy a közérdek védelmé érdekében peres eljárást indítson a semmisség megállapítása, a jogkövetkezmények alkalmazása érdekében. A közérdek védelmé a továbbiakban nem a bíróság parttalan hivatalbóli eljárásának, hanem az ügyészi keresetindításnak, az így lefolytatott pernek kell szolgálnia.

d) A hivatalbóli eljárás mellett érvként szokták felhozni a Ptk. 237. § (1) bekezdésének szövegezését („Érvénytelen szerződés esetében a szerződéskötés előtt fennálló helyzetet kell visszaállítani”). A törvényszöveg merev nyelvtani értelmezése azonban nem tartható. Egyfelől a Ptk. más törvényhelynél, más jogkövetkezmény alkalmazásánál is alkalmazza a „kell” kifejezést olyankor is, amikor az igény érvényesítéséhez az érintett fél kereseti kérelmére nyilvánvalóan szükség van [pl. Ptk. 319. § (2) bekezdés]. Másfelől az érvénytelenségnek, a semmisségnek az eredeti állapot helyreállítása nem az egyedüli jogkövetkezménye, hanem azzal azonos értékű, választható jogkövetkezmény a Ptk. 237. § (2) bekezdés 2. mondata szerinti érvényessé nyilvánítás. Harmadsorban a Ptk. 237. § (1) bekezdése nemcsak a semmisség, hanem egyben a megtámadható szerződések érvénytelenségi jogkövetkezményeit tartalmazza, ahol a hivatalbóli kötelező („kell”) eljárás fel sem merülhet. A törvényszövegből a kötelező (hivatalbóli) bírói beavatkozás szükségessége nem következik.

e) Az ítélezési gyakorlatnak a semmisségről, a semmisség jogkövetkezményei körében a bíró szerepéről kialakult eddigi felfogásának a változását a *nemzetközi tendenciák is* indokolják. A külföldi jogokban a „gyengébb fél védelme”, a szerződési „igazságosság” gondolata a korábbiakhoz képest ugyan megengedi a szerződési jogviszonyokban a bírói beavatkozást, ez azonban messze nem jelenti – elképzelhetetlen lenne – a semmisség jogkövetkezményeinek hivatalbóli alkalmazását olyan mélységben és terjedelemben, mint az a hazai joggyakorlatban ismeretes. A piaccgazdasági berendezkedésű, fejlett európai országok bírói joggyakorlatában ugyanakkor (különösen a német joggyakorlatban) megfigyelhető az a törekvés, amely a szerződéskötési rendellenesség, érvénytelenségi ok esetén is a megfelelően működő szerződés megmentését célozza. Ezzel összefüggésben érvénytelenségi (semmisségi) ok fennállása esetén is a bírói beavatkozás lehetőségét a legszükségesebb, szűk körre korlátozza, és ilyenkor is egyre kevésbé alkalmazza az in integrum restitutiót. Ehelyett szükség szerint az érvénytelenség más következményeit alkalmazza, mint az érvénytelenségi ok megszüntetése, illetve a szerződés jövőre szóló (ex nunc hatályú) felszámolása. Olyan igény fogalmazódik meg, amely a teljesítés orvosló hatályának egyre szélesebb körű elismerést nyújtana. A jogkövetkezményekre is kihat, hogy a semmisségi okokat nem tekintik egyenlő súlyúaknak, így pl. az alaki hiba egyre kisebb jelentőségűvé válik.

A már lebonyolított, megvalósított szerződések esetén kétségbe vonják, hogy az érvénytelenség szankciója – különösen az eredeti állapot helyreállítása – társadalmi-gazdasági rendeltetését betöltheti-e. Az üzletszerű gazdasági életben létrejött, különösen a tartós jogviszonyt rendező szerződések körében pedig jellemző az a felfogás, amely szerint a szerződés megkötésekor elkövetett hibákra ne lehessen visszatérni, ha az egyébként hibásan indult szerződés utóbb hibátlanul funkcionál.

A joggyakorlati törekvések olyan jogirodalmi álláspontokat szültek, amelyek a megvalósult szerződési viszonyt az alapjául szolgáló szerződéskötéstől önállósítani kívánták. A hibás szerződéskötéstől függetlenül ténylegesen teljesedésbe ment, megvalósult szerződési viszonyt ez a nézet egyenrangúként ismeri el a hibátlan akaratnyilatkozattal létrejött szerződésekkel, és kétségbe

vonja, hogy a jól működő szerződési viszonyok esetén egyáltalán van-e jogi lehetőség a szerződéskötés hibájára visszatérni (ún. faktikus szerződések).³²

f) *A hazai jogirodalomban* a Ptk. kodifikációs munkálataival kapcsolatban több helyütt hangsúlyosan fogalmazódott meg a „semmisségre való hivatkozás jelenlegi parttalansága” elleni fellépés igénye; illetve az állami beavatkozás módjának, mértékének szerződési jogi felülvizsgálata, a nemzetközi szabályozással összhangban a szerződési szabadság érvényesítése.³³

4. *A hazai joggyakorlatot illetően* a nemzetközi tendenciákból és a jogirodalmi megnyilvánulásokból *néhány következtetés* mindenképp leszűrhető:

– A szerződés-kötéskori semmisségi ok esetén is a bírói beavatkozásnak a szükséges mértékű legszűkebb körre kell korlátozódnia. A *semmisségi ok hivatalbóli észlelése annyit jelent*, hogy az érvénytelen szerződéshez *a célzott joghatás nem fűződik, a teljesítés nem kényszeríthető ki*. A hivatalbóli eljárás *azonban nem terjedhet ki* – a felek ilyen irányú kérelme hiányában – az érvénytelenségre további jogkövetkezményeinek levonására. Természetesen más a helyzet, ha a peres felek keresete (vizontkeresete) éppen az érvénytelenségi jogkövetkezmények érvényesítését célozza. – Az érvénytelenség alkalmazott jogkövetkezményei közül – elsősorban az üzleti-gazdasági élet szerződési jogviszonyai körében – meghatározó súlyt kell fektetni a szerződések megmentésére (érvénytelenségi ok kiküszöbölése, részleges érvénytelenség alkalmazása). Ha az érvénytelenség oka utóbb elhárult, nincs akadály az eredetileg érvénytelen szerződés érvényessé nyilvánításának (A szerződés ilyen jogi alapon való „megmentése” tükröződik több, Legfelsőbb Bíróság által közzétett jogesetből).³⁴

A Ptk. kodifikációs munkálataival összefüggésben az új törvényi szabályozásnak a megváltozott eljárásjogi rendelkezésekre, a bírói más típusú szerepére, a semmisség és az eljárásjog összhangjának megteremtésére, továbbá az érvénytelenség jogkövetkezményének súlypontot eltolódására, illetve a nemzetközi jogalkalmazás tendenciáira is figyelemmel kell lennie. Véleményem szerint az érvényessé nyilvánítás lehetősége törvényi szinten bővíthető: a jogkövetkezmény nemcsak akkor lenne alkalmazható, ha az érvénytelenség oka (bírói beavatkozással) kiküszöbölhető, hanem akkor is, ha az érvénytelenségi ok; – nem jelentős súlyú; – az időmúlás folytán utóbb elenyészett vagy jelentőséget veszített (ld. „faktikus” szerződések); – vagy más okból az érvénytelenség egyéb jogkövetkezményeinek alkalmazása különös nehézségbe ütköznék.

Elengedhetetlennek látszik a Ptk. XXI. Fejezetének világosabb szerkezeti tagolása is. Különösen zavaró a Ptk. 237. § (2) bekezdés megfogalmazása, amely a „hatályossá nyilvánítás”, illetve az „érvényessé nyilvánítás” közötti alapvető elvi különbséget „összemossa”, a következményeit pedig kifejezetten tévesen tünteti fel. Célszerű és indokolt az ügyési semmisségi kereset Ptk.-ba való beépítése, ehhez kapcsolódóan lehetne rendelkezni – amennyiben polgári jogintézményként létjogosultsága megmarad – az állam javára való marasztalásról.

Az érvénytelenség szabályainak, jogkövetkezményeinek a törvényszerkesztés során „fogyaszthatóbbá (publikusabbá)” tétele az igények érvényesítését és az ítélezés helyzetét is nagymértékben könnyítené.

A tanulmány nem kíván szereptévesztő lenni, és a szerzője is szeretné elkerülni annak halvány látszatát is, hogy a kodifikátor szerepében tetszelegne, mégis adott esetben elképzeléseink egyértelműbb bemutatását szolgálja, ha gondolatainkat a normaszöveg formájában fejezzük ki.

„XXI. Fejezet
Az érvénytelenség

Ptk. 234. § (1) A semmis szerződés érvénytelenségére – ha a törvény kivételt nem tesz – bárki, akinek erre jogi érdekeltsége van határidő nélkül hivatkozhat. A semmisség megállapításához kü-

lön eljárásra nincs szükség, a szerződés semmisségét a bíróság hivatalból észleli.

(2) Az ügyész keresetet indíthat a semmis szerződéssel a közérdekben okozott sérelem megszüntetése érdekében a szerződés semmisségének megállapítása iránt.

(3) A bíróság az ügyész indítványára az állam javára ítélni meg azt a szolgáltatást, amely a tiltott, a jó erkölcsbe ütköző szerződést kötő, továbbá az egyébként csalárd módon eljáró félnek járna vissza.

Ptk. 235. §–236. § A megtámadható szerződésre vonatkozó törvényszöveg módosítása nem szükséges.

Ptk. 237. § (1) Az érvénytelen szerződésre jogot alapítani nem lehet, kivéve, ha a bíróság a szerződést érvényessé nyilvánítja.

(2) Az érvénytelen szerződést a bíróság a szerződés megkötésének időpontjára visszamenő hatállyal érvényessé nyilvánítja, ha

- a) az érvénytelenség oka megszüntethető,
- b) az érvénytelenség oka nem jelentős súlyú, vagy
- c) az időmúlás folytán utóbb elenyészett vagy jelentőségét veszítette.

(3) Érvénytelen szerződés érvényessé nyilvánítása esetén a szerződő felek a szerződésszegésért úgy felelnek, mintha a szerződés kezdettől fogva érvényes lett volna.

Ptk. 238. § (1) Érvénytelen szerződés esetében – ha a bíróság a szerződést nem nyilvánította érvényessé – a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet kell visszaállítani.

(2) Ha a szerződéskötés előtt fennállott helyzetet nem lehet visszaállítani, a bíróság a szerződést a határozathozatalig terjedő időre hatályossá nyilvánítja. Ebben az esetben rendelkezni kell az ellenszolgáltatás nélkül maradó szolgáltatás ellenértékének megtérítéséről.

Ptk. 239. § A szerződés részbeni érvénytelensége esetén az egész szerződés csak akkor dől meg, ha a felek azt az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg. Az érvénytelen szerződési kikötésre az érvénytelenség jogkövetkezményeit (Ptk. 237–238. §) kell alkalmazni.

Ptk. 240. § (1) A bíróság az érvénytelenség jogkövetkezményeit a felek kérelmeitől eltérő módon is rendezheti, nem alkalmazhat azonban olyan megoldást, amely ellen mindegyik fél tiltakozik.

(2) Az a fél, aki az érvénytelen szerződés megkötése során felróhatóan jár el, köteles a másik fél ebből eredő kárát megtéríteni.

(3) Az érvénytelen szerződés alapján nyújtott vagyoni előnyök visszatérítése során a jogalap nélküli birtoklásra vonatkozó szabályokat is megfelelően alkalmazni kell.

(4) Aki érvénytelen szerződés fennállásában jóhiszeműen bízott, a felektől a szerződés megkötéséből eredő kárának megtérítését követelheti, ha azonban az érvénytelenség az egyik fél magatartására vezethető vissza, a bíróság a másik fél marasztalását mellőzi. Ha a felek valamelyike a harmadik személlyel szemben rosszhiszemű volt, teljes kártérítéssel tartozik akkor is, ha az érvénytelenség nem az ő magatartására vezethető vissza. Ezt a kártérítést a szerződés teljes vagy részleges hatályban tartása útján is nyújthatja”.

IV. Az érvénytelenséggel összefüggő egyéb joggyakorlati kérdések

A tanulmány a szerződés érvénytelenségének további joggyakorlati kérdéseivel – a terjedelmi korlátokra is tekintettel – érintőlegesen kíván foglalkozni, mégis úgy vélem, a kodifikáció során a felvetések figyelemfelhívóak lehetnek. Kifejtésemet nem az érvénytelenségi okok és az érvénytelenség jogkövetkezményeinek metodikájához, logikai rendszeréhez igazodóan teszem meg, hanem csak abban a körben, ahol a jogalkalmazói tapasztalatok szerint a jogalkotói beavatkozás megfontolása felmerülhet.

1. A szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnő aránytalansága

A szerződés jogi jelenség, az értelmét adó gazdasági tartalom – az árucseré – tulajdonságait azonban szükségképpen magán

hordozza. Az árak (szolgáltatások) teljes értékegybeesése a csereviszonyokban a legritkább esetben valósul meg, az érték-egyenlőségtől való kisebb eltérések az árúviszonyok természetes velejárói. A jogi beavatkozás csak akkor merülhet fel, ha a nagyfokú eltérés miatt az egyenértékűség különösen durva sérelmet szenved.

A Ptk. 201. § (2) bekezdése ugyan feltűnően nagy értékkülönbségről rendelkezik, a joggyakorlat azonban az érvénytelenség szempontjából valójában a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékaránytalanságát vizsgálja. A szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között kimutatható értékkülönbséget a szolgáltatás valóságos (piaci forgalmi) értékéhez arányosítja, az így kapott viszonyszám százalékos formában kifejezett nagyságrendje utal az értékaránytalanság mértékére. Azt, hogy az értékaránytalanság mikor minősül feltűnően nagyknak jogszabályok nem írják elő, hanem a bírói gyakorlat – meghatározóan a Legfelsőbb Bíróság PK 267. számú állásfoglalása – alakított ki ezzel kapcsolatos szempontokat. A tapasztalatok szerint általában az értékaránytalanság akkor minősül feltűnően nagyknak, ha – az eset körülményeitől függően, a kollégiumi állásfoglalásban írt szempontokat mérlegelve – a 30–50%-ot meghaladja, vagyis az aránytalanságnak, nem az értékkülönbség abszolút összegének kell feltűnően nagyknak lenni.

A joggyakorlat az érvénytelenségi okot a forgalmi viszonyok alakulásához igazodóan differenciáltan alkalmazza.

– Az értékaránytalanság megítélése körében vizsgálni kell a szerződéskötés összes körülményét, a szerződés egész tartalmát, az ügylet jellegéből fakadó sajátosságokat. A szolgáltatás érték-meghatározása során nem a műszaki érték, hanem a kereslet-kínálat viszonyai által alakított piaci, forgalmi érték az irányadó (különösen gépkocsi, egyéb tartós használatra rendelt dolgok, házasingatlan esetében). Különös körülménnyel kell eljárni, amikor a nyújtott szolgáltatás dologösszesség, vagy komplexen a dolog és az arra vonatkozó jogosultságok együttese. Így pl. vendéglátó ipari egység (étterem, italbolt), kereskedelmi egység (üzlet, butik, gazdabolt stb.) átruházása esetén a jogesetek szerint nemcsak az átadott álló- és forgóeszközök együttes összértéke az irányadó, hanem az is, hogy az átadó meghatározott helyen, meghatározott forgalmi üzletkört, vevőkört, vagyis az üzletszerű tevékenység tárgyi és személyi feltételeit adja át.³⁵

– A feltűnő aránytalanság miatti érvénytelenség objektív tényen alapul, a felek magatartása, jó- vagy rosszhiszeműségük elvileg közömbös. Ez a hazai joggyakorlatban olyan jelenségekhez vezetett, amelyek visszaélésszerű joggyakorlásra utaltak, a PK 267. számú állásfoglalás szerint. „A jogszabály alkalmazása során azonban – elsősorban az állampolgárok ügyleteiben, különösen az ingatlanokra, a műszaki cikkekre vonatkozó adásvételi ügyleteknél, az egyes lakossági szolgáltatások körébe tartozó vállalkozási szerződéseknél – tapasztalható olyan törekvés, hogy az értékviszonyokat jól ismerő szerződő fél (esetenként azért, hogy a hátralevő ellenszolgáltatástól szabaduljon), a feltűnően nagy értékkülönbségre alapított megtámadással a másik fél rovására indokolatlanul kedvezőbb ellenszolgáltatás elérésére törekszik. Van példa arra is: különösen nagy értékű ügyleteknél könnyelműen vállalnak a felek kötelezettségeket, mert arra számítanak, hogy a feltűnő értékaránytalanság kiküszöbölése során a bíróság számukra előnyös módon fogja meghatározni a szerződés alapján teljesítendő szolgáltatásokat. Mindezek a forgalom biztonsága, a szerződésekbe vetett bizalom ellen ható tényezőkké válhatnak”. A bírói gyakorlat ezért a törvény szerint objektív jogintézményt nem mentesítette bizonyos szubjektív elemektől. Az egyik döntés szerint, ha a vevő valamely ingatlan tulajdonjogának megszerzéséhez – számolva a forgalmi értéket meghaladó vételárral is – következetesen ragaszkodik, az adásvételi szerződés létrejöttéhez való fokozott érdeklődése folytán feltűnő értékaránytalanságra hivatkozással a szerződést csak egészen kirívóan nagy értékaránytalanság mellett támadhatja meg.³⁶ Ugyancsak kirívó értékkülönbség mellett lehetséges a feltűnő értékaránytalanság megállapítása, ha az eladó a forgalmi érték ismeretében az ár-

ku során tudatosan engedve fogadta el a vevő vételi ajánlatát.³⁷ Sajátosan alakul a helyzet, ha a szolgáltatás meghatározása árverés keretében történik. Az árverési vételár ún. versenyár, amelyet az árverésen résztvevők tudatosan, az esetleges objektív aránytalanság lehetőségével is számolva alakítanak ki. Ezért abban az esetben, ha az árverés a forgalmi érték körüli, vagy annál alacsonyabb értékről indul – tehát, ha a kiképzési ár nem feltűnően magas a forgalmi értékhez képest –, a megkötött szerződés a szolgáltatás és ellenszolgáltatás feltűnően nagy értékkülönbségére alapítva eredményesen nem támadható.³⁸

– A bírói gyakorlat a feltűnő aránytalanságot a családjogi vagyoni megállapodásokra is alkalmazza, e körben azonban különös jelentőséget tulajdonít a szubjektív mozzanatoknak. A házastársakat a közös vagyonuk megosztása során nem csupán vagyoni, hanem más: személyes szempontok is vezetik (pl. kiskorú gyermekük érdeke, vagy hogy vagyoni vitájukat mielőbb rendezzék), a házastársak közötti, a vagyoni viszonyaik rendezésére vonatkozó szerződés feltűnő értékaránytalanság címén való megtámadása ezért csak egész kivételesen lehetséges.³⁹ A tartási szerződés pedig feltűnő aránytalanság címén gyakorlatilag nem támadható, a szerződés megkötésének időpontjában ugyanis nem lehet megállapítani, hogy az átruházott vagyon értéke és a később teljesítendő tartás értéke hogyan viszonyul majd egymáshoz.⁴⁰

A Ptk. 1997. évi módosítása során – jórészt a joggyakorlati tapasztalatokra is figyelemmel – felmerült a feltűnő aránytalanság újraszabályozásának kérdése, közelebbről az, piacgazdasági viszonyok között szükséges-e az értékviszonyok jogi védelme, indokolt-e az árak „bírói kontrollja”; illetve helyes-e az, hogy a feltűnő aránytalanság mindkét fél szubjektumától (felróhatóságától) függetlenül, objektív szankcióként érvénytelenséget okozzon. Jogalkotói beavatkozásra végül is nem került sor, ezt követően azonban az utóbbi években a jogirodalom – a joggyakorlat anomáliáiból ihletet merítve – többször és behatóan foglalkozott a feltűnő aránytalanság elméleti kérdéseivel (eredetével, természetével, létének indoklásával).⁴¹

Véleményem szerint – az üzletszerű gazdálkodással kapcsolatos jogviták tapasztalati alapján – a feltűnő aránytalanság miatti érvénytelenségi ok az újabb kodifikáció során megőrzendő jogintézmény, azonban jelentősebb jogalkotói korrekció szükségesnek látszik.

– A Ptk. ellentmondásos szövegezését meg kell szüntetni, és az „értékkülönbség” kiiktatásával az „értékaránytalanságnak” kell kizárólagosan jelentőséget tulajdonítani.

– A feltűnő aránytalanság alkalmazása különösen indokolt lehet a gazdálkodó szervezet és a fogyasztó közötti ún. fogyasztási szerződésben: A tisztességtelen szerződési kikötés érvénytelensége fogyasztási szerződéseknél (egyes szerződéskötés esetén is) a felek egyenjogúságát, a gyengébb fél védelmét, a szerződés „igazságosságát” hivatott biztosítani, a szerződés tartalmát adó számos kikötés közül azonban egyedül éppen az árkikötés esetleges „tisztességtelensége” esetén nem alkalmazható. A Ptk. 209/B. § (5) bekezdése szerint ugyanis a tisztességtelen szerződési feltételekre vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók a szolgáltatást és ellenszolgáltatást meghatározó szerződési kikötésre, ha annak szövegezése egyértelmű és mindkét fél számára érthető. A joggyakorlat oldaláról is egyetértünk H. Beale véleményével: „A nyugati országokban – így Angliában is – számos olyan technika alakult ki, amelyek segítségével a fogyasztót tájékozódhat a piaci ákról – mint pl. a használt autók, ingatlanok esetében –, ezért a nyugati országok között csak néhány olyan ország (Franciaország, Ausztria, Olaszország, Németország) van, ahol a fogyasztó elállhat a szerződéstől azon az alapon, hogy az ár méltánytalan, vagy a magyar jogi terminológiával élve feltűnő értékaránytalanság van a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között. Az átalakulás korszakát élő közép-európai gazdaságokban sokkal nehezebb dolga van a fogyasztónak annak megítélésében, hogy a hirtelen liberalizált piacon mi a reális, tisztességes ár. Ez a tény indokolttá teszi – legalábbis az átmenet idejére – a

feltűnő értékaránytalanságra alapozott megtámadási jog megtartását”.⁴²

Véleményem szerint a *fogyasztási szerződése*kben a feltűnő aránytalanságot *objektív tényállásként* kellene meghagyni, a korrigált hagyományos megfogalmazásban: „Ha a gazdálkodó szervezet és fogyasztó közötti szerződésben a szolgáltatás és ellenszolgáltatás között a szerződés megkötésének időpontjában feltűnően nagy az aránytalanság, a fogyasztó a szerződést megtámadhatja”.

– A feltűnő aránytalanság *bármely* (bármik között létrejövő) vagyonjogi *szerződéses jogviszonyban* általános jogi eszközként is fenntartható. Ebben a szélesebb körben azonban eddigi objektív jellege nem tartható fenn, hanem szubjektív tényállási feltételeket indokolt támasztani. Valójában a másik szerződő félnek az uzsorát el nem érő kihasználása – tapasztalatlansága, tudatlansága, üzletkötési járatlansága – esetén alkalmazható feltéve, ha a sérelmet szenvedett a szerződés megkötésénél körülmények között, kellő gondossággal járt el. Ebben a körben hasznosíthatók a Nemzetközi Kereskedelmi Szerződések UNIDROIT alapelveinek 3.10. cikkében részletezett körülmények. Elképzelhető ebben az általános formában a feltűnő aránytalanságnak a tévedés egyik nevesített a eseteként való szabályozása is (a klasszikus „*laesio enormis*” elvre emlékeztetően): „Ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között a szerződés megkötésének időpontjában feltűnően nagy az aránytalanság a sérelmet szenvedő fél a szerződést megtámadhatja, feltéve, hogy az aránytalanságot a másik fél okozta vagy felismerhette. Nem hivatkozhat feltűnő aránytalanságra az, aki az aránytalanságról tudott vagy azt kellő gondossággal mellett felismerhette volna”.

A feltűnő aránytalanság általános (szubjektív) és a fogyasztási szerződésekben irányadó (objektív) változata nem egymást kizáró, hanem egymást kiegészítő jogi eszközként egymás mellett harmonikusan alkalmazható lenne.

– Kétségtelen, amennyiben a feltűnő aránytalanság önállóan szabályozott formában megszüntetésre kerülne, akkor az értékaránytalanságból eredő jogsérelmek orvoslására a joggyakorlat a Ptk. más jogintézményeit alkalmazná. Véleményem szerint nem lenne szerencsés, ha ez a nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző szerződés, a tévedés (megtévesztés) miatti megtámadhatóság, vagy a tájékoztatási (együttműködési) kötelezettség alkalmazási területének indokolatlan kitérítéséhez vezetne.

2. Az álképviselő

A hatályos törvényi szabályozás szerint, ha valaki más nevében anélkül tesz jognyilatkozatot, hogy erre nézve felhatalmazással rendelkezne, vagy az üzleti felhatalmazáson alapuló képviselői jogkörét túllépi, álképviselőként tett jognyilatkozata a képviseltre nézve érvénytelen. Az álképviseléssel összefüggő érvénytelenségi problémák túlnyomó többségben gyakorlatilag a jogi személy szervezeti képviseletét érintik. A szervezeti képviselet sajátossága, hogy a törvényes képviselő az ügyek meghatározott csoportjára nézve a jogkörét a szervezet más dolgozóira, tagjaira átruházhatja, így pl. a gazdasági, szakmai vezető vagy az anyagbeszerző a körülhatárolt ügyekben jogosult a gazdálkodó szervezet képviseletére. A képviselői jog túllépését (vagy az esetek nagy részében a hiányát) külső harmadik személy képtelen felismerni, észlelni. Különösen az üzleti életben kötött szerződések körében védi a joggyakorlat a harmadik jóhiszemű személy jogait, és vélelmezi, hogy a gazdálkodó szervezetnek azok a dolgozói, akik beosztásuknál fogva általában üzleti tárgyalásokat folytatnak, szerződéseket kötnek, az adott jognyilatkozat megtételére is képviselői jogosultsággal rendelkeznek (látszaton alapuló képviselő).⁴³ A jogalkalmazás kiterjesztően értelmezi azt a lehetőséget is, hogy az álképviselő eljárását a képviselt utólag – akár ráutaló magatartással – jóváhagyhatja.⁴⁴ Amennyiben pedig az álképviselő nyilatkozata mégis érvénytelen, akkor az álképviselő kártérítéssel tartozik [Ptk. 221. § (2) bekezdés], ha viszont az álképviselő a gazdálkodó szervezet valamelyik alkalma-

zottja volt, akkor egy más törvényhely [a Ptk. 348. § (1) bekezdés] folytán az alkalmazott károkozásáért – amit adott esetben álképviselőkénti eljárásával okozott – a munkáltató köteles helytállni. Az üzleti forgalomban ezért az alkalmazott álképviselő eljárásáért a külső harmadik jóhiszemű személyek irányában a munkáltató gazdálkodó szervezet tartozik helytállással.⁴⁵

A joggyakorlati tapasztalatok alapján célszerűnek látszik a *vélelmezett képviselet* [Ptk. 220. § (1) bekezdés] *körének bővítése* a jogi személy minden olyan dolgozója, tagja tekintetében, akik beosztásuknál fogva rendszeresen tárgyalásokat folytatnak és a kívülállóak a munkáltató, illetve a szervezeti képviselője eljárásából alapos okkal következtethetnek arra, hogy az illető személyeknek az adott intézkedések, jognyilatkozatok megtételére képviselői jogosultságuk van (pl. a cég pecsétjével rendelkeznek). Megfontolható továbbá annak törvényi rögzítése, hogy a jogi személyek relációjában a képviselői jog korlátozása külső harmadik személyek irányában hatálytalan (más szóval a képviselői jog túllépése miatti érvénytelenség ebben a körben nem lenne alkalmazható).

3. A biztosítéki célú tulajdonszerzés érvénytelenségi megítélése

Az ebbe a körbe tartozó ügyek közös gazdasági háttere, hogy az egyik fél pénzeszközökhöz – hitelhez – kíván jutni, a másik fél a hitelnyújtáshoz biztosítékként valamely vagyontárgy tulajdonjogának megszerzését, vagy ennek lehetőségét köti. A gazdasági szándék többféle jogi konstrukcióban jelenik meg.⁴⁶

a) Az egyik szerződő fél úgy jut pénzeszközökhöz, hogy a tulajdonában álló nagyértékű dolgot (ingatlant, gépeket, berendezést stb.) értékesíti, a vételárat a másik szerződő féltől egy összegben kézhez kapja, ugyanakkor az adásvétellel egyidőben egy újabb, az eladott dolog visszavásárlására vonatkozó olyan adásvételi szerződést kötnek, ahol a korábbi eladó, most már visszavásárló vevő a dolog vételárát az eredeti vételárhoz képest megnövelt vételáron, de részletekben köteles megfizetni, és a visszavásárolt dolog tulajdonjogát akkor szerzi meg, amikor az utolsó részletet is kiegyenlítette. Az adott jogi konstrukció tulajdonképpen egy egyszerű adásvétel, majd ezzel egyidőben az eladott dolog visszavásárlására irányuló tulajdon-fenntartásos részletvétel.

Nem értek egyet azzal a bírói megítéléssel, amely a jogi konstrukciót kölcsönszerződésnek minősíti, az adásvételre, illetve visszavásárlásra vonatkozó részében pedig színlelt, ezért semmis szerződésnek tekinti. Valójában a közgazdasági értelemben vett hitelezésnek nem egyetlen jogi megfelelője a „kölcsönszerződés”, hanem a felek az üzleti-gazdasági szándékukat más jogi formában, más szerződéses konstrukcióban is megvalósíthatják, anélkül, hogy bármit is színlelnének. Valójában a felek adott esetben a hazai, és nemzetközi joggyakorlatban elterjedt, ún. *visszlízing* („*sale and lease back*”) – mindenütt érvényesként elfogadott – jogi konstrukciót alkalmazták. A lízing (*visszlízing*) lényege éppen a biztosítéki célú tulajdonszerzés a hitelezés időtartamára. A visszlízing esetében az adásvételi szerződésnek, mint szabadon választható jogi formának a gazdasági motivációja – a kauza – a hitelhez jutás, a szó gazdasági értelmében.

A Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntésében fejtette ki, hogy a biztosítéki célú vételi jog kikötése nem színlelt, nem a zálogjog megkerülését szolgálja, hanem érvényes szerződési kikötés lehet: „Nincs akadály annak, hogy a dolog tulajdonosa vételi jogot engedjen annak a hitelezőnek a javára, aki olyan személynek nyújtott hitelt, akire tekintettel vállalta ennek a biztosítéknak az adását. A jogszabály rendelkezései nem tiltják azt sem, hogy a tulajdonos a vagyontárgyat úgy kösse le biztosítékként, hogy feltételtől függő vételi jog engedésével a későbbi fizetés elmaradása esetére az ingatlan tulajdonjogának megszerzését a hitelező számára lehetővé tegye. ...zálogjog létesítése nélkül biztosítéki rendeltetéssel történt a vételi jog engedése az alperesnek. A szerződés nem volt színlelt, mert nem zálogjog létesítésére, hanem vételi jog biztosítására irányult a felek szerződési nyilatkozata.

b) A másik többször előforduló eset, amikor a felek a hitelezéshez valóban kölcsönszerződést kötnek, amelyet a kölcsönbe-

adó rendszerint ingatlanra vezetett *jelzálogjoggal biztosít*, de *emelt* a biztosítékként leköötött ingatlanra kiköti nemfizetés esetére a *vételi jogot is*. Ehhez kapcsolódóan kétféle közelítéssel lehet találkozni: a vételi jog gyakorlása esetén a vételár nem a dolog értékéhez, hanem az éppen aktuálisan fennálló, még fennmaradó tartozás összegéhez igazodik, vagy pedig a felek a vételárat a dolog valós, reális értékében határozzák meg.

Tulajdonképpen a vételi jog kikötéshez hasonló eset az is, amikor a kölcsönszerződéssel egyidejűleg a felek adásvételi szerződést is kötnek, amelyben az adós az ingatlanát (lakását) eladja a kölcsönbe adónak azzal, hogy az adásvételi szerződés későbbi időpontban csak akkor lép hatályba, ha az adós a kölcsönt nem fizeti vissza. A feltételtől függő adásvétel ez esetben is biztosítéki szerepet tölt be. Az alapvető kérdés, hogy a jelzálogjog mellett érvényes-e a vételi jog kikötés, illetve a feltételtől függő adásvétel.

A Ptk. 263. § (1) bekezdése értelmében a kielégítési jog megnyílt előtt létrejött az a megállapodás, amely szerint a jogosult a kötelezettség teljesítésének elmulasztása esetén megszerzi a zálogtárgy tulajdonjogát, semmis [korábban a Ptké. 47. § (3) bekezdése tiltotta az ilyen tartalmú megállapodást]. Kérdés, hogy a vételi jog gyakorlása sérti-e a Ptk. 263. § (1) bekezdését. A vételi jogot ugyanis a felek már az eredeti szerződésben kikötik, a hitelező a vételi jogot azonban csak a kielégítési jog megnyílt után, a kötelezett nemteljesítése esetén gyakorolja, az adásvételt a később gyakorolt egyoldalú jognyilatkozat hozza létre, amelynek alapján a jogosult a zálogtárgy tulajdonjogát megszerzi.

A Legfelsőbb Bíróság egyik közzétett döntésében⁴⁸ arra az álláspontra helyezkedett, az rendelkezés célja annak megakadályozása, hogy a zálogtárgy tulajdonjoga a követelés fejében a nélkül legyen megszerezhető, hogy a felek a zálogtárgy valóságos szerződési értékét meghatározták volna. „A jogszabályban írt tartalmú megállapodás nyilvánvalóan *azért tilos*, mert a hitelező az addig esetleg törlesztett részleteket figyelmen kívül hagyva, *elszámolási kötelezettség nélkül*, a zálogtárgy valóságos értékének meghatározása nélkül szerezhetné meg a fennálló követelése fejében a zálogtárgy tulajdonjogát, amely a kötelezett hátrányos helyzetének kihasználására vezethet”. Miután adott jogesetben a felek nem abban állapodtak meg, hogy a zálogjoggal terhelt ingatlan tulajdonjoga a hitelezőre a még fennálló követelés fejében száll át, hanem a felek a vételi jogra vonatkozó szerződést írásba foglalták, abban az egyes ingatlanokat és a vételár összegét pontosan meghatározták, ezért a szerződés érvényesen jött létre.

Véleményem szerint az álláspont vitatható. A vételi jog gyakorlása ugyanis valóban a kielégítési jog megnyílt után történik, maga az adásvétel is ezután jön létre, mégis a vételi jog egyoldalú hatalmasság és nem kölcsönös megállapodás, a zálogtárgy tulajdonjogának későbbi megszerzését lehetővé tevő kölcsönös megállapodás a kielégítési jog megnyílt előtt, az eredeti szerződésben biztosított vételi joggal keletkezett. A zálogtárgy tulajdonjogának megszerzése során továbbá valójában nem egy, hanem két törvényi tilalomra kell figyelemmel lenni. A Ptk. 263. § (1) bekezdése az ellenérték meghatározásának módjától *függetlenül tiltja* a kielégítési jog megnyílt előtti olyan megállapodást, amely a kötelezettség teljesítésének elmulasztása esetére a zálogtárgy tulajdonjogának megszerzésére irányul. A Ptk. 265. § (2) bekezdése szerint pedig semmis a zálogjog megszünése előtt kötött megállapodás, amely a jogosultat az elszámolási kötelezettség alól mentesíti. A Legfelsőbb Bíróság eseti döntésében közzétett álláspont véleményem szerint csak azokat a megállapodásokat minősíti érvénytelennek, amelyek a Ptk. 265. § (2) bekezdésébe ütköznek, és a dolog valóságos értékével való elszámolás alól mentesítik a hitelezőt.⁴⁹

Az ilyen típusú szerződéseknek különösen nagy jelentősége van a bankkölcsön szerződések körében. Véleményem szerint nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a tőkehiány miatt a hitelek felvételére a gazdasági kényszer igen nagy, ebben a körben a felek a gazdasági erőpozíciójukat tekintve nincsenek egyenlő

helyzetben, a hitelintézetek tipikusan általános szerződési feltételeket alkalmaznak, és a blankettaszerződéseikben a biztosítéki célú tulajdonszerzés indokolatlan egyoldalú eseteit kötik ki.

Az mindenesetre egyértelműen megállapítható, a jelzálogjog melletti vételi jog kikötés – és más hasonló tartalmú adásvétel – mindenképpen semmis, ha a vételár nem a biztosítékul leköötött dolog valós forgalmi értékéhez igazodik, hanem az adós aktuálisan fennálló kölcsöntartozása összegének felel meg.

Az érvénytelenség jogkövetkezménye szempontjából ugyanakkor a Ptk.-ban főszabályként rögzített részleges érvénytelenség alkalmazható. Véleményem szerint egy olyan kölcsönszerződés esetében, ahol a kölcsön visszafizetését az adós ingatlanára vezetett, az ingatlan-nyilvántartásba is bejegyzett jelzálogjog biztosítja, az érvénytelen (semmis) vételi jog kikötése ellenére egyértelműen megállapítható, hogy a felek az ilyen módon biztosított pénzkölcsön szerződést a semmis kikötés nélkül is megkötötték volna.

c) A leggyakrabban előfordult ügyekben a biztosítéki célú tulajdonszerzés úgy jelentkezett, hogy a gépkocsit értékesítő – gazdasági értelemben hitelt nyújtó – gazdasági társaság a részletek fizetésének elmulasztása esetére „vételi jogot” kötött ki a szerződésben. Zálogjogot a gépkocsira nem kötött ki, tehát a zálogjog-vételi jog ütközése nem merült fel, ugyanakkor a szerződésben olyan kikötés szerepelt, amely szerint a vételi jog gyakorlása esetén a vételár a vevő aktuális hátralékos tartozásával egyezik meg (jöllehet a kikötés ellentétes az ugyanezen szerződés más kikötésében részletezett elszámolási szabályokkal). A blankettaszerződésbe foglalt szerződési konstrukció (országosan is) többféle érvényességi problémát is felvetett.

– Az eladó Kft. az eljárások során hivatkozott a megkötött szerződés azon pontjára, amely a vevő szerződésszegése esetére kifejezetten *vételi jogot* – és nem *visszavásárlási jogot* – kötött ki, amit azzal támasztott alá, nem volt célja a jármű visszavásárlása, hanem a vételi jogot a szerződés biztosítékul kívánta érvényesíteni. A Csongrád Megyei Bíróság a Gf. 40. 001/1998/3. számú ítéletében ezzel kapcsolatban azt fejtette ki, a felek a szerződésük tartalmát a Ptk. 200. § (1) bekezdése folytán szabadon állapíthatták meg abban a vonatkozásban is, hogy a felperes – az alperes szerződésszegése esetére – olyan egyoldalú „hatalmasságot”, alakító jogot kötött ki a maga számára, amelynek alapján egyoldalú jognyilatkozattal a gépkocsit az alperestől megvásárolhatta. A felek által a szerződés tartalmává tett kikötés azonban nem a felek által adott elnevezése, hanem aszerint kell minősíteni, hogy tartalma szerint a Ptk. mely jogintézményének felel meg. A vételi jog és a visszavásárlási jog jogintézményeiben közös, hogy a jogosult mindkét esetben egyoldalú jognyilatkozattal szerződést – adásvételt – hoz létre. A különbség abban áll, a visszavásárlási jog olyan „vételi jog”, amelyet az eladott dolog tulajdonosa az adásvételi szerződéssel egyidejűleg köt ki a maga számára [Ptk. 374. § (1) bekezdés]. Más szóval éppen az az elvi különbség, hogy az egyoldalú hatalmasságot kikötő fél korábban a dolog tulajdonosa volt-e vagy sem. Miután a felperes az adásvételi szerződés időpontjában a gépkocsi tulajdonosa volt, ilyen minőségben kötötte ki azt, hogy alperesi szerződésszegés esetén egyoldalú nyilatkozattal jogosult a gépkocsit visszavásárolni, a szerződés tartalmává tett kikötés tehát tartalmában elnevezésétől függetlenül visszavásárlási jognak felel meg. A két jogintézmény között nem elhatároló ismérv, hogy a jogosult milyen gazdasági célból kötötte ki a vételi jogot, vagy a visszavásárlási jogot. A visszavásárlási jog gazdasági motívuma is lehet az, hogy gyakorlásával a jogosult valamely követelése megtérüléséhez biztosítson fedezetet – vagyis biztosítéki célból kösse ki. A felek szabadon köthetnek ki akár vételi jogot, akár visszavásárlási jogot abból a célból is, hogy a megvett vagy visszavett dolog valamely követelés biztosítékul funkcionáljon. Más kérdés, hogy a szerződési cél, a gazdasági háttérmotívum szempontjából biztosítéki szerepet betöltő dolog jogi értelemben nem a Ptk. XXIII. Fejezetében szabályozott szerződés biztosítékának minősül, hanem az adásvétel

különös nemeként szabályozott visszavásárlási jog (vételi jog) szerint kell elbírálni. A Ptk. 375. § (4) bekezdése szerint pedig a vételi jogra a visszavásárlási jog szabályait kell megfelelően alkalmazni, a felperesi követelés elbírálása szempontjából a jogosultság mikénti minősítése – az elvi felvetésen túl – végeredményben közömbös volt. A Legfelsőbb Bíróság ugyanezen ügyben hozott felülvizsgálati határozatában, Pfv. VII. 22. 239/1998/7. szám alatt a másodfokú döntést tekintetben is mindenben helyes indokai alapján hatályában fenntartotta.

– A blankettaszerződés egyik legirritálóbb kikötése az „*opciós vételár*” meghatározása volt. A megyei bíróság hivatkozott határozata ezzel összefüggésben azt rögzítette, az opciós vételárra vonatkozó kikötés nem azért jogellenes, mert a Ptk. dispozitív szabályaitól eltérően nem az eredeti (eladási) vételárral egyenlő, hanem azért, mert a gépjármű vételárát „a vevőnek az eladó opciós jogának érvényesítése napján fennálló összes tőke- és kamattartozásában” határozza meg. A vételár ilyen kikötés mellett nem a visszavásárolt dologért járó ellenszolgáltatás, a mértéke attól függően változik, hogy az eredeti eladástól számítva mennyi idő múlva kerül sor a jogosultság gyakorlására, illetve a vevő addig milyen összeget törlesztett. Szélsőséges esetben – csekély hátralelkos tartozás mellett – a visszavett gépkocsi reális értéke és a fennmaradó tartozásként megjelölt vételár alapvetően eltérhet egymástól. A kikötés továbbá nem a szolgáltatás-ellenszolgáltatás aránytalanságának kérdését veti fel, az ellenszolgáltatást ugyanis egyszerűen nem a szolgáltatásra tekintettel határozták meg. A blankettaszerződésben szereplő kikötés valójában azt jelenti, hogy a felperes a visszavásárolt gépkocsiját vételárát nem fizet, hanem a tulajdonos a gépkocsiról – az éppen még fennálló tartozása fejében – lemond, függetlenül a szolgáltatás-ellenszolgáltatás értékviszonyától. Ez a rendelkezés az adásvétel, mint jogintézmény lényegétől való alapvető eltérést jelent. Az általános szerződési feltételeket tartalmazó blankettaszerződések esetén különös veszélye van a dispozitív rendelkezések intézményes felretételének („dispozitivással való visszaélés”). A jelenleg hatályos Ptk. 209/B. § (2) bekezdés a) pontja szerint tisztességtelennek minősül az olyan általános szerződési feltétel, amely egyoldalúan és indokolatlanul a szerződésre irányadó lényeges rendelkezésektől jelentősen eltér. A blankettaszerződésnek e pontja tisztességtelen szerződési kikötést tartalmaz, a Ptk. 4. § (1) bekezdés szerinti alapelvet is sérti, ezen túl a szerződés más részével, az elszámolást szabályozó kikötésével ellentétes is. Az érthetetlen, ellentmondó szerződési feltétel semmissé [Ptk. 228. § (3) bekezdés]. A felperes által alkalmazott szerződési blanketta adott pontjában írtaktól eltérően ezért az „opciós” (visszavásárlási) vételár nem a fennálló tőke- és kamattartozással azonos, hanem az újraértékesítési árral egyenlő. A Legfelsőbb Bíróság a Pfv. 22. 239/1998/7. számú határozatában ezzel összefüggésben úgy foglalt állást, „a Ptk. 200. § (1) bekezdése általános szabályként rögzíti a felek szerződéskötési szabadságát, de ez nem értelmezhető akként, hogy a szerződés jogellenes vagy nyilvánvalóan egyoldalú előnyt meghatározó kikötést is tartalmazhat. A másodfokú bíróság a szerződés dispozitivitásával kapcsolatos jogi álláspontját kellően megindokolta, és ezzel a Legfelsőbb Bíróság is egyetért”.

Az ügy elvi szinten felveti, hogy bár általában a tisztességtelen szerződési kikötések a Ptk. értelmében megtámadhatóak, a kirívó, súlyos esetekben a tisztességtelen szerződési kikötés nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző jellege miatt lehet semmissnek is nyilvánítani. Kodifikációs szempontból pedig elgondolkodtató, hogy – a tisztességtelen szerződési kikötések megtámadása iránti perek elenyésző számára is figyelemmel – nem indokoltabb-e ebben a körben inkább a (relatív) semmisség bevezetése.

4. *A társaság szerződés érvénytelensége* a polgári jogon belül is, az általános érvénytelenségi szabályokhoz képest anyagi jogi és eljárásjogi szempontból egyaránt speciálisan szabályozott. A társasági szerződés ugyanis nem egyszerűen kötelmi jogi kapcsola-

tot létesít a szerződést kötő személyek között, ahol valamilyen érvénytelenségi ok esetén az eredeti állapot helyreállítható, hanem a szerződés egy olyan összetett jogi folyamat indító részegysége, amely az elkülönült jogi személy bejegyzéséhez, létrejöttéhez, elkülönült működéséhez, széleskörű gazdasági kapcsolataihoz vezet, és ahol az eredeti állapot helyreállítása – az időközben különböző, nagyszámú hitelezőkkel kötött szerződéses kötelezettségek miatt – lehetetlen. A társasági szerződés érvénytelenségének szabályozása ezért a következő sajátos vonásokat mutatja:

– A jogerős cégbejegyzést követően a társasági szerződés (létesítő okirat) érvénytelenségére nem lehet hivatkozni a Ptk.-ban szereplő, általános érvénytelenségi okok alapján. A társasági szerződés érvénytelenségével kapcsolatban a Gt. 16. § (3) bekezdése kifejezetten rögzíti: „A cégbejegyzést követően a társasági szerződés és annak módosítása érvénytelenségének megállapítására a cégnyilvántartásról, a cégnyilvánosságról és a bírósági cégeljárásról szóló törvény rendelkezései az irányadók”. Az ebben a körben szóba jöhető különös érvénytelenségi okokat az 1997. évi CXLV. törvény (Cgtv.) 48. § (2) bekezdés a)–c) pontjai sorolják fel: – közokiratba foglalásra, ügyvédi ellenjegyzésre nem került sor (alaki hiba); – nem tartalmazza a cég nevét, a tagok nevét, vagyoni hozzájárulását, a cég jegyzett tőkéjét; – nem tartalmazza a cég tevékenységi körét, illetve az jogszabályba ütközik.

A jogszabályhellyel összefüggésben megjegyzendő, érvénytelenségi okot nemcsak a felsorolt adatok tényleges hiánya jelent, hanem az is, ha a szükséges adatok valótlan tartalmúak. Nemcsak az jelent érvénytelenségi okot, ha a szerződésben a tagok neve nem szerepel, hanem az is, ha valótlanul, meghamisítva olyan tagot tüntetnek fel, aki ténylegesen a szerződéskötésben, a társaságban tagként nem vesz részt, esetleg arról nem is tud. Ebben az esetben valójában a fiktív tag részéről a társasági szerződéssel való akarategyezés sem jött létre, konszenzus hiányában pedig a szerződés nem is érvénytelen, hanem létre sem jött. Nemcsak az jelent továbbá érvénytelenségi okot, ha a szerződés egyáltalán nem tartalmazza a tagok vagyoni hozzájárulását, vagy a cég vagyonát, hanem az is, ha a feltüntetett vagyon nem is létezik, vagy pedig annak a tag nem is tulajdonosa, így a cég tulajdonába (vagyonába) sem kerülhet. A cég bejegyzése után is indítható olyan per, ahol a felperes azt állítja, hogy a cég vagyonaként feltüntetett, bevitt vagyontárgy valójában az ő tulajdona, jóllehet a kereset eredményessége a társasági szerződés érvényességére (a cég valós vagyonára) is kihat.

– Amennyiben a társasági szerződés a Cgtv. 48. § (2) bekezdésében írt valamely oknál fogva érvénytelen, és a társasági szerződés „megdől”, ez esetben sem az érvénytelenség Ptk.-ban szabályozott jogkövetkezményeit kell alkalmazni, így különösen az eredeti állapot helyreállításának nincs helye. Érvénytelenség esetén a Cgtv. 48. § (3) és (4) bekezdésében írt speciális jogkövetkezményeket kell alkalmazni. Ezek lényege, hogy a bíróság a határozathozatalig terjedő időpontig a társasági szerződést hatályossá nyilvánítja, és a jogerős ítélet megküldésével a cégbíróságot hívja fel a cég megszüntetnek nyilvánítására. Ezt követően a cégbíróság hoz olyan döntést, amellyel a társaságot megszüntetnek nyilvánítja, és a továbbiakban a jogi személy törlésére (megszüntetésére) végelszámolás, vagy főként felszámolási eljárás eredményeként kerülhet sor. Ezek a rendelkezések azzal kapcsolatosak, hogy a társasági szerződés érvénytelenségének a megállapítása a jogi személyiség fennállta szempontjából csak rész-kérdés, amennyiben tehát a társasági szerződés érvénytelensége megáll, akkor a jogkövetkezmények levonását úgy kell szabályozni, hogy annak eredményeként maga a jogi személy megszüntetésre, felszámolás eredményeként törlésre kerüljön.

– Eljárásjogi szempontból a társasági szerződés érvénytelenségére irányuló pert a Cgtv. 48. § (1) bekezdés szerint csak a cég székhelye szerint illetékes megyei bíróság előtt lehet indítani, illetve csak ez a bíróság hozhat e tárgyban rendelkezést. A társasági szerződés érvénytelenségét tehát csak külön peres eljárásban, a megyei bíróság, illetve jogerős ítéleti felhívása alapján a

cégbíróóság előtt lehet kifogásolni. A társasági szerződés semmisségének sajátosságait elemzi a Legfelsőbb Bíróság is egyik eseti döntésében.⁵⁰

A társasági szerződések *sajátos érvénytelenségi szabályai* arra az esetkörre vonatkoznak, amikor az érvénytelenségi ok következtében az egész szerződés megdőlné, és így a társasági szerződés egészére alkalmazni kellene az érvénytelenségi jogkövetkezményeket. A társasági szerződésekre is az általános polgári jogi szabályozást kell azonban alkalmazni akkor, amikor a kógens polgári jogszabály az érvénytelenség helyett más jogkövetkezményt ír elő. A Ptk. kógens rendelkezésén kívül a társasági szerződések körében különös jelentősége van a Gt.-nek, amely főszabály szerint ma már kógens rendelkezéseket tartalmaz. Amennyiben a társasági szer-

ződés a Ptk., a Gt. (vagy más polgári jogszabály) kógens szabályaitól eltér, a társasági szerződésekre is vonatkozik:

- azok a kógens rendelkezések, amelyek a társasági szerződés kötelező tartalmát írják elő, a társasági szerződésnek akkor is részeivé válnak, ha arról a felek nem rendelkeztek, illetve a szerződésükben a kógens rendelkezésektől eltérő módon állapodtak meg;
- amennyiben a társasági szerződés valamely kikötése kógens tiltó rendelkezésbe ütközik, a társasági szerződésnek ez a kikötése semmis, és nem válik a társasági szerződés részévé („nem írottak” kell tekinteni).

Célszerű és indokolt lehet e vonásokat a törvényi szabályozásban félreterheltenül kifejezésre juttatni.

Kemenes István

JEGYZETEK

- 1 Szmodis Jenő: *Az érvénytelenségi fajták egyes jogági sajátosságairól*. Jogtudományi Közlöny 1997/4. szám.
- 2 Bírósági Határozatok (BH) 1991. évi 2. szám 653. alatti jogeset.
- 3 Bírósági határozatok 1994. évi 4. szám 186. alatti jogeset; 1997. évi 8. szám 391. alatti jogeset. Megemlítendő, hogy a gyakorlatban ellentétes érvek is megfogalmazódtak: Kovács László: *A kontárszerződések kérdésköre*. Magyar Jog 1994/9. szám.
- 4 Bírósági Határozatok 1994. évi 6. szám 329. alatti jogeset.
- 5 Legfelsőbb Bíróság 4/1999. PJE jogegységi határozat, Magyar Közlöny 2000. évi 3. szám.
- 6 Bírósági Határozatok 1999. évi 9. szám 419. alatti jogeset.
- 7 Bírósági Határozatok 1994. évi 7. szám 392 alatti jogeset.
- 8 Bírósági Határozatok 1999. évi 4. szám 175. alatti jogeset.
- 9 Bírósági Határozatok 1996. évi 5. szám 265. alatti jogeset.
- 10 Bírósági Határozatok 1995. évi 6. szám 360. alatti jogeset.
- 11 A bírósági végrehajtásról szóló jogszabályok módosításának téziseiről szóló 2011/2000. (II. 2.) Kormányhatározathoz készült koncepció; 14. tézis, 13. oldal.
- 12 Ld. erről: *Kemenes István: A szerződés megtámadása a Cstv. 40. §-a alapján*. Céghírnök 1999/8. Szám.
- 13 Alkotmánybíróság 74/1995. (XII. 15.) AB határozat, Bírósági Határozatok 1997. évi 9. szám 436. alatti jogeset, Bírósági Határozatok 1999. évi 9. szám 415. alatti jogeset, Legfelsőbb Bíróság XXV. PED.
- 14 Weis Emília: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1969.
- 15 Bírósági Határozatok 1997. évi 10. szám 489. alatti jogeset.
- 16 Bírósági Határozatok 1993. évi 10. szám 604. alatti jogeset.
- 17 Bírósági Határozatok 1996. évi 6. szám 306. alatti jogeset.
- 18 Bírósági Határozatok 1998. évi 9. szám 422. alatti jogeset.
- 19 Közigazgatási–Gazdasági Döntvénytár 1998. évi 1. szám 18. alatti jogeset.
- 20 Bírósági Határozatok 1998. évi 1. szám 18. alatti jogeset.
- 21 Bírósági Határozatok 1997. évi 5. szám 241. alatti jogeset.
- 22 Bírósági Határozatok 1991. évi 3. szám 107. alatti jogeset, 1997. évi 7. szám 439. alatti jogeset.
- 23 Veress László: *Az ügyész szerepe a polgári peres eljárásban*; III/2d) 18. pont; Magyar Jog 1998/1. Szám.
- 24 Bírósági határozatok 1994. évi 7. szám 362. alatti jogeset
- 25 Menyhárd Attila: *A jó erkölcsbe ütköző szerződések érvénytelenségének jogkövetkezményei*; Magyar Jog, 1999. évi 4. szám.
- 26 Bírósági Határozatok 1982. évi 7. szám 298. alatti jogeset.
- 27 Bírósági Határozatok 1991. évi 3. szám 107. alatti jogeset indokolási rész.
- 28 Bírósági Határozatok 1997. évi 9. szám 448. alatti jogeset.
- 29 Benedek Károly–Világgy Miklós: *A polgári törvénykönyv a gyakorlatban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1965. 220–222. oldal. Megjegyzendő, hogy a szerzők – bár ellentmondásos módon – a semmisség hivatalbóli alkalmazását csak az eljárásjogi korlátok között tartották lehetségesnek: „...nincs lehetőség arra, hogy a bíróság az eredeti állapotot a felek akara-

- ta ellenére is visszaállítsa. A Ptk. 237. §-a értelmében a semmisséget ugyan hivatalból kell megállapítani és az érvénytelenség következményeit is hivatalból kell alkalmazni, de csak az eljárási jogszabályok által megszabott keretben. Ha a felek egyike sem érvényesíti a szerződés semmisségén alapuló igényét, a szolgáltatás visszaítélésének nem anyagi jogi, hanem eljárásjogi akadályai vannak”, i. m. 232. oldal.
- 30 Gaál Gábor: *Az eljárási igazságosság a polgári perben*. Magyar Jog 2000. évi 1. szám 24. oldal.
- 31 Gaál Gábor: i. m. 26. oldal. A cikkben hivatkozott Legfelsőbb Bíróság eseti döntés a Bírósági Határozatok 1999. évi 8. számban 372. alatt jelent meg.
- 32 Részletesen: Weis E.: i. m. 131–155. oldal.
- 33 Gaál Gábor: *A szerződési szabadság egyes kérdései, figyelemmel a Ptk. felülvizsgálatára*; Gazdaság és jog, 1998/7–8. szám; Kecskés László: *A szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékaránytalanságának problémái a szerződési jogban I.*; Magyar Jog 1999. évi 2. szám.
- 34 Bírósági Határozatok 1991. évi 1. szám 18. alatti jogeset, 1999. évi 9. szám 415. alatti jogeset.
- 35 Csongrád Megyei Bíróság Gf. 40. 080/1995; Gf. 40. 291/1994. szám.
- 36 Bírósági Határozatok 1994. évi 4. szám 187. alatti jogeset.
- 37 Bírósági Határozatok 1990. évi 2. szám 57. alatti jogeset.
- 38 Bírósági Határozatok 1993. évi 3. szám 165. alatti jogeset.
- 39 Bírósági Határozatok 1994. évi 10. szám 537. alatti jogeset.
- 40 Bírósági Határozatok 1995. évi 11. szám 644. alatti jogeset.
- 41 Vékás Lajos: *Autópálya-használati szerződések és a Ptk. 201. § (2) bekezdése*. Magyar Jog 1998. évi 6. szám. Kovács Kázmér: *A Ptk. 201. § (2) bekezdés védelmében*. Magyar Jog 1998. évi 7. szám. Lajer Zsolt: *A feltűnő értékaránytalanság tilalmáról*. Magyar Jog 1999. évi 2. szám. Kecskés László és munkaközössége: *A szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékaránytalansági problémái a szerződési jogban I–II*. Magyar Jog 1999. évi 2., 3. szám.
- 42 Hugh Beale–Fazekas Judit: *Szavatossági szabályok az angol, a magyar és az európai jogban*. Jogtudományi Közlöny 1997. évi 12. szám 520. oldal.
- 43 Bírósági Határozatok 1994. évi 2. szám 96. alatti jogeset.
- 44 Bírósági Határozatok 1993. évi 3. szám 181. alatti jogeset, 1994. évi 9. szám 501. alatti jogeset.
- 45 Bírósági Határozatok 1994. évi 2. szám 96. alatti jogeset.
- 46 A joggyakorlati probléma többirányú jogirodalmi közelítéseket indukált: Szabó Gábor Zoltán: *A visszavásárlási joggal kombinált adásvételi szerződésről*. Gazdaság és Jog 1998. évi 3. szám. Gárdos István: *A biztosítéki célú tulajdon-átruházásáról*. Gazdaság és Jog 1998. évi 6. szám. Szabó Gábor Zoltán: *A visszavásárlási joggal kombinált adásvételi szerződésről*. Gazdaság és Jog 1998. évi 10. szám.
- 47 Bírósági Határozatok 1999. évi 10. szám 452. alatti jogeset.
- 48 Bírósági Határozatok 1998. évi 7. szám 350. alatti jogeset.
- 49 Ld. erről: *Kemenes István: A jelzálog és vételi jog érvényességéről*. Céghírnök 1997. évi 11. szám.
- 50 Bírósági Határozatok 1998. évi 11. szám 549. alatti jogeset.

Hírek

A koncepció vitái

A következőkben az új Polgári Törvénykönyv koncepciója (vö.: Magyar Közlöny 2002. évi 15. szám II. kötet) néhány vitájáról számolunk be röviden:

1. 2002. március 5-én a Volán Egyesülés, illetve tagvállalatai vezetői és képviselői (főként jogtanácsosok és ügyvédek)

feltették ki véleményüket *Sáriné dr. Simkó Ágnes* (miniszteri biztos, az Igazságügyi Minisztérium Polgári Jogi Kodifikációs Titkárságának vezetője) bevezető előadását követően az új Polgári Törvénykönyv koncepciójáról.

Felhívták a figyelmet az angolszász szerződési modellek, új szerződéstípusok, bizalmi kéz, tejjeségi klauzula stb. elterjedé-

sére, valamint arra a tényre, hogy a részletező angolszász típusú – gyakran angol nyelvű – szerződések már a magyar üzleti partnerek egymás közötti viszonyában is gyakorivá váltak.

Nem értettek egyet a megbeszélés résztvevői azzal a gyakorlattal, hogy a Ptk.-ban szereplő egyes fogalmakat más jogszabályok eltérő tartalommal használnak [Vö. ART 1. § (7) bekezdés]. Az ún. blanketta szerződésekkel szemben a fogyasztók erősebb védelmét tartanák szükségesnek, a „blanketták csatája” rendezését, az export- import bizományi ügyletek részletesebb szabályozását javasolták, valamint a váltóra vonatkozó miniszteri rendeleti szabályok és az 1978. évi 8. törvényerejű rendelet rendelkezései felülvizsgálatát. Felhívták a figyelmet a Ptk.-hoz szorosan kapcsolódó jogszabályok (pl. utazási szerződések, lakásbérlet, nemzetközi magánjog területén) áttekintésére is.

Felvetették, hogy az állam szerepe és képviselője, a magán és a köztulajdon elhatárolása részletesebb kifejtése lenne indokolt a koncepcióban. Jelezték, hogy a jelenlegi bírói gyakorlat nem fogadja el a Ptk. elveire hivatkozást (tájékoztató, együttműködési kötelezettség). Egyes hozzászólók helyeselték a családi jognak a Ptk.-ba kerülését, míg a társasági törvény külön tartását javasolták az eljárási szabályokkal való szoros összefüggésekre is figyelemmel.

Többen is felvetették: a személyszállításban jelentős gondot okoz, hogy a szerződés ráutaló magatartással jön létre, a szolgáltatás igénybevevőjének igazoltatására, személyes adatai más módon beszerzésére nem jogosult a szerződő partner. A személyszállításra vonatkozó részletes szabályozással javasolták kiegészíteni a koncepciót, illetőleg az új Ptk.-t. Felvetették, hogy a közszolgáltatás definíciója, az állam és a közszolgáltató közötti jogviszony szabályozása jelenleg hiányzik, a fuvarozás és szállítmányozás szabályai pedig bővítenedőek lennének.

A résztvevők erőteljesen támogatták a koncepció azon gondolatát, hogy a Polgári Törvénykönyvet csak kifejezetten erről szóló törvényben lehessen módosítani a jövőben.

2. A Veszprém Megyei Bíróság 2002. március 11-én tartott szakmai napjának fő napirendi pontja az új Polgári Törvénykönyv koncepciójának megvitatása volt. Sáriné dr. Simkó Ágnes vázolta a Koncepció előkészítésének folyamatát, bemutatta az új törvénykönyv előkészítését indokoló főbb szempontokat, az új Polgári Törvénykönyv társadalmi modelljét, tervezett tartalmát és felépítését. Az előadó ezt követően ismertette a Személyek, a Családi jog, a Dologi jog és a Kötelmi jog könyvek koncepciójának főbb elemeit.

A hozzászólók közül egyesek aggályosnak tartották a családjogi törvény Ptk.-ba kerülését. Azzal mindenki egyetértett, hogy az új kódexet ne lehessen más tárgykört szabályozó törvények végén módosítani.

Az erdőgazdálkodáson kívül okozott vadkár megtérítése kapcsán a Legfelsőbb Bíróság jelenlegi „bakugrása”, illetve az FVM miniszteri rendeleti szabályozás helyett a korábbi törvényi rendezéshez való visszatérést javasolják, ugyanakkor aggályosnak tartják, ha túl sok önálló káralakzat kerül a kódexbe.

A kontraktuális és a deliktális felelősség elválasztása kapcsán felvetették, hogy gyakorlati elhatárolási gondok lesznek, az előreláthatóság vizsgálata szubjektív elemek értékelésével is jár szükségeszerűen.

A semmisség kapcsán jelezték, hogy a perbeli legitimitáció eljárási jogi kérdés inkább. A jogszabályba ütköző szerződés hivatalbóli észlelése, a következményekre történő figyelemfelhívás stb. szintén az anyagi joghoz szorosan kapcsolódó eljárási kérdéseket vet fel.

Az ügyleti és a késedelmi kamat mértékének a jegybanki alapkamathoz kötése helyett a költségvetési törvényben történő szabályozását támogatnák inkább a Szakmai Nap résztvevői.

3. A Speditőr Club résztvevői 2002. március 27-én meghallgatták Sáriné dr. Simkó Ágnesnek a Ptk koncepció előkészítését és főbb jellemzőit ismertető bevezető előadását. Ezt követően a résztvevők jelezték, hogy írásos észrevételeket is fognak tenni néhány témakörben. Így pl. jelezni kívánják, hogy jelenleg hiányzik a fuvarozató fogalmi meghatározása a szabályozásból. Indokoltan tartanák a törvényes zálogjog lehetőségének kiterjesztését a következő küldeményre is. Jelezték, indokolatlan, hogy zálogjogukat a vámhatóság zálogjoga megelőzi. Indokoltan tartották egyes résztvevők a késedelemhez fűződő szankciók, a felelősségi szabályok, a kárfelelőség limitálása, a gyűjtőforgalom szabályozása újragondolását.

4. Nagy érdeklődés kísérte 2002. április 4-én Vékás Lajos előadását a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Jogi Szekciójának ülésén. A következő témakörök kiemelésével került sor az új Polgári Törvénykönyv koncepciójának bemutatására:

1. tartalmi határok (a családjog, a társasági jog és a szellemi alkotások joga „beemelésének” lehetőségei az új Ptk.-ba),
2. alanyok (a monista és a dualista felfogás bemutatása, a monista megközelítés mellett a fogyasztóvédelem helyzete),
3. az érvénytelen szerződés jogkövetkezményei és tulajdon átruházás (az eredeti állapot helyreállítása a tulajdon átruházásnál lehetséges – rei vindicatio –, más esetben a korábbi bírói gyakorlat a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint járt el.

A hozzászólók felvetették többek között azt a kérdést, hogy a forgatmányozás elmaradása az egész részvényvásárlási ügylet érvénytelenségét vonja-e maga után. Az értékpapírral annak birtokában lehet rendelkezni, ez a szabályozás idejéig, a teljes anyagi értékpapírjog áttekintése indokolt. Felmerült, hogy az ingatlanforgalom terén a bírói ellenőrzés erősítése lenne szükséges. Az egyetemleges kárfelelősségre vonatkozó kérdésre az előadó jelezte, hogy a bírói gyakorlat az okozatosság egységéből indul ki és nem a szándékegységéből. Az ún. fogyasztóvédelmi jogalkotásra vonatkozó kérdés kapcsán jelezte, hogy az új Polgári Törvénykönyvben „helyet kell hagyni” e rendelkezések beiktatása érdekében.

(Szerk.)

Az új Polgári Törvénykönyv bevezető rendelkezései

A „Hungarian-British Joint Academic and Research Programme”^{**} 2002. március 16-án, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának dékáni tanácstermében tartott legutóbbi tanácskozásának témáját az új Polgári Törvénykönyv Koncepciójának (a to-

vábbiakban: Koncepció)^{**} Bevezető rendelkezései képezték. A tanácskozáson angol részről Professor Hugh Beale (University of Warwick, a kodifikációs előmunkálatokat végző Law Commission tagja), Professor Andrew Burrows (University of Oxford), Professor Dan Prentice (Pembroke College, Oxford) és Professor Geoffrey Woodroffe (Brunel University), ma-

* A program keretében tartott korábbi ülésekről szóló beszámolókat ld. a Polgári Jogi Kodifikáció 2000. évi 2. (A szerződési jog szabályozásának egyes kérdéseiről), 2001. évi 1. (A szerződés érvénytelenségének egyes kérdéseiről), 2001. évi 3. (Felelősség szerződésességért) számaiban.

** Megjelent a Magyar Közlöny 2002. évi 15. számának II. kötetében.

gyar részről pedig elismert elméleti és gyakorlati szakemberek vettek részt. A vitát *dr. Harmatly Attila* egyetemi tanár (ELTE ÁJK) alkotmánybíró, és a vitaindító anyagot is készítő *dr. Vékás Lajos* egyetemi tanár (ELTE ÁJK), a Kodifikációs Főbizottság elnöke vezették be. A vitán előzetesen felkért előadóként *dr. Bánhegyi Ilona* (a MOL Rt vezető jogtanácsosa), *dr. Kecskés László* egyetemi tanár (PTE), *dr. Kraudi Adrienne* (a Magyar Külkereskedelmi Bank vezető jogtanácsosa) és *dr. Tercsák Tamás* ügyvéd tartottak referátumot. Az alábbiakban e tanácskozási eredményeit igyekszünk összefoglalni.

I.

A tanácskozás és vita középpontjában a Konceptió Bevezető részének a Polgári Törvénykönyv alapelveire vonatkozó rendelkezései álltak. A Konceptió e vonatkozásban az alapelvek radikális csökkentésére irányuló törekvést tükröz emellett, hogy bizonyos alapelveket továbbra is változatlanul megtart. Ez egyúttal kiindulópontként annak elfogadását is jelenti, hogy alapelveknek szükség van. A Konceptió által fenntartani kívánt alapelvek: a jóhiszeműség és tisztességesség követelménye, az együttműködési kötelezettség és a joggal való visszaélés tilalma. A tanácskozás és vita mindenekelőtt azokra az alapvető kérdésekre kereste a választ, hogy szükség van-e egyáltalán alapelvekre, ha igen, akkor melyekre, az alapelveknek milyen funkciót kellene hordozniuk, s hogyan kellene viszonyulniuk más jogágak alapelveihez. Ez utóbbi kapcsán központi probléma az alkotmányos elvek magánjogi jogviszonyokban való érvényesülésének kérdése.

Abban a kérdésben, hogy az új Polgári Törvénykönyv tartalmazza-e alapvető rendelkezéseket, a tanácskozás résztvevői az alapvető rendelkezések szükségessége mellett foglaltak állást azaz, hogy az alapelveknek a jogalkalmazásban szánt szerepét tudatosan kell megformálni a kodifikáció során. A vita tükrözte ugyanakkor a magyar jogászok körében eddig felmerült, bár valószínűleg kisebbséginek számító ellentétes felfogásokat is. Az alapelvek szükségességét elsősorban az a rugalmasság támasztja alá, amelyet azok a kodifikált magánjog számára biztosítani tudnak. Egyébként az alapelvek megfogalmazása iránti igényt a nemzetközi fejlődés tendenciái is jelzik. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a bírói gyakorlat, s ezzel együtt az elméleti jogászok egy része is ellenérzéssel viszonyul általában a generálklauzulákhoz, s ezzel együtt az alapelvekhez is. Az alapelvek alkalmazásával szemben elsősorban az ilyen normák tartalmi meghatározatlansága, s az ezzel járó jogbizonytalanság szól.

Az alapelvek szükségessége attól is függ, hogy azoknak mennyiben tulajdonítunk normatív tartalmat. Ha az alapelvek pusztán jogalkotói kívánalmakat deklaratív módon közvetítő, önállóan nem alkalmazható szabályok, létjogosultságuk erősen megkérdőjelezhető. Funkciójuk meghatározása során figyelembe kell venni, hogy azok egyúttal a piaci szereplők cselekvési szabadságának korlátait, másik oldalról pedig a magánjogi viszonyokba való állami beavatkozás határait is kijelölik. Bizonyos piaci szereplők védelme elfogadott jogpolitikai szempont lett, kérdés, hogy az alapelvek között vannak-e olyanok, amelyek ilyen célok közvetítésére is alkalmasak. Ennek során figyelembe kell venni azt is, hogy ha bizonyos piaci szereplőket védünk, akkor ennek a védelemnek kiegyenlítettnek kell lennie.

Az alapelvek szükségességét egyébként mindenképpen alátámasztja, hogy magukban hordozzák a bíróság jogfejlesztő szerepének lehetőségét. A bíró az adott esetben alkalmazandó szabályokat félreteheti, s döntését a körülmények egysége folytán az esetre alkalmazandó magánjogi szabályok háttérbe szorításával, a konkrét szabályok eseti korrekciójával hozhatja meg. Kérdés, hogy ez a szemlélet kereskedelmi jellegű jogviszonyokra is helyes-e, nem mond-e ellent az ilyen jogviszonyok szereplői által támasztott, jogbiztonság iránti igénynek? Ez a probléma valószínűleg részben azzal oldható fel, hogy az alapelvekre való hivat-

kozásnak a konkrét szabályok mellett csak szűk teret, kivételes lehetőséget biztosítunk, részben pedig azzal, hogy az alapelvekből más kötelezettségeket vezetünk le eltérő természetű jogviszonyok esetén.

Az alapelvek funkcióját a jelenleg hatályos Polgári Törvénykönyv nem határozza meg. Az alapelvek szerepét a bírói gyakorlat és az elmélet formálta és határozta meg. Eszerint a Polgári Törvénykönyv alapelvei elsősorban a következő funkciókat töltik be: egyrészt a szabályozás elvi keretét biztosítják (a Ptk. rendelkezései tulajdonképpen felfoghatók ezen alapelvek kisugárzása-ként, illetőleg részletezéseként), másrészt hézagkitöltő szerepük van (ha valamely helyzetre a jogalkotó nem fogalmazott meg rendelkezést, azt az alapelvek alapján lehet és kell megoldani), harmadrészt pedig a törvényi szabályok értelmezése során törvényértelmező funkciójuk van (ez elsősorban határesetek eldöntése során jut jelentőséghez). Az alapelvek ugyanakkor szerepük szempontjából nem homogének, a joggal való visszaélés tilalmának funkciója például eltér a többi alapvétől.

Az alapelveknek a jogalkalmazásban betöltött szerepét alapvetően befolyásolja az is, hogy milyen szerepet tulajdonítunk a bíróságnak? A bírót a törvény szövegéhez kötötten ítélező személyként kezeljük, vagy elvárjuk tőle a szabályok mögött meghúzódó jogpolitikai célok vizsgálatát és figyelembevételét a döntés során? Ha a bíró a törvény szövegéhez kevésbé kötött, azt szabadon értelmezheti, az alapelvek szerepe kisebb. Ha a bíró a törvény szövegéhez erősen kötött, az alapelvek szerepe nagyobb, mert ezek alapján teheti félre a szabályt. Másik oldalról felmerül a kérdés, és ez jelenleg a magyar jogalkalmazás számára komoly problémát jelent, hogy az alapelvek lehetnek-e kötelelem önálló forrásai, megsértésük milyen következményekkel jár? A bírói szerep korrekzív természetének előkérdése az, hogy eleve mennyire részletes szabályokat alkotunk. Ha az általános szabályokkal nagy teret biztosítunk a bírói mérlegelés számára, ez bizonytalanságot idézhet elő, ami nehezen egyeztethető össze például a kereskedelmi élet résztvevőinek igényeivel. Máfelől ha a szabályozás túl részletes, nő a tévedés veszélyének lehetősége.

Az alapelvek szerepét alapvetően kell, hogy meghatározzák a polgári jog egyes területei által igényelt eltérő szempontok. Eltérő szabályozást igényel például a társasági jog és a pénzügyi szektor, más szempontokat vet fel a családi jog, a szerződési jog és a tulajdonjog. Kérdés, hogy ezek lefedhetők-e egyetlen alapelvel, vagy inkább a különböző területekre különböző alapelveket kellene alkalmazni, illetőleg bizonyos alapelveket csak bizonyos területekhez kapcsolnánk. Így az együttműködési kötelezettség a dologi jogban, például a tulajdonosi jogosítványok gyakorlása során aligha értelmezhető, a bírói gyakorlat ezt az alapelvet e területen valójában nem is alkalmazza. Ugyanígy felmerül a kérdés, hogy a joggal való visszaélés tilalma, amelynek tipikus alkalmazási területe a dologi jog, hogyan értelmezhető a szerződési jogban például szerződészegések esetén. Alapelvek meghatározása a kódexben akkor lehet helyes döntés, ha azt a megfelelő helyen tesszük.

Az alapelvek funkcióját már a kodifikáció szintjén meghatározza, hogy azoknak korrekatív, a kódex egyéb szabályainak félre tételét lehetővé tévő, a jogi normák tartalmát adott helyzetekben módosító szerepet tulajdonítunk, vagy csak értelmezési szabályként kezeljük őket. Ez szintén kapcsolódik ahhoz, hogy mekkora teret kap a bírói mérlegelés a jogalkalmazásban. Kérdés persze, hogy hol és hogyan lehet meghatározni a különbséget értelmezés és korrekció között, elképzelhető-e az, hogy az értelmezés egyúttal korrekció is vagy sem. Az egyes alapelvek funkcióját mindenesetre célszerű és szükséges a kódexben meghatározni.

Az alapelvek meghatározása során a Konceptió azok radikális csökkentésével törekszik az alapelvek közötti átfedések csökkentésére. A tanácskozás résztvevői egyetértettek abban, hogy az alapelveket úgy kell meghatározni, hogy a szükségesnél több ne szerepeljen, és közöttük átfedések ne legyenek. Az alapelvek számának csökkentése ugyanakkor további problémákat vet fel.

Egyrészt felmerül a kérdés, hogy vannak-e a magánjognak olyan alapelvei (mint például a magánautonómia elve vagy klasszikus magánjogi értelmezési elvek) amelyek nem kerülnek ugyan a kódexben megfogalmazásra, mégis figyelembe kell venni őket a jogalkalmazás során. Másrészt pedig, ha lesznek olyan más jogágra tartozó elvek, amelyeket a kódexbe nem veszünk fel, meg kell határozni a Polgári Törvénykönyv alapelveinek ezen más jogágakra tartozó alapelvekhez való viszonyát. El kell dönteni, hogy az Alkotmányban megfogalmazott elvek alkalmazhatók-e és hogyan magánjogi viszonyokban, a szerződési jogban például alkalmazható-e a diszkrimináció tilalma vagy az emberi jogok hogyan érvényesülhetnek magánjogi viszonyokban.

II.

A Koncepció alapelveinek középpontjában a jóhiszemű és tisztességes eljárás követelménye áll, s ez egyúttal felveti a jóhiszeműség és tisztesség viszonyát a joggal való visszaélés tilalmához és az együttműködési kötelezettséghez is. A joggal való visszaélés tilalma a kodifikált jog korlátainak elismeréséből fakad. A joggal való visszaélés tilalma kapcsán felmerülő kérdés, hogy az milyen viszonyban van a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményéhez, ez utóbbit szükséges-e külön kimondani vagy sem. Abban egyetértettek a felszólalók, hogy az alanyi jogok szabad gyakorlása olyan, a kódex valamennyi szabályát átható elv, amelyet a kódexben továbbra is ki kellene mondani. Eltértek azonban az álláspontok abban a kérdésben, hogy a jogok rendeltetésszerű gyakorlásának követelményét szükséges-e ezzel együtt, a joggal való visszaélés tilalmának kimondása mellett a kódexben szerepeltetni. A rendeltetésszerű joggyakorlás követelményét megfogalmazó szabály alapvető kimondása mellett szól, hogy ez az alanyi jogok gyakorlását kimondó szabályhoz kapcsolódik. Más álláspont szerint a joggal való visszaélés tilalma mellett a rendeltetésszerű joggyakorlás követelményét kimondani felesleges, mert ez a joggal való visszaélés tilalmából is következik. Ennek megfontolása során figyelembe kell venni olyan kérdéseket is, mint például az alanyi jog és a polgári jogi igény fogalma közötti különbségből adódó dichotómia.

A jóhiszemű és tisztességes eljárás követelménye központi jelentőségű alapelv, amely 1991 óta része a Polgári Törvénykönyvnek. Kérdésként merül fel, hogy a joggal való visszaélés tilalma következhet-e a jóhiszeműség és tisztesség követelményéből? Ha igen, itt is olyan átfedés van, amely az alapelvek számának további csökkentését indokolja. A tanácskozás összességében arra az eredményre jutott, hogy a joggal való visszaélés tilalma és a jóhiszeműség és tisztesség követelménye egymásnak nem megfeleltethető kategóriák, az esetek nagy részében találha-

tó elméleti átfedés ellenére sem. Ezért mindkettő további fenntartása indokolt. A jóhiszemű és tisztességes eljárás követelménye olyan, fontos alapelv, amelynek fenntartása a kereskedelmi viszonyokban is szükséges. Kérdés ugyanakkor, hogy az általános szerződési feltételekkel kötött, standardizált ügyleteknél ugyanazt jelentse-e, mint az egyedi ügyleteknél. Ez azért is nagyon lényeges probléma, mert például a pénzügyi szférában is vannak olyan ügyletek, amelyeket csak standardizált formában lehet bonyolítani, és nem lehet egyediesíteni.

Kérdés azonban, hogy a jóhiszeműség és tisztesség követelménye mellett külön alapelveként indokolt-e fenntartani az együttműködési kötelezettséget alapelveként? Van-e világosan meghatározható különbség a kettő között, vagy az együttműködési kötelezettség a jóhiszemű és tisztességes eljárás követelményéből is levezethető? Van olyan álláspont, amely szerint a kettő szétválasztása nem feltétlenül indokolt. Így például az Európai Szerződési Alapelvekben a jóhiszeműség és tisztesség valamint az együttműködési kötelezettség szétválasztását elsősorban az indokolta, hogy a jogviszonyok alanyaival szembeni követelmények egyértelműek legyenek, de ez nem volt logikai szükségszerűség.

Vannak ugyanakkor olyan helyzetek, amelyekben az együttműködési kötelezettség, egyértelműbb megfogalmazásából következően könnyebben alkalmazható a jóhiszeműség és tisztesség követelményénél. Így például a pénzügyi szférában már a pénzmossással kapcsolatos legújabb hazai jogszabályi előírások bevezetése előtt jól tudták használni a bankok az együttműködési kötelezettséget az ügyfelektől különböző, rájuk és tevékenységükre vonatkozó adatok beszerzésére. Ezt a jóhiszeműség és tisztesség követelményéből adott esetben közvetlenül csak nagyon nehezen tudták volna levezetni, és az ügyfelekkel elfogadtatni. Ezekben a helyzetekben a jóhiszeműség és tisztesség nem lett volna jól használható az együttműködési kötelezettséggel párhuzamosan. Ez azt mutatja, hogy az együttműködési kötelezettség külön alapelveként való kimondása nem felesleges.

Az együttműködési kötelezettség megfelelő értelmezése már önmagában is problémákat vet fel. A szerződési jogban is bizonyos helyzetekben ellentmondásosnak hathat, hiszen eleve ellenérdekű feleket tételezünk fel, amihez képest nehéz megvonni az együttműködési kötelezettség határait. Addig azonban, amíg szerződési jogi téren mozgunk, és kártérítési vagy kárenyhítési kötelezettség az, amiről szó van, az együttműködési kötelezettség is viszonylag jól kezelhető. Nehezen értelmezhető, és komoly veszélyeket is hordoz magában a dologi jogban való érvényesülése, itt fenntartásának szükségessége is erősen megkérdőjelezhető. Általános, a szerződési jogon túl terjedő elvként való kimondása ezért meggondolandó.

Menyhárd Attila

Külföldi kitekintés

A saját részvények megszerzésének szabályozása a tőkevédelmi irányelvben és a német jogban

I.

Bevezető, a saját részvény kettős természete, megszerzésének előnyei és veszélyei

I. Amikor a XIX. század végén, XX. század elején a részvénytársaságok felfedezték a saját részvények megszerzésében rejlő lehetőségeket, senki nem tudta, mekkora vitákat fog kiváltani ez a problémakör a gazdasági életben és a jogtudományban. A korabeli német szerzők körében eleinte például a pusztán lehetőség is abszurdumként hatott, hogy a részvénytársaság saját részvényeit megszerzi és ezáltal önmaga tagjává válik. „A *Concordia* jogképes

Egyesület, amely tagjaiból áll, természetesen nem lehet ezen tagok egyike is – olyanmódon nem, mint ahogy a kövekből épült ház sem azonos a kövek egyikével, s ahogyan senki és semmi nem lehet önmaga alkotórésze.” – fogalmazta meg az akkori többségi álláspontot Carl Ritter, neves jogtudós.¹ A saját részvényeszerzés (fogalmi) ellentmondásosságával kapcsolatos dilemmát azóta sikerült megoldani; részben a jogi személy korlátlan jogképességének, részben pedig az értékpapírok szabad átruházhatóságának elismerésével, hangsúlyozásával. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a saját részvény különleges kettős természettel bír. Egyfelől úgy viselkedik, mint a társaság bármely részvénye, megtestesíti a társaság vagyonának

egy bizonyos hányadát, forgalomképes, el lehet adni és ezáltal értékesíteni lehet. Másfelől azonban értéke a társaság többi vagyonának értékétől függ, vagyis ha a társaság saját részvényét megszerzi, tulajdonképpen – legalábbis gazdasági szempontból – olyasvalamit szerez tulajdont, ami „amúgy is az övé”. A saját részvénynek úgymond a társaságon kívül van önálló értéke, a társaság tulajdonába kerülve gazdasági önállóságát elveszíti. (Jogi önállóságát, értékpapír mivoltát, szabad átruházhatóságát természetesen nem.) Mindez különösen válságidőszakokban válik nyilvánvalóvá, amikor a társaság vagyona és tartalékai csökkennek, részvényeinek árfolyama zuhan. Ilyenkor a saját részvény szinte értéktelen, mert a társaság mögött álló vagyontömeg egyre kisebb lesz, a részvény eladhatóságának esélye is egyre csökken, a saját részvények csupán súlyos veszteség árán értékesíthetők. Meglepő lehet, de nem titok, hogy az 1929–1931-es világválság idején Németországban a legtöbb bank azért ment tönkre, mert az árfolyamok megtámogatása céljából igen nagy mennyiségű saját részvényt vásárolt. A válság kiszélesedésével egyre többet és többet kellett értékpapírjaiból visszaszereznie, hogy az árfolyamot szinten tartsa, míg végül számos híres és nagy bank vagyona szinte kizárólag, de legalábbis igen nagy részben saját részvényeiből állt. Ilyen körülmények között nem állt elegendő liquid tartalék a társaságok rendelkezésére, hogy további veszteségeiket fedezni tudják; elkertülhetetlen volt a tömeges csőd.²

2. Habár a kontinentális jogrendszerben inkább a részvényvisszavásárlás veszélyeit szokták hangsúlyozni, előnye is számottevőek. A saját részvénytörvények egyfajta rugalmasságot, sajátos pénzügyi mozgásteret teremt az igazgatóság számára. Például ha a további fejlesztési, beruházási lehetőségek hiányoznak, a társaság túl nagy saját tőkével rendelkezik. A saját tőke megtérülése – különösen az egyes részvényesekre vetítve – csökken. A tőke megtérülés ilyenkor javítható a saját tőke – idegen tőke arányának az utóbbi javára történő megváltoztatásával. Különösen így van ez alacsony hitelkamatok esetén. A saját részvények megvásárlásával és újbóli eladásával a mindenkori tőkeszükségletnek megfelelő saját tőke rendelkezésére állásáról lehet gondoskodni. A részvényvisszaszerzés hozzájárulhat az osztalékpolitika stabilan tartásához is. Amennyiben az igazgatóság prosperáló években magasabb osztalék kifizetését indítványozza, ám ezt a szintet a későbbiekben tartani nem tudja, úgy ez a részvényesek elégedetlenségét válthatja ki. A társaságok ezért inkább egy megfelelő és hosszú távon is biztosítható szinten tartják az osztalékokat, míg a különösen sikeres években saját részvények visszavásárlásával részesítik részvényeseiket az extra nyereségből. A részvényvisszavásárlás útján továbbá meg lehet akadályozni a részvények árfolyamának esését; ezzel az eszközzel különösen akkor élnek a társaságok, ha az árfolyamcsökkenés nem függ össze a társaság valós gazdasági, pénzügyi helyzetével, tehát valamiféle tőzsdéi túlreagálásról van szó. A saját részvényvisszaszerzés a társaság tulajdoni szerkezetének befolyásolására is alkalmas. Segítségével el lehet hárítani „ellenséges” felvásárlási kísérleteket; sajátos hosszú távú vezetői részvényeszerzési programokat lehet végrehajtani³; zárt körűen működő részvénytársaságoknál meg lehet akadályozni, hogy a részvények kikerüljenek a korábbi tulajdonosi körből, ha valamelyik (család)tag, részvényes elhalálozik, vagy „ki akar szállni az üzletből”; valamint csökkenteni lehet a kisrészvényesek számát, s így a részvényesekkel való kapcsolattartás költségeit.⁴ Végezetül egy nagyobb saját részvényállomány bizonyosfajta tranzakciós tartalékok jelenthet nagyobb szerkezeti átalakítások (átalakulás, alaptőke-leszállítás előkészítése, a részvények bevezetése külföldi tőzsdére stb.) végrehajtása során. Ezeket a részvényeket ilyenkor a kívánt célra lehet felhasználni; illetve megvásárlásuk a struktúrávaltató döntéseket nem támogató és ezért távozó részvényesek kielégítésére szolgálhat.

3. A saját részvények megszerzésével járó hátrányok, esetleges veszélyek számottevőek. Fentebb már volt szó arról, hogy a saját részvény megszerzése által a társaság tényleges vagyona valójában csökken. Kifizeti a részvények ellenértékét, de ezért olyasvalamit kap cserébe, aminek önálló közgazdasági értéke nincs. Különösen

veszélyes ez recesszió idején, illetve ha a részvényvisszavásárlás az alaptőke terhére történik, vagy ha a társaság olyan részvényeket szerez vissza, amelyek névértékét ill. kibocsátási értékét még nem teljesen fizették be. Ezutóbbi esetben ugyanis a jogosultság és a kötelezettség egy személyben egyesülne, a társaság a be nem fizetett rész tekintetében egyszerre lenne adós és hitelező, minek következtében a jogosultság és a kötelezettség megszűnne (konfúzió). A vagyoncsökkenés nyilvánvaló. A német szerzők elsősorban többsége a saját részvény visszavásárlásában a részvényesek vagyoni betétjének visszatérítését látja, ami szinte minden részvényjogban köztudottan tilos. Ahol a jogszabályok a részvényvisszavásárlást mégis lehetővé teszik, ott – e többségi vélemény szerint – egy törvényi fikcióval állunk szemben, amit a fent felsorolt előnyök realizálhatósága érdekében engedett meg a jogalkotó.⁵ A tömeges tőzsdéi visszavásárlás nemcsak az árfolyam indokolatlan csökkenésének megakadályozását szolgálhatja, hanem megtévesztő spekulációhoz is vezethet. Ha az igazgatóság nagymértékben szerzi vissza saját részvényeit, azok árfolyama szükségképpen emelkedni fog, s mivel a tőzsdén az anonimitás biztosítja van, a befektetők és a hitelezők azt hihetik, a kérdéses vállalatnak valóban „olyan jól megy”, mint azt részvényeinek árfolyama jelzi. Igen visszas eredményre vezetne továbbá, ha az igazgatóság, mint a társaság törvényes képviselője, a társaság részvényei alapján szavazati jogot gyakorolhatna a közgyűlésen. Ez nemcsak azért lenne veszélyes, mert a vállalatvezetés az egyes részvényesi döntések kimenetelét saját érdekeinek megfelelően befolyásolhatná, akár saját megbízatásának meghosszabbítását érhetné el, hanem általánosságban azért is, mert az igazgatóság szavazati joga a részvénytársaság szervei között fennálló, a jogszabályok által szigorúan rögzített hatásköri megosztást önkényesen megváltoztathatná, a részvényesi ellenőrzési mechanizmusokat csökkenthetné, vagy akár ki is iktathatná. Végezetül a saját részvényeszerzés az egyes részvényesek közötti diszkriminációhoz is vezethet. A részvényes, akinek részvényeit a társaság megveszi, nem viseli tovább a vállalat működésével járó üzleti kockázatot. A rizikóközösségben résztvevők száma csökken, s különösen ellenszenves lehet, ha az igazgatóság elsősorban bizonyos, hozzá közel álló nagyrészvényeseknek kedvez, azaz az ő részvényeiket vásárolja meg, míg a többi részvényesét nem. Amennyiben a társaság pénzügyi helyzete a fizetéseképtelenség felé közelít, s egyesek elhagyhatják „a súlylyedő hajót”, mások pedig nem, vagy akár egyesek jobb feltételek mellett „menekülhetnek”, úgy ez már több, mint ellenszenves.

4. Mindezek alapján nyilvánvaló, hogy a saját részvények megszerzését szabályozni kell. Ez a jogintézmény jól tükrözi a részvénytársaság működése során felmerülő érdekkonfliktusokat, mintegy reprezentatív minta abban a tekintetben, hogy hogyan lehet és kell a befektetők, kisebbségi részvényesek illetve a hitelezők érdekvédelmét megvalósítani az igazgatóság esetleges túlkapasáival szemben – anélkül azonban, hogy a vállalatvezetés gazdasági, pénzügyi mozgásterét szükségtelenül beszűkítené a jogalkotó. Az Egyesült Államokban például hiányzik a czellált társasági jogi szabályozás, a problémákat az értékpapírszabályozással, illetve a „business judgment rule” (az igazgatósági tagok felelősségének általános mércéje) következetes alkalmazásával oldják meg. A kontinentális jogrendszerben ezzel szemben a saját részvények megszerzésének komplex társasági jogi rendezésével találkozhatunk. E jogok jobban, de legalábbis másként és hangsúlyosabban kifejezésre juttatják a társasággal kapcsolatba kerülő harmadik személyek védelmét, s alapvetően a kötött alaptőke rendszerből indulnak ki. Mindez a saját részvények megszerzése kapcsán is nyomon követhető.

II.

A saját részvényeszerzés veszélyeinek egyes kompenzációs módozatai

1. A kötött alaptőke védelme érdekében elő lehet írni, hogy a társaság saját részvényeit csak alaptőkéből felüli vagyonából sze-

rezheti meg (ez az ún. alaptőkekorlát). Mivel azonban a társaság vagyonának csökkenése általában sem kívánatos, a vagyonszökkentés e módját egyéb eszközökkel is korlátozni lehet. Számos ország jogában ismert az ún. mennyiségi korlát, vagyis a társaság csak alaptőkéje 10%-ig szerezhet és birtokolhat saját részvényeket. Annak megakadályozására, hogy a vállalatnak hosszabb időn át legyenek saját részvényei, elő lehet írni, hogy az igazgatóság meghatározott időn belül köteles elidegeníteni azokat, s amennyiben ez nem sikerül, vagy bármely okból elmarad, a saját részvényeket be kell vonni az alaptőke megfelelő leszállítása mellett. Végezetül a vagyonszökkentés veszélyét hivatott elhárítani az a módszer is, mely szerint az egyes jogszabályok a részvény-visszavásárlást bizonyos előre meghatározott „visszaszerzési” okokhoz, feltételekhez kötik (kárelhárítás, fúzió, univerzális jogutódlás stb.). Ha pedig a saját részvénytörzs célját előre nem akarják szabályozni – bizonyos eljárás jellegű garanciákhoz, nevezetesen a közgyűlés hozzájárulásához kötik az ügyletet. Ez utóbbi történhet a konkrét vásárlási program közgyűlés általi jóváhagyásához kapcsolódva, illetve létezik olyan modell is, ahol a részvényesek az igazgatóságnak korlátozott idejű és mértékű felhatalmazást adhatnak saját részvények megszerzésére. A legtöbb európai ország jogában tilos az olyan részvények megszerzése, amelyek névértékét ill. kibocsátási értékét még nem teljesen fizették be.

2. A saját részvényekkel történő spekulációt, s ezáltal a befektető ill. hitelezők megtévesztését szintén a fent emített mennyiségi korlátozás bevezetésével (ált. 10%) lehet megakadályozni. A részvénytörzs spekulációt kifejezetten meg is lehet tiltani, ilyen tartalmú kifejezett jogszabályi rendelkezés útján.

3. Azért, hogy az igazgatóság ne vonhasson magához közgyűlési hatásköröket ill. a legfőbb szerv döntéseit ne befolyásolhassa, meg lehet, ill. kell tiltani, hogy a társaságot a saját részvényekhez kapcsolódóan szavazati jog illesse meg. Az egyes részvényesek közötti diszkrimináció kiküszöbölésére is több eszköz képzelhető el, ill. található az egyes tételes jogokban. Egyrészt több helyen kodifikálták a részvényesek hátrányos megkülönböztetésének általános tilalmát. Az is elképzelhető, és van is rá példa, hogy a jogszabály részben, vagy egészben meghatározza a megszerzés és újbóli elidegenítés keretszabályait, amelyek biztosítják az egyenlő elbánást valamennyi részvényes tekintetében. Végül a mennyiségi korlátozás e szempontból is jelentőséggel bír.

4. Mindemellett elképzelhetőek olyan részvényvásárlások, amelyek során nem a részvénytársaság szerzi meg a saját részvényeit, nem ő fizeti ki azok ellenértékét, de a káros következmények mégiscsak őt érintik, a visszavásárlás gazdasági terhét valamilyen formában a társaság kénytelen viselni. Ilyen lehet, ha pl. saját részvényeit zálogba veszi, részvényeinek megszerzéséhez harmadik személynek pénzügyi segítséget nyújt, részvényeit leányvállalata, vagy egy bizományos a társaság javára szerzi meg. Jogszabályi úton úgy lehet rendezni ezt a kérdést, hogy utaló normákkal a direkt részvénytörzs szabályait ezekre a tényállásokra is alkalmazni rendelik. A konszernjogi szabályok e tekintetben fontos kiegészítő szerepet játszhatnak.

5. Az Európai Közösségek tőkevédelmi irányelve, s valamennyi tagállam társasági joga ezen eszköztárból válogat(hat)ott tehát, amikor a saját részvények megszerzésére irányadó szabályait megalkotta. A különböző „védelmi mechanizmusok”, szerzési korlátozások szinte tetszés szerint kombinálhatók, s így szigorúbb vagy engedékenyebb szabályozás alakítható ki. A tőkevédelmi irányelv kötelező „minimumszintjét” azonban minden tagállam köteles figyelembe venni, s ez határozza meg az elégséges védelem alsó határát. A felső határ nyilvánvalóan az ésszerűség, s a megfelelő kompromisszum megtalálása a befektetők, hitelezők védelme és a vállalatvezetés cselekvési szabadságának biztosítása között.

III.

A saját részvénytörzs szabályozásának főbb pontjai az ún. tőkevédelmi irányelvben

1. Az ún. 2. számú társasági jogi, vagy tőkevédelmi irányelv⁶ a részvénytársaságok tőkéjének valós szolgáltatásának és az alaptőke megtartásának kérdéskörét szabályozza. Meghozatalának alapja a Római Szerződés 44. cikk (2) bek. g) pontja [az amsterdami átszámozást megelőzően 54. cikk (3) bek. g) pontja] volt. A saját részvénytörzsről szóló előírások a 19–24a. cikkeken találhatók. Az irányelv a részvény-visszavásárlást alapvetően nem tiltja, ám szigorú feltételekhez köti. A fenti védelmi intézkedések közül szinte valamennyit tartalmazza. Kompromisszumos szabályozással állunk tehát szemben, mely magvalósítani látszik a I. 4. pont alatt ismertetett célkitűzést, miszerint: a hitelező- és befektető-védelem ne jelentse egyben az igazgatóság mozgásterének indokolatlan korlátozását; a saját részvénytörzsből fakadó előnyök a tagállamokban honos részvénytársaságok számára is realizálhatók legyenek. A szabályozás kompromisszumos jellegű a tekintetben is, hogy mind a német, mind a francia, mind az angol társasági jogból jelentősen merített. A német jogon alapul a tényállások megfogalmazása és a nem közvetlen, tehát harmadik személyek általi részvénytörzs azon eseteinek szabályozása, amikor az valamiképpen mégis a társaság javára (és egyben terhére) történik. A társaság részvényeinek megszerzéséhez nyújtott pénzügyi segítség (kölcsön, előleg, biztosítékok – 23. cikk) tilalma az angol jogban gyökerezik. A tilalom ellenére történő szerzés kettős szankciórendszerét [elidegenítési, illetve annak meghíúsulása esetén „megsemmisítési” kötelezettség – 20. cikk (3) bek., 21. cikk] a francia részvényjogból vette át az irányelv.

2. A saját részvénytörzs alapesete az irányelv 19. cikke értelmében a kifejezett célhoz nem (feltétlenül) kötött visszavásárlás az igazgatóság által a közgyűlés megfelelő felhatalmazása alapján. A felhatalmazásnak tartalmaznia kell annak időtartamát, amely 18 hónapot nem haladhat meg, a megszerzhető részvények maximális számát valamint a legmagasabb és legalacsonyabb ellenértéket. E „biano” felhatalmazáson alapuló részvénytörzs esetén mind az alaptőkekorlát, mind a 10% mennyiségi korlát figyelembe veendő, s csak azokat a részvényeket szerezheti meg a társaság, amelyek névértékét teljesen befizették.⁷

3. A fenti alapesetet a kivételek ötlépcsős katalógusa követi. Ezekben az esetekben az irányelv egyértelműen meghatározza, hogy mely esetekben lehet közgyűlési közreműködés, felhatalmazás nélkül is saját részvényeket szerezni; az eljárás jellegű kontroll kikapcsolásának ellensúlyozása képpen kifejezetten előírja azokat az okokat, amelyek a szerzést legitimálják. A katalógus azért ötlépcsős, mert az egyes kivételeket, kivételes és célhoz kötött szerzéseket fokozatosan mentesíti a többi, fent ismertetett, megszerzési korlátozás alól is. A kivételek *első* csoportjában (részvénytörzs a társaságot közvetlenül fenyegető, súlyos károsodás elhárítása érdekében, ill. részvénytörzs részvények a társaság, vagy valamely kapcsolódó vállalkozása dolgozóinak történő kiadása céljából) csak a közgyűlési felhatalmazástól lehet eltekinteni, a többi három korlátozást (alaptőke, 10%, teljesen befizetett részvények) figyelembe kell venni.⁸ A *második* csoportba mindössze egy megszerzési ok tartozik, amikor is befektetési társaságok befektetőik ezirányú kívánságára szerzik meg saját részvényeiket. Ez esetben a közgyűlési felhatalmazás mellett a 10%-os mennyiségi korlátozást is figyelmen kívül lehet hagyni.⁹ A *harmadik* csoportba tartozó megszerzési esetek kapcsán csak a teljesen befizetett részvényekre vonatkozó szabályt kell betartani, illetve a 10%-on felüli saját részvényeket ez esetekben is három éven belül el kell idegeníteni; de sem közgyűlési felhatalmazás, sem pedig az alaptőkekorlát vagy a 10%-os mennyiségi korlát nem „nehezíti” a visszavásárlást. E csoportba tartozik az ingyenesszerzés, a vételi bizomány végrehajtása hitelintézetek esetében, valamint az az eset, amikor a társaság a korábbi részvénytör-

lajdonossal szemben fennálló követelését csak így (végrehajtás és bírósági árverés útján) tudja érvényesíteni.¹⁰ A *negyedik* csoportban már a részvények névértékének teljes befizetése sem feltétel, pusztán a 10%-on felüli saját részvények három éven belül elidegenítése kötelező. E csoportba sorolandó a saját részvény-szerzés univerzális jogutódlás útján; a strukturális átalakulást, székhely áthelyezést, működési forma megváltoztatását nem támogató és ezért a társaságot elhagyó részvényesek kielégítését szolgáló részvényvásárlás – pontosabban e részvényesek részvényeinek visszavásárlása; az az eset, amikor a részvényes nem szolgáltatja vagyoni betétjét, azaz a részvény névértékét ill. kibocsátási értékét nem fizeti be (Kaduzierung), valamint a megszerzés a kapcsolt vállalkozások kisebbségi részvényeseinek kártalanítása céljából.¹¹ Végül *ötödik csoportként* megint csak egy megszerzési esetet kell említeni, nevezetesen az alaptőke-leszállítást. Saját részvények megszerzése az alaptőke leszállítása céljából mindenmű korlátozás és feltétel nélkül lehetséges. A szabály érthető, a saját részvények megszerzésével kapcsolatos veszélyek kiküszöbölése ez esetben az alaptőke-leszállításra vonatkozó speciális szabályok alkalmazása útján történik.¹² A megszerzett saját részvények alapján a társaságot szavazti jog nem illeti meg.

4. A jogellenes megszerzés jogkövetkezménye az egy éven belüli elidegenítési kötelezettség, illetve ennek maghiúsulása esetén a részvények „semmissé nyilvánítása”. A legtöbb tagállamban ez utóbbi a részvények bevonását és az alaptőke megfelelő leszállítását jelenti. Ami a gazdasági szempontból azonos eredményre vezető, harmadik személyek általi szerzést illeti, az irányelv ezeket – egy-két speciális kivételtől eltekintve – akkor teszi lehetővé, ha az adott helyzetben (időpontban) a társaság számára az előbbieik alapján megengedett lenne a részvényeinek megszerzése. Vagyis a feltételek meglétét vagy hiányát nem a bizományos, vagy a leányvállalat személyében kell vizsgálni, hanem a társaságnál, illetve az anyavállalatnál magánál. Ez derül ki már a 19. cikk megfogalmazásából a bizományos szerzésre vonatkozóan, a különböző konserntagok általi szerzéseket pedig a 24a. cikk szabályozza. A saját részvények zálogba vételének megegyező elbírálása a 24. cikkben szerepel, míg a pénzügyi segítségnyújtás tilalma a 23. cikkben olvasható.

IV.

A német szabályozás története és vázlata

1. A saját részvények szabályozása a német jogban igen változatos múltra tekint vissza. Szigorúbb és engedékenyebb rendelkezések váltották egymást az elmúlt százharminc évben. Az általános német kereskedelmi törvénykönyv (ADHGB) eredetileg nem tartalmazott e kérdésre nézve semmilyen előírást. Az ADHGB *1870-es* novellája azonban, az *1869-es bécsi* spekulációs botrányokra reagálva, a részvény-visszavásárlás teljes körű tilalmát vezette be.¹³ A jogügylet, mint jogszabályba ütköző szerződés, semmis volt. A jogtudomány képviselői hevesen kritizálták az új szabályt, mivel a spekuláció és üzérkedés megakadályozásának oltárán feláldozta annak lehetőségét is, hogy a részvénytársaságok bizonyos indokolt esetekben mégis élhessenek a saját részvénytörvény szerzési lehetőségével. Ennek hatására az *1884-es* részvényjogi novella megváltoztatta a szabályt, s csak azt tiltalmazta, hogy a társaságok rendes üzleti tevékenységük érdekében szerezzék meg saját részvényeiket (*im regelnässigen Geschäftsbetriebe*).¹⁴ A bírói gyakorlat feladata volt, hogy a rendes üzleti tevékenységi kör fogalmát meghatározza. Mivel a bíróságok a részvény-visszavásárlás kérdését igen nagyvonalúan kezelték, a XX. század húszas éveire általánosan elfogadottá vált, hogy az árfolyam „megtámogatása”, vagyis az árfolyam-manipuláció nem tartozik e körbe, így az korlátlanul megengedett. Ez a gyakorlat vezetett a bevezetőben említett 1931-es tömeges vállalat-összeomláshoz. Nem meglepő, hogy jelentős szigorítás volt a jogalkotó válasza. Az *1931-es* birodalmi elnöki szükségrendeletben gyökeresen megváltoztatták a saját részvénytörvény szabályait, tulajdonké-

pen ekkor alakult ki a rendelkezés alapvetően máig változatlan szerkezete.¹⁵ A negatív szabályozásról áttértek a pozitívra, azaz nem azt határozták meg, hogy mikor nem szerezhets a társaság saját részvényeket, hanem taxatív felsorolták a megszerzés megengedett eseteit. Ekkor került bevezetésre a 10%-os mennyiségi korlátozás is. Az *1937-es*, immár önálló Részvénytörvény nagyjából változatlanul átvette a szükségrendelet szabályozását, s valójában a második világháború után megalkotott, és ma is hatályban lévő *1965-ös* Részvénytörvény¹⁶ sem változtatta meg lényegesen a saját részvényre vonatkozó rendelkezéseket. A megengedett szerzés esetei folyamatosan bővültek; de 1937-től kezdve minden részvényesi jog gyakorlása tilos volt a saját részvények után. Újabb koncepcionális reformot csak a Részvénytörvény *1978-as* módosítása jelentett, amikor is a Részvénytörvényt a tőkevédelmi irányelv szabályainak megfelelően módosították. Annak ellenére, hogy a közösségi jogi jogszabály nagymértékben támaszkodott a német jogra, volt azért mit finomítani a szabályozáson. Ekkor került a törvénybe az alaptőkekorlát szabálya, vagyis hogy saját részvényeket csak az alaptőkének felüli vagyon terhére lehet megszerzeni. Az irányelv kettős szankciórendszerét össze kellett egyeztetni a német polgári jog jellegzetes jogintézményével, a kötelmi és a dologi jogi jogügylet elkülönítésével és önállóságával (Trennungs- und Abstraktionsprinzip). A német jogalkotó nem élt az irányelv nyújtotta opciós lehetőségekkel, s több ponton szigorúbb előírásokat vezetett be, mint amit az irányelv megkövetelt. Például a közgyűlési felhatalmazáson alapuló „biankó” megszerzést egészen 1998-ig nem tette lehetővé, s mint ahogy már említettük, a saját részvények alapján nemcsak a szavazati jog, hanem valamennyi részvényesi jog gyakorlását megtiltotta, s tiltja ma is. A német jog tehát 1998-ig alapvetően tiltotta a saját részvények megszerzését, azt csak szűk körben, részletesen meghatározott megszerzési okok, körülmények esetén engedélyezte. A saját részvénytörvényt – az *1931-es* év eseményei által determinált – szükséges rosszként, visszaszorítandó diszfunkcióként értékelte a jogalkotó és a jogtudomány egyaránt. A kilencvenes évek második felében azonban felismerték, hogy a vállalatok multinacionális tevékenysége és a tőkepiacok nemzetközi összefonódása kapcsán a német vállalatok versenyhátrányba kerülhetnek, ha a saját részvények megszerzéséből fakadó előnyöket nem hasznosíthatják. A Részvénytörvény *1998-as* módosítása¹⁷ immár lehetővé tette, hogy az igazgatóság a közgyűlés megfelelő felhatalmazása alapján a cél, vagy ok előzetes megjelölése nélkül megszerezhesse a társaság saját részvényeit. Habár a jogszabály szerkezete változatlan maradt, s ez a megszerzési mód is mint egy konkrét ok került a Részvénytörvény 71. §-ába, számos német szerzővel egyetértésben ki lehet mondani: a „biankó”-megszerzés bevezetésével alapvető paradigmaváltás történt.¹⁸

2. A szabály szerkezete a fent felvázolt jogtörténeti fejlődés által erősen determinált. A Részvénytörvény 71. § (1) bek.-e nyolc pontban kilenc megszerzési esetkört sorol fel. Ebből nyolc konkrét, törvényben meghatározott okhoz kötött, egy pedig a már említett 1998-ban lehetővé tett előzetes célmegjelölés nélküli, biankó részvény-visszavásárlás a közgyűlés felhatalmazása alapján. A saját részvények megszerzésének korlátai a 71. § (2) bek.-ben szerepelnek, s ez a bekezdés mondja ki azt is, mely szerzési oknál mely korlátozásokat kell figyelembe venni. A 71a. § tiltja a részvényvásárláshoz történő pénzügyi segítségnyújtást, a 71b. § rendelkezik valamennyi részvényesi jog gyakorlásának kizárásáról. A 71c. § írja elő a saját részvények elidegenítésének kötelezettségét – ha a szerzés jogszerű volt, úgy csak a 10% felüli mennyiség elidegenítését három éven belül, ha azonban jogszerűtlen, úgy egy éven belül a birtokolt saját részvények mennyiségétől függetlenül valamennyi jogszerűtlenül szerzett saját részvényt el kell adni. Amennyiben a társaság elidegenítési kötelezettségének nem tesz eleget, a részvényeket az alaptőke-leszállítás szabályainak figyelembevételével be kell vonni. A 71d. § mondja ki, hogy a leányvállalat (többségi tulajdonban, vagy

döntő befolyás alatt álló társaság), illetve a bizományos által végrehajtandó részvényszerzésre a társaság közvetlen részvény-visszavásárlásaira vonatkozó valamennyi feltételt és jogkövetkezményt alkalmazni kell, azaz ezeket a megszerzéseket úgy kell megítélni, mintha a társaság maga szerezte, szerezte volna meg részvényeit. A 71e. § ugyanígy rendelkezik a saját részvények zálogba vételéről. Az alaptényállás tehát kilenc megszerzési esetről áll, a hasonló gazdasági eredményre vezető és így a szabály megkerülésére módot adó szerzéseket pedig utaló szabály segítségével vonja a rendelkezés hatálya alá a német jogalkotó.

3. Az alaptényállás körében szintén aszerint lehet differenciálni, hogy az egyes megszerzési eseteknél mely szerzési korlátozásokat kell figyelembe venni. Az *első csoportba* tartozó megszerzési okoknál mind az alaptőke korlát, mind a 10%-os mennyiségi korlát, és a teljes befizettség követelménye is érvényesül. Ide tartozik a biankó-megszerzés; a saját részvényszerzés a társaságot közvetlenül fenyegető súlyos kár elhárítása érdekében; a részvény-visszavásárlás a részvényeknek a társaság vagy valamely kapcsolott vállalkozása munkavállalói részére történő kiadása céljából; illetve a hitelintézetek értékpapír-kereskedési tevékenysége körében történő saját részvényszerzés – ez utóbbinál szintén szükséges a közgyűlési felhatalmazás is.¹⁹ A *második csoportba* azokat az okokat sorolhatjuk, amelyeknél a helyzet sajátosságaira figyelemmel a társaság egy vagy több megszerzési korlát megtartása alól mentesül. Az átalakulás, ill. egyéb szerkezeti átalakítások esetén a társaságban a továbbiakban már részesedni nem kívánó részvényesek kérhetik részvényeik megvásárlását a társaságtól. Ebben az esetben csak az alaptőke-korlátra és a mennyiségi korlátozásra kell figyelemmel lenni, viszont a részvényszerzésnek nem akadály, ha a kérdéses részvények névértékét, ill. kibocsátási értékét még nem teljesen fizették be. Az ingyenes szerzés, valamint a hitelintézetek által végrehajtott vételi bizomány esetén azonban a teljes befizetés az egyetlen feltétel, a másik két korlátozás nem irányadó.²⁰ Végezetül a szerzési okok *harmadik csoportjába* tartozó univerzális jogutódlás útján történő szerzés, valamint az alaptőke-leszállítás eseteiben valamennyi korlátozás figyelmen kívül hagyható, a részvény-visszaszerzés korlátlanul gyakorolható.²¹

4. A szabályozás leghangsúlyosabb pontja kétséggel a biankó-megszerzés a közgyűlés felhatalmazása alapján [71. § (1) bek. 8. pont]. Eszerint a közgyűlés legfeljebb 18 hónapi időtartamra – alapvetően egyszerű többséggel – felhatalmazást adhat az igazgatóságnak saját részvények megszerzésére. A határozatnak tartalmaznia kell a megszerzhető saját részvényeknek az alaptőkéhez viszonyított arányát, ami 10%-ot nem haladhat meg, továbbá a legalacsonyabb és legmagasabb ellenértéket. A jogszabály nem határozza meg, hogy mi célból történhet a szerzés, de tiltja a saját részvényekkel való kereskedést. Előírja, hogy a vételnél és az eladásnál be kell tartani a részvényesek egyenlő elbánásában részesítésének alapvető követelményét, ill. rögzíti, hogy a tőzsdei vétel és eladás ezen elvárásnak mindig eleget tesz. Amennyiben a társaság mégis egy ettől eltérő (azaz az egyenlő elbánás elvét legalábbis formailag sértő) értékesítési módozat mellett döntene, úgy ehhez az érintettek, tehát a közgyűlés hozzájárulása szükséges, s mivel az elsőbbségi jog kizárásáról rendelkező előírás megfelelő alkalmazását rendeli el a törvény, háromnegyedes többséggel. Nyilvánvaló, hogy ez a szabály kellő rugalmasságot és cselekvési szabadságot biztosít az igazgatóság részére; ugyanak-

kor a megszerzési korlátozások megfelelő mértékben csökkentik a saját részvényszerzés fentebb ismertetett veszélyeit. Mind a gyakorlat, mind a jogtudomány alapvetően üdvözölte az újonnan bevezetett – könnyített – megszerzési tényállást, mindössze csak a kereskedés tilalmát kimondó szabályt érte némi kritika, mondván, hogy a kifejezés tartalma nem egyértelmű. Már a törvényjavaslat indokolása is leszögezte, hogy a tilalom célja a folyamatos árfolyam-befolyásolás valamint a saját részvényekkel történő spekuláció megakadályozása.²² A szabály értelmezéséhez és alkalmazásához *Christian Bosse* dolgozott ki egy megoldási javaslatot. Eszerint a kereskedési tilalom, illetve annak esetleges megszegését szubjektív alapokra helyezve kell értelmezni. Vagyis az a döntő, hogy a társaság saját részvényeit árfolyamnyereség-realizálási céllal szerezte-e meg. Ennek megállapításához bizonyos objektív indíciumok is támpontot nyújthatnak. Ilyen például, ha a vétel és az eladás, illetve több vétel és eladás rövid időközönként követi egymást, s az ügyeletek segítségével tényleg árfolyamnyereségre tesz szert a részvénytársaság.²³ Mindenestre, habár első pillantásra a biankó-szerzés is pusztán egy ok a megszerzési okok között, szembeutó, hogy a törvény nem határozza meg, milyen célból történhet a részvény-visszavásárlás. A saját részvény megszerzésének e liberalizációja bizonyos értelemben visszatérést mutat az 1884-es novella előírásához, mivel csak azt mondja ki, spekulatív célból saját részvényeket megszerezni nem szabad. Arra lehet következtetni, hogy jogszociológiai értelemben a biankó-szerzés válik a saját részvényszerzés alapesetévé, s a többi megszerzési ok háttérbe szorul.

V. Zárszó

Hol kezdődik, és hol ér véget az állami beavatkozás, konkrétan a társasági jog szerepe? Mennyire tudja a társasági jogi szabályozás megakadályozni a spekulációkat és visszaéléseket? Ez a kérdés már a XIX. sz. végén, XX. sz. elején is foglalkoztatta a jogtudomány képviselőit. Earl of Dudley fejtette ki 1896-os beszédében: „kétségtelen az, hogy még a legszigorúbb törvényhozás sem képes s kijátszás minden eshetőségét lehetetlenné tenni. Egy gyakorlatilag csalo meg fogja találni minden törvényes intézkedésen keresztül az ő céljához vezető utat...”²⁴ – okkal következtetett tovább Kuncz Ödön, amikor így foglalt állást: „... a részvényjog helyes szabályozásának tengelye éppen akörül forog, hogy olyan eszközökkel küzdjön a törvény az irrális részvénytársaságokkal szemben, amelyek a szolid társaságot nem sértik...”²⁵ Vagyis, fontos a hitelezővédelem, fontos a visszaélések megakadályozása, de túl szigorú szabályozással nem szabad megbénítani a gazdasági életet, s nem szabad indokolatlanul korlátozni a vállalkozások cselekvési szabadságát. Ennek kell lennie az arany középútnak, amit többek között a saját részvények megszerzése kapcsán is szem előtt kell tartania a mindenkori jogalkotónak. A tőkevédelmi irányelvnek és a német részvényjognak sikerült megfelelnie e követelménynek. A szabályozás története, mikéntje és hogyanja nem tanulság nélkül való a hazai kodifikátorok számára sem. A saját részvényszerzés magyar társasági jogi szabályainak elemzésére talán egy másik helyen, máskor még lesz alkalmam kitérni.

Fuglinszky Ádám

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Benckendorff, Andreas* [1998] Erwerb eigener Aktien im deutschen und US-amerikanischen Recht, Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft.
Bosse, Christian [2000] Handel in eigenen Aktien durch die Aktiengesellschaften, WM 16. szám, 806–809. old.
Escher-Weingart, Christina – Kübler, Friedrich [1998] Erwerb eigener Aktien – Deutsche Reformbedürfnisse und europäische Fesseln?, ZHR 162. szám, 537–562. old.
Habersack, Matthias [1999] Europäisches Gesellschaftsrecht, München, C. H. Beck'sche Verlagbuchhandlung.

- Hohnhorst, Lothar* [1934] Der Erwerb eigener Aktien nach der Aktienrechtsnovelle vom 19. September 1931, Quakenbrück i. H, Handelsdruckerei I. Trute.
Hueck, Götz [1991] Gesellschaftsrecht, 19. völlig neubearbeitete Auflage, München, C.H.Beck'sche Verlagbuchhandlung.
Klausning, Friedrich [1933] Reform des Aktienrechts – Unter besonderer Berücksichtigung der Teilreform des Jahres 1931, Berlin – Wien, Industrieverlag Spaeth & Linde.
Kraft, Gerhard – Altvater, Christian [1998] Die zivilrechtliche, bilanzielle und

- steuerliche Behandlung des Rückkaufs eigener Aktien, NZG 12. szám, 448–452. old.
- Kröner, Michael – Hadzic, Edin [1998] Der Erwerb eigener Anteile nach § 71 Abs. 1 Nr. 8 AktG unter Berücksichtigung von § 50c EstG, DB 43. szám, 2133–2138. old.
- Kuncz Ödön [1913] Részvényjogi reformkérdések – különösen: a tőke-biztosítás, alaptőke-felemlés és –leszállítás reformja, Budapest, Wodianer F. és fiai könyvnyomdája.
- Lehmann, Heinrich–Dietz, Rolf [1970] Handbuch Gesellschaftsrecht, 3. Auflage, Berlin–Frankfurt am Main, Verlag Franz Vahlen GmbH.
- Miskolczi Bodnár Péter (szerk.) [2000] Európai társasági jog, Budapest, KJK–Kerszöv.
- Peltzer, Oliver [1998] Die Neuregelung des Erwerbs eigener Aktien im Lichte der historischen Erfahrungen, WM 7. szám, 322–331. old.
- Raiser, Thomas [1992] Recht der Kapitalgesellschaften, 2. neubearbeitete und wesentlich erweiterte Auflage, München, Verlag Franz Vahlen.
- Regierungsentwurf zur Änderung des Aktiengesetzes (KonTraG) [1997], ZIP 47. szám, 2059. skk. old.
- Ritter, Carl [1939] Aktiengesetz – Erläutert von Carl Ritter, zweite vollständig neubearbeitete Auflage, Berlin – München, I. Schweitzer Verlag
- Skog, Rolf [1997] Der Erwerb eigener Aktien: Reformbestrebungen in den EU-Mitgliedstaaten, ZGR 3. szám, 306–333. old.
- Wastl, Ulrich [1997] Erwerb eigener Aktien nach dem Referentenentwurf zur Änderung des AktG und des HGB, DB 9. szám, 461–466. old.
- Würdinger, Hans [1981] Aktienrecht und das Recht der verbundenen Unternehmen, 4. völlig neubearbeitete und erweiterte Auflage, Heidelberg – Karlsruhe, C.F. Müller Juristischer Verlag.

JEGYZETEK

- 1 Ritter [1939] 208. old.
- 2 Néhány megdöbbentő adat Németországból: Dresdner Bank: Alaptőke 100 millió birodalmi márka, saját részvények a mérlegben 58 millió birodalmi márka. További arányok: Commerzbank: 75:37, Darmstädter Nationalbank: 100:58, Barmer Bankverein: 36:23,5 ld. Honnhorst [1934] 3. old., Lehmann/Dietz [1970] 358. old.
- 3 Lényegében arról van szó, hogy az igazgatóság tagjai a részvényeket fokozatosan, attól függően szerezhetik meg, hogy a társaság gazdasági mutatói és a tőzsdei árfolyamok hogyan alakulnak. Addig azonban a részvények a társaság tulajdonában vannak. Ld. Kröner/Hadzic [1998] 2134. old., ill. Benckendorff [1998] 63. old.
- 4 Ün. shareholder serving costs, ld. Benckendorff [1998] 64. old., Skog [1997] 311. old., Escher-Weingart/Kübler [1998] 553. old.
- 5 Pl. Würdinger [1981] 60. old., Ziebe [1981] 26, 63 old., Hueck [1991] 256. old., Raiser [1992] 219. old., Peltzer [1998] 327. old.
- 6 77/91/EGK sz. irányelv OJ/L 26/1, az irányelvről magáról, annak tartalmáról ld. Miskolczi Bodnár (szerk.) [2000] 235. skk. old., Habersack [1999] 74. skk. old.
- 7 Irányelv: 19. cikk. (1) bek.
- 8 Irányelv: 19. cikk (2)–(3) bek.
- 9 Irányelv: 20. cikk. (1) bek. h) pont.
- 10 Irányelv: 20. cikk (1) bek. c) és g) pontok.
- 11 Irányelv: 20. cikk. (1) bek. b), d), e), f) pontok.
- 12 Irányelv: 20. cikk. (1) bek. a) pont.
- 13 ADHGB 215. cikk (3) bek.: „Die Actiengesellschaft darf eigene Actien nicht erwerben” a szabály értékeléséhez ld. Mártonfy [1914] 29. old.
- 14 A szabály közel változatlan tartalommal került át a német kereskedelmi törvénybe, a HGB-be. A geschäftlicher Betrieb-ből ekkor lett regelmässiger Geschäftsbetrieb. Ld. Klausling [1933] 48. old.
- 15 Oly mértékű volt a felháborodás, hogy Brodmann, a kor neves társasági jogásza így érvelt: „Miert nem lehet végre elhatározni, hogy a társaságnak saját részvényei megszerzését teljesen tiltsuk meg. Más országok már megtették, és nem lehet arról hallani, hogy részvényjoguk szenvedne ettől.” Ld. Ritter [1939] S. 207.
- 16 Aktiengesetz vom 6. September 1965, Bundesgesetzblatt I., 1089. old. ill. Bundesgesetzblatt III. 4121–1. old., a továbbiakban ezt a jogszabályt értjük Részvénytörvény alatt.
- 17 Gesetz zur Kontrolle und Transparenz im Unternehmensbereich vom 27. April 1998, Bundesgesetzblatt I. 786. old. – röviden KonTraG;
- 18 Wastl [1998] 462. old., Kraft/Altwater [1998] 448–449. old., Benckendorff [1998] 209. skk. old.
- 19 A Részvénytörvény 71. § (1) bek. 1., 2., 7., 8. pontjai.
- 20 A Részvénytörvény 71. § (1) bek. 3., 4. pontjai.
- 21 A Részvénytörvény 71. § (1) bek. 5., 6. pontjai.
- 22 Regierungsentwurf [1997] 2059–2060. old.
- 23 Bosse [2000] 807–808. old.
- 24 Idézi Kuncz [1913] 16. old.
- 25 Kuncz [1913] 14. old.

A Polgári jogi kodifikáció 2002. IV. évfolyam 1. számában Gráfl-Fülöp Gyöngyi szerző által írt „A szerződésszegésért fennálló kárterítési felelősség jellegzetességei és a szabályozás lehetséges irányai a fuvarozási és a szállítmányozási szerződések körében” című tanulmány 7. és 8. oldalán levezetett

Fuvarozás

§ 425 (1)

Der Frachtführer haftet für den Schaden der durch **Verlust** oder **Beschädigung** des Gutes in der Zeit von der Übernahme zur Beförderung bis zur Ablieferung oder durch Überschreitung der **Lieferfrist** entsteht.

§ 426

Der Frachtführer ist von der Haftung befreit, soweit der Verlust, die Beschädigung oder die Überschreitung der Lieferfrist auf Umständen beruht, die der Frachtführer auch bei grösster Sorgfalt **nicht vermeiden** und deren Folgen er nicht vermeiden konnte...

§ 427

Der Frachtführer ist von seiner Haftung befreit, soweit der Verlust, die Beschädigung oder Überschreitung der Lieferfrist auf eine der folgenden Gefahren zurückzuführen ist.

1. vereinbarte oder der Übung entsprechende Verwendung von offenen, nicht mit Planen gedeckten Fahrzeugen oder **Verladung** auf Deck; (megjegyzés: *wird vermutet, dass der Schaden aus dieser Gefahr entstanden ist, ... nicht bei aussergewöhnlich grossem Verlust, ... soweit ... nicht darauf zurückzuführen ist, dass der Frachtführer besondere Weisungen ... nicht beachtet hat,*

§ 427

2. ungenügende **Verpackung** durch den Absender, (megjegyzés: *... wird vermutet, dass der Schaden aus dieser Gefahr entstanden ist...*)

501. §

A fuvarozó felelős azért a kárért, amely a küldemény átvételétől a kiszolgáltatásig terjedő idő alatt a küldemény teljes vagy részleges **elveszéséből**, megsemmisüléséből vagy **megsérüléséből** keletkezett, kivéve, ha a kár

HIÁNYZIK A KÉSEDELEM

501. §

- a) a fuvarozó tevékenységi körén kívül eső **elháríthatatlan ok**, (megjegyzés: *a fuvarozó bizonyít*)

SZIGORÚBB

HIÁNYZIK

501. §

- c) A **csomagolás** kívülről észre nem vehető hiányossága, (megjegyzés: *a hiányosságot a fuvarozó, hogy nem ennek következtében állott elő, a feladó és a címzett bizonyítja*)

A TÁRGYA AZONOS

§ 427

3. **natürliche Beschaffenheit** des Gutes, die besonders leicht zu Schäden, insbesondere durch Bruch, Rost, inneren Verderb, Austrocknen, Auslaufen, normalen Schwund, führt; (megjegyzés: ... wird vermutet, dass der Schaden aus dieser Gefahr entstanden ist", „... wenn er alle Massnahmen ... getroffen und besondere Weisungen beachtet...

501. §

b) a küldemény **belső tulajdonsága**
(megjegyzés: a feladó és a címzett bizonyít)

LÉNYEGÉBEN AZONOS

§ 427

4. ungenügende **Kenzeichnung** der Frachstücke durch den Absender; (megjegyzés: wird vermutet, dass der Schaden aus dieser Gefahr entstanden ist)

HIÁNYZIK

§ 427

5. Beförderung **lebender Tiere**. (megjegyzés: ... wird vermutet, dass der Schaden aus dieser Gefahr entstanden ist, ... wenn er ... Massnahmen getroffen und besondere Weisungen beachtet hat)...

HIÁNYZIK

501. §

b) feladó által végzett **berakás**, illetve a címzett által végzett **kirakás**, vagy (megjegyzés: a feladó és a címzett bizonyít) annak következtében állott elő, hogy a feladó a címzett vagy az általuk rendelt **kísérő** nem úgy járt el, ahogy ez az adott helyzetben általában elvárható, ideértve azt az esetet is, ha a feladó a szükséges okmányokat nem adta át, vagy nem jól töltötte ki, továbbá, ha a fuvarozót nem tájékoztatta a küldemény kívülről fel nem ismerhető, rendkívüli értékéről. (Megjegyzés: a feladó és a címzett bizonyít.)

TÖBB

§ 428

Der Frachtführer hat Handlungen und Unterlassungen seiner Leute in gleichem Umfang zu vertreten, wie eigene Handlungen und Unterlassungen, wenn die Leute in Ausübung ihrer Verrichtungen handeln. Gleiches gilt für Handlungen und Unterlassungen anderer Personen, deren er sich bei Ausübung der Beförderung bedient.

EBBEN A FORMÁBAN HIÁNYZIK

§ 431 (1)

Die nach den §§ 429 und 430 zu leistende Entschädigung ..., ist auf einen Betrag von **8,33 Rechnungseinheiten für jedes Kilogramm** des Rohgewichts der Sendung begrenzt.

503. § (1)

A küldemény teljes vagy részleges elveszése illetőleg megsemmisülése esetében a fuvarozó fuvardíjra, illetőleg a fuvardíj arányos részére nem tarthat igényt, köteles továbbá megtéríteni az elveszett **dolog értékét**.

ÉRDEMBEN MÁS

§ 431 (3)

Die Haftung des Frachtführers wegen Überschreitung der Lieferfrist ist auf **dreifachen Betrag der Fracht** begrenzt.

500. § (1)

A késedelmes fuvarozó a késedelem tartamához mért legfeljebb azonban a **fuvardíjnak megfelelő összegű kötbért** köteles megfizetni.

ÉRDEMBEN MÁS

§ 432

... hat er über den Ersatz hinaus die **Fracht, öffentliche Abgaben und sonstige Kosten** aus Anlass der Beförderung des Gutes zu erstatten ... weitere Schaden hat er nicht zu ersetzen.

503. § (1)

A küldemény teljes vagy részleges elveszése, illetőleg megsemmisülése esetében a fuvarozó **fuvardíjra, illetőleg a fuvardíj arányos részére nem tarthat igényt**, köteles továbbá megtéríteni az elveszett dolog értékét.

LÉNYEGE AZONOS

§ 433

... handelt es sich um andere **Schäden** als Sach- oder Personenschäden so ist auch in diesem Falle die Haftung begrenzt und zwar auf das Dreifache des Betrages der bei Verlust des Gutes zu zahlen wäre.

ÉRDEMBEN MÁS

§ 434

... Haftungsbefreiungen und Haftungsbegrenzungen gelten auch für einen ausservertraglichen Anspruch ..., ... wegen Verlust oder Beschädigung des Gutes oder wegen Überschreitung der Lieferfrist.

HIÁNYZIK

§ 435

... Haftungsbefreiungen und Haftungsbegrenzungen gelten nicht wenn der Schaden ... **vorsätzlich oder leichtfertig und in dem Bewusstsein dass ein Schaden mit Wahrscheinlichkeit eintreten werde**, begangen hat.

503. §

Ha a kárt a fuvarozó **szándékosan** okozta, az ebből eredő minden kárért felelős.

A GONDATLANSÁG HIÁNYZIK

Szállítványozás

§ 461

Der Spediteur haftet für den Schaden, der durch **Verlust** oder **Beschädigung** des in seiner Obhut befindlichen Gutes entsteht. Die Paragraphen 426, 427, 429, 430, 431 Abs. (1), (2) und (4), Paragraphen 432, 434 bis 436 sind entsprechend anzuwenden.

§ 462 (2)

Für Schaden der **nicht durch Verlust oder Beschädigung** des in der Obhut des Spediteurs befindlichen Gutes entstanden ist, haftet der Spediteur wenn er eine ihm nach § 454 obliegende Pflicht verletzt. Von dieser Haftung ist er befreit, wenn der Schaden durch die Sorgfalt eines ordentlichen Kaufmanns nicht abgewendet werden konnte.

§ 462

Der Spediteur hat Handlungen und Unterlassungen seiner Leute in gleichem Umfange zu vertreten, wie eigene Handlungen und Unterlassungen, wenn die Leute in Ausübung ihrer Verrichtungen handeln. Gleiches gilt für Handlungen und Unterlassungen anderer Personen, deren er sich bei Erfüllung seiner Pflicht die Versendung zu besorgen, bedient.

520. § (1)

A szállítványozó szállítványozási tevékenysége körében a **küldeményben** bekövetkezett kárért fuvarozó módjára,

520. § (2)

A fuvarozás körében bekövetkezett kárért a szállítványozó csak akkor felel, éspedig **fuvarozó** módjára, ha

- a) maga fuvarozta a küldeményt, vagy a küldeményt mások küldeményeivel együtt, ugyanazzal a szállítóeszközzel, el nem különítve (gyűjtőforgalomban) továbbította, és a kár ennek során keletkezett.

A KONSTRUKCIÓ ÉRDEMBEN AZONOS

520. § (1)

... **más károkért az általános szabályok** szerint felel.

LÉNYEGÉBEN AZONOS

EBBEN A FORMÁBAN HIÁNYZIK

Az alapítványok és a közalapítványok

3. átdolgozott, bővített kiadás

Szerző: **Dr. Lomnici Zoltán**

Az elmúlt években jelentősen változtak az alapítványok adózását és a gazdálkodását érintő jogszabályok, több tucattal bővült a Legfelsőbb Bíróság iránymutató határozatainak, valamint több ezerrel az alapítványok bejegyzésével kapcsolatos bírósági döntéseknek a száma. A könyvet a HVG-ORAC Kiadó az említett változásokkal és a legfrissebb joggyakorlat bemutatásával jelenti meg, összefoglalva az alapítvány nyilvántartásba vételének kérdéseit, az alapítványok működésének feltételeit, valamint a közalapítványokra vonatkozó rendelkezéseket. A könyv iratmintákat és a kapcsolódó jogszabályok rendelkezéseinek kivonatát is tartalmazza.

Ára: 3400 Ft + áfa

Eörsi emlékkönyv

Szerkesztők: **Dr. Sárközy Tamás, Dr. Vékás Lajos**

Az emlékkönyv első részében, a jogásztársadalom szakmai kiválóságai által írt, csak ebben a kötetben megjelenő tanulmányok kapnak helyet, a második rész Eörsi Gyulának egy 1947-ben megjelent, de még a mai polgári jogi viszonyokban is helytálló kismonográfiáját tartalmazza, *A tulajdonátszállás kérdéseiről* címmel. A kötet függeléke Eörsi Gyula életrajzát és publikációs jegyzékét mutatja be.

Ára: 3000 Ft + áfa

Egyetemes állam- és jogtörténet Polgári kor

Szerzők: **Dr. Kisteleki Károly, Dr. Lövétei István, Nagyné dr. Szegvári Katalin, Dr. Pomogyi László, Dr. Rác Lajos**

A tananyag elkészítését alapvetően két szempont vezérelte: egyrészt egy hiteles, elsősorban a fő fejlődési pontokra hangsúlyt helyező bemutatása az újkori vagy másképpen polgári korszak állam és jogfejlődésének. Másrészt – tekintettel a tanításból adódó didaktikai szempontokra is – a tananyagnak egyfajta jogági bemutatását kísérli meg. Az anyag három nagy egységre bontva kerül bemutatásra: 1. közjog – közigazgatási jog; 2. magánjog; 3. büntetőjog – büntetőbíráskodás rendje. Záró fejezet: az állam külső megjelenítése – a hatalmi szimbólika.

Ára: 3700 Ft + áfa

Hamarosan megjelenik!

Az élet és test feletti rendelkezések joga

Szerző: **Dr. Gyöngyösi Zoltán**

A könyv – a magyar jogi könyvkiadás történetében először – átfogóan igyekszik tisztázni a magyar jog jelenlegi álláspontját elsősorban a meg nem született gyermek státusza, az abortusz, az eutanázia, a mesterséges megtermékenyítés, a fagyasztott embriók felhasználása, a szerv- és szövetátültetés, az önkéntes és kényszereutanázia, az orvosi ellátás visszautasítása, a prostitúciós szerződések és a holttestekkel való bánásmód kérdéskörében. A könyv bemutatja az egyes témaköröknél, hogy mikor, hol kezdődtek a jogalkotási kísérletek a problémák megoldására, milyen a jelenlegi uralkodó álláspont velük kapcsolatban a világ jogrendszereiben és milyen megfontolások alapján választotta a magyar jogalkotó ezt vagy azt a megoldást.

Várható ára: 3800 Ft + áfa

MEGRENDELŐ

Pjk 0205

Megrendelem a című kiadvány(oka)t példányban.
[A kiadvány(ok) árát átvételkor átutalással vagy utánvétellel (postaköltség felszámolásával) fizetem.]

Megrendelő neve, telefonszáma:

Pontos cím, irányítószámmal: E-mail címe:

Ügyintéző neve, telefonszáma: Aláírás:

Megrendelésüket a következő címre szíveskedjenek küldeni: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 1384 Bp., Pf.: 797
Telefon: 340-2304, 340-2305 • Fax: 349-7600 • Könyvesbolt címe: 1137 Budapest, Radnóti Miklós utca 2. • Telefon: 329-2672
Internet: www.hvgorac.hu • E-mail: hvgorac@hvgorac.hu

POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV CD és ONLINE

A **legkiterjedtebb anyajogág** szabályozását részleteiben elemző, a HVG-ORAC nagyszerű „Polgári jog” című kommentárjának második kiadásához a Kiadó **elektronikus kiegészítő kiadványokat** tesz hozzáférhetővé a szakemberek számára. A Polgári Törvénykönyv CD és a Polgári Törvénykönyv Online szolgáltatás tartalmazza a kapcsolatos könyvben megjelenő **polgári jogi nagykommentár** mellett az anyajogág szabályozásának megértéséhez elengedhetetlen **jogesetgyűjteménybe** foglalva a kiadásig megjelent összes bírósági határozatot és publikált jogesetet.

Emellett – a jogértelmezést tovább segítő – megtalálható e kiadványokon az összes megjelent **hivatalos jogi iránymutatás** a polgári jog tárgykörében. Az anyagok gyors és jó használhatóságát elősegíti a **teljes körű civilisztikai fogalomtár**, melyben a jogágban használt összes fogalom meghatározása mellett szerepelnek a kapcsolódó fogalmakra és jogszabályi helyekre való hivatkozások is.

A Polgári Törvénykönyv Online szolgáltatás előnye, hogy annak – a Kiadó szerkesztői által karbantartott – folyamatosan friss tartalma nélkül érhető el, hogy az előfizetőknek a kiadványt saját gépükön vagy belső hálózatukon kézzel frissíteni kellene: ezt a Kiadó szerverén, a Kiadó munkatársai végzik el helyettük. Így az Online előfizetők a kiadványt éves előfizetési rendszerben oly módon érhetik el, hogy ehhez csupán Internet kapcsolatra és egy böngésző programra, Internet Explorer-re van szükség.

A Polgári Törvénykönyv CD a NextPage cég LivePublish programjával készül, melyet világszerte a legnagyobb jogi kiadók is használnak. Ez a program garantálja az egyszerű kezelhetőséget, valamint a gyorsaságot mind a megjelenítésben, mind a kereshetőségben. A kiadvány arculata könnyen beállítható egyedi igényeknek megfelelően is. A CD-ROM használatához szükséges minimális konfiguráció: Windows '95 operációs rendszer és Internet Explorer 5.0 (ez utóbbi a CD-n is megtalálható).

Áfa nélküli, nettó árak/év

Felhasználók száma:	1 fő	2 fő	3 fő	4 fő	5 fő	6 fő
Polgári Törvénykönyv CD	21 990 Ft	41 800 Ft	59 400 Ft	70 400 Ft	84 700 Ft	97 600 Ft
Polgári Törvénykönyv Online	21 990 Ft	41 800 Ft	59 400 Ft	70 400 Ft	84 700 Ft	97 600 Ft

Nagyobb hálózati felhasználás igénye esetén munkatársaink készséggel állnak rendelkezésére a 340-2304-es telefonszámon!

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a **Polgári Törvénykönyv CD**-t egy évre, négyhavonkénti frissítéssel példányban.

Megrendelem a **Polgári Törvénykönyv Online**-t egy évre számú hozzáféréssel.

(Az előfizetési díj számla alapján, előre fizetendő.)

Megrendelő neve, telefonszáma:

Pontos cím, irányítószámmal:

Ügyintéző neve, telefonszáma:

E-mail címe: **Aláírás:**

Megrendelésüket a következő címre szíveskedjenek küldeni: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. 1384 Bp., Pf.: 797
Telefon: 340-2304, 340-2305 • Fax: 349-7600 • Könyvesbolt címe: 1137 Budapest, Radnóti Miklós utca 2. • Telefon: 329-2672
Internet: www.hvgorac.hu • E-mail: hvgorac@hvgorac.hu